

1962

VILNA UKRAINA

Vol. 35-36

ВІЛЬНА УКРАЇНА

ЗБІРНИК Ч. 35-36

1962

З М І С Т

В. Данилович: УККА і державний департамент ЗДА	1
П. Василюк: Советські професійні спілки і «Ленінські норми	6
Л. Марголіна: Байки та факти про американську закорд. допомогу	9
Річард Пайпс: Націоналізм у Советському Союзі	13
В. Голубничий: Тенденції зовнішньої політики СРСР	20
М. Стиранка: Апотеоза шовінізму й імперіялізму	27
Б. Феденко: Ленінізм, війна і мир між народами	31
Дм. Соловей: Про фальшиву самостійність	37
В. Лисий: Державний статус УССР	60
П. Феденко: Після процесу Богдана Стамінського	70
В. Старосольський: Думки про демократію	77
I. Лучишин: Колгоспне баламутство на еміграції	80
Історичні документи	
Андрій Жук: Автобіографія ерупістів (Подозрення)	85
Яків Зозуля: Наддніпрянська поміч Галичині в 1919 році	91
Посмертні згадки	
Алсінг Андерсен	102
Степан Ріпецький: Михайло Курах	103
В. Лисий: Пам'яті Тимотея Починка	109
С. Довгал: Д-р Лев Ганкевич	112
Вісті з України	
Документ русифікаторської політики	113
Боротьба з опозицією в українській літературі	114
Зміщення антирелігійної боротьби на Україні	115
Суд над «підпольним місіонарем»	115
I. Луцейко: Дм. Андрієвський інформує українську еміграцію	116
I. Лучишин: Лист до редакції «Українські вісті»	117
Огляд книжок	
A. Чернецький: П. Феденко — Український рух у 20 столітті	122
П. Ф.: Милован Джилас — Розмови з Сталіном	123
I. Л.: Говорить Радіо Свобода	127
Надіслані видання	

До Вельмишанових Передплатників і Читачів «Вільної України».

З незалежних від нас причин це число «Вільної України» виходить в подвійному розмірі замість двох нормальніх, чергових чисел. Переходи технічного характеру спричинили деякі труднощі в нормальній появі нашого журналу. Не зважаючи на це, ми подбали, щоб цим подвійним числом виконати наше зобов'язання відносно передплатників. Сподімося, що Ви, одержавши це число під кінець січня 1963 року, вибачите нам ті недоліки. В наступнім році наш журнал буде виходити в третім місяці кожного кварталу в дотеперішнім розмірі.

Сердечно дякуємо за довір'я, яке виявили Ви до нашого журнала і його громадсько-ідейної настанови в минулих роках та просимо про підтримку його і в майбутнім своєчасною надсылкою передплати на наступний 1963 рік, приєднуванням нових передплатників та виплачуванням добровільних пожертв на пресовий фонд.

Редакція і Адміністрація «Вільної України»

ВІЛЬНА УКРАЇНА

ЖУРНАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЗВОЛЬНОЇ ДУМКИ

Видав: Українська Вільна Громада в Америці. Редакція Колегія
Адреса Редакційної Колегії, для адміністраційних справ і грошових
посилок: Ukrainian Free Society of America Box 4, Peter Stuyvesant
Station, New York 9, N. Y. U. S. A.

Адреса Редакційного Секретаріату «Вільнотої України»:
Mr. Volodymyr LYSYJ, 12284 Maine St., Detroit 12, Mich.

Передплата на рік (4 числа) \$4.00

Ціна примірника \$1.00

РІК

1962

Ч. 35-36

В. Данилович

УККА І ДЕРЖАВНИЙ ДЕПАРТАМЕНТ ЗДА

На запрошення УККА явився на VIII Конгресі УККА заступник помічника державного секретаря для публічних справ К. Т. Ровен на дискусійнім вечорі дня 12 жовтня 1962 р. Він прочитав декларацію Державного Департаменту ЗДА і відішов. Ця декларація була опублікована в пресі в англійській мові («Свобода», «Америка»). Вона не внесла нічого нового, про що українське суспільство вже перед тим не знало б щодо політики Державного Департаменту ЗДА відносно поневолених через СССР народів та відносно їх самовизначення і «непередрішенства». Ця заява в суттєвих точках, зокрема щодо питання т. зв. «непередрішенства» — звучала так:

ЗДА визнають самоозначення як основне право всіх народів. Також основною нашою засадою є переконання, що в сучасному змінному світі не має нічого незмінного. Ми віримо, що всі народи, включно з народами під пануванням комунізму, здійснять своє право самовизначення. Наша засада «непередрішенства» є вислідом нашої основної політики, яка піддержує право на самоозначення. Ця політика означає, що ми не передрішаємо політичного становища, яке ці народи заняли би, коли б вони були вільні сьогодні, завтра або за десять років. Даруйте мені за ствердження, що ми не знаємо, які політичні кроки зробили б вони тоді, коли б вони мали можливість їх вирішувати. Ви самі мусите признати з досвіду, які протилежні є в цій справі погляди між еміграційними національностями і другими групами — тут в ЗДА. Я є переконаний, що це є самозрозуміле, що в нинішніх обставинах є

неможливо визначити майбутні політичні відносини серед різних народів за залізною завісою, без їх співучасти. Вирішування тієї проблеми уже сьогодні загострило би тільки старі суперечки, створило би нові і затемнило б ці питання. Я думаю, що ця політика «нспередрішенства» — є правильна.

Такий був зміст думок речника Державного Департаменту на дискусійному вечорі, в якій дискусії він не взяв участі. Я думаю, що автор декларації зложив це освідчення за повною згодою і затвердженням своїх зверхників в Департаменті. Він свідомо обминув твердження Державного Секретаря Раска, що поневолені народи СССР історично належать до Російської імперії.

Очевидно, до речника Державного Департаменту треба було б поставити такі питання:

1) Якщо право на самоозначення народів є, — як він висловився, — фундаментальним правом народів, яке на основі рішення ОН вже стало міжнародним правом (— мій додаток — В. Д.), то чому ЗДА **кожночасно і на кожному місці** не домагаються зреалізування цього права щодо народів поза залізною завісою тоді, коли СССР постійно висуває це домагання навіть щодо всіх племен Азії і Африки, які далеко не дозріли до державної самостійності?

2) Чи Державний Департамент не бачить, що пасивна політика в питанні визволення народів за Залізною Завісою є крайньою шкідливою для інтересів ЗДА, а єдино корисною політикою є політика активна!

3) Чому Державний Департамент не розрізняє різних степенів і родів самоозначення народів, себто народів, які вже самоозначилися державно і мали власні держави, — від народів, чи навіть племен, які щойно вперше в історії творять свої держави? Чому Державний Департамент не визнає доконаного самоозначення народів з-поза залізної заслони у формі незалежних держав, створених шляхом революції на основі їх національної окремішності та свободного волевиявлення? Чому Державний Департамент не став уже давніше на цій зasadі, що самоозначення тих народів треба розуміти тільки як плембісцит щодо форми влади, а в крайньому випадку для вирішення спірних границь?

4) Чому Державний Департамент робить різниці щодо країн-сателітів і народів, поневолених в складі СССР, коли також ці народи мали власні держави і мають рівне право на державну самостійність? Чи Державний Департамент вважає, що різниця в його політичній орієнтації мала би бути перешкодою для поневолених в СССР народів в реалізації їх права на відновлення їхньої державної самостійності? Речник Департамен-

ту каже, що проблему самоозначення мав би вирішити сам народ на місці. Скільки тоді разів має народ самоозначуватися і творити свою державність, яку знищили завойовники-росіяни, щоб його право на державну самостійність було визнане також Державним Департаментом ЗДА?

5) Чи ЗДА з другими союзниками після першої світової війни не завинили, що створені тоді нові держави, визнані навіть через СССР, попали в ярмо Росії? Те ж саме право на самоозначення могли зреалізувати ЗДА враз із союзниками у власнім інтересі також після другої світової війни.

6) Чи відома заява Адлая Стівенсона в меморандумі до ОН не є суперечна з заявою речника Департаменту на конгресі УККА? Згадане проголошення Стівенсона було також висловом думки Департаменту, бо ж амбасадор при ОН не складає заяв без згоди Департаменту. Як тоді Державний Департамент може вести правильно політику, коли його секретар Раск складає одного змісту заяви, амбасадор Стівенсон говорить щось інше, а на дискусійнім вечорі речник Департаменту висловлює ще іншу опінію?

Коли б мені прийшлося взяти участь в цій дискусії, то тоді я виказав би, що коли Департамент обстоює право самоозначення, то поневолені народи в СССР разом з українським народом самоозначилися державно, і тому перед тими народами стоїть тільки до вирішення щонайвище питання голосування щодо їхньої форми влади. Державний Департамент не може ставити під сумнів державності поневолених народів в СССР, а саме, чи вони бажають своєї державної самостійності, бо це вже свого часу вирішили поневолені народи. Навіть уряд СССР був змущений через те створити фіктивні «суверенні» республіки для тих народів, хоч вони в дійсності є новочасними колоніями російського імперіалізму. Навіть з становища міжнародного права давня державна самостійність згаданих народів є тільки припинена до моменту їх визволення і віднови їх державності.

Слова речника Департаменту були тільки вислідом пасивної політики, яка шкодить життєвим інтересам ЗДА. Але він має в деяких моментах правильний підхід до справи, бо сама політика УККА є того роду, що вона зводить на манівці проблему нашої державної самостійності.

Вже від 1949 року незмінний голова УККА, п. Добрянський твердив, що злука західно-українських земель в границях УССР з СССР відповідає справедливості. Вже від 1953 р. він домагався нав'язання дипломатичних зносин ЗДА з УССР, а від 1955 р. обороняв позицію УССР в ОН з тог причини, що

УССР є самостійною, суверенною державою. 4 листопада 1961 року в дискусійнім клубі в Нью-Йорку п. Добрянський говорив, як він уявляє собі практичну українську політику:

«Ми українці, громадяни Америки, маємо право домагатися, щоб тут були українські амбасади, щоб був окремий журнал для виміни поглядів з американцями, а не загальноросійський, щоб культурна виміна була також з Україною-Києвом, а не тільки з Москвою, щоб українці на олімпіадах виступали як спортивні української республіки, а не російської і тд. Це, властиво, с ті конкретні питання, які ми можемо і повинні робити, що, очевидно, має важливе значення, з якого ми собі не все здаємо справу».

Усі ці заяви проф. Добрянський зложив офіційно, як голова УККА, як речник УККА так для українського, як і зовнішнього світу.

Він визнає, отже, над всякий сумнів, що УССР є сувереною державою. Бо не може бути амбасадорів УССР в ЗДА і амбасадора ЗДА в УССР без суверенності тих держав. Чи треба кращого визнання держав, як через виміну амбасадорів? Чи через виміну амбасадорів держави не визнають тим самим фактично даного режиму? Чи хтонебудь може заперечити, що Китай є самостійною державою, але ЗДА не нав'язують з ним дипломатичних відносин тільки із за його режиму? Чи на хвилину можна би подумати, що польська еміграція скотіла б домагатися встановлення дипломатичних зносин між ЗДА і комуністичною Польщею, якщо б тих відносин не було, — коли польська політична еміграція не визнає сьогодні ані суверенітету польської держави Гомулки, ані його теперішнього режиму. Польська еміграція домагається матеріальної допомоги від ЗДА для польського народу, але послідовно не визнає теперішнього режиму.

Д-р Добрянський доходить, отже, до абсурду, визнаючи, що УССР є сувереною державою, а рівночасно є колонією Москви. Питаємо, яким правом ЗДА можуть мішатися до справ сувереної УССР, яка мала би свого амбасадора в ЗДА? Та ж це забороняло би їм міжнародне право і хартія ОН. Якщо б ЗДА навіть визнали УССР як державу, то український народ не може визнати свого поневолення, своєї окупації. Для української державності може бути рішаючим тільки визнання власного народу на основі свободного волевиявлення. Якщо б ми домагалися амбасадора ЗДА в УССР, — то це є найвиразніше визнання з українського боку сувереної державності і легальності режиму СССР в Україні.

Якщо б ми самі визнавали режим УССР як суверенний, то в тім випадку справа того режиму є нашою внутрішньою справою, справою внутрішнього перевороту, і ми не мали б підстали домагатися від сторонніх держав здійснення права самовизначення.

Як до цеї справи ставляться поляки? Виявилося, що деякі поляки в Англії беруть з польського комуністичного посольства, (з консульту) паспорти на виїзд до Польщі. Польські політичні організації, преса і комбатанти зареагували дуже гостро проти цього. Організація польських комбатантів заявила в цій справі, що це є: 1. суперечне з ідеєю боротьби польського народу за волю; 2. актом визнання чужої влади, накиненої силою польському народові; 3. що цей поступок відбирає емігрантові всякі політичні права (себто такий емігрант не може бути визнаний політичним емігрантом). Такий емігрант, який прийняв паспорт комуністичного уряду, має бути позбавлений членських прав і його справа віддається до товариського суду. Польська Соціалістична Партия заявила, що приймання паспортів комуністичної Польщі позбавляє автоматично члена партії її членства.

Й. Мерошевський написав в польській «Критиці» ч. 10 з 1962 р., що поляк, який бере комуністичний паспорт, не тільки перестає бути емігрантом, але також визнає уряд в Варшаві, як легальний уряд.

Що ж маємо ми сказати, коли голова УККА домагається визнання делегації УССР в ОН як української, жадає нав'язання дипломатичних зносин ЗДА з УССР, жадає щоб для ЗДА виходив окремий англійський журнал про УССР, видаваний большевицьким режимом ітд. Цей політик не знає, що на основі конституції СССР дипломатичних представників для «суверених республік» установлює влада СССР, а не «республіки», а встановлення дипломатичних зносин залежить виключно від СССР, а не від «суверенної» УССР.

Тому не може бути дива, що Державний Департамент ЗДА складає такі заяви, які проголосив його речник на останньому конгресі УККА.

П. Василюк

СОВЕТСЬКІ ПРОФЕСІЙНІ СПІЛКИ І «ЛЕНІНСЬКІ НОРМИ»

В часописі «Советские Профсоюзы», органі Всесоюзної Центральної Ради Професійних Спілок (Москва, ч. 7, квітень 1962 р.), в передовій статті читаемо таку фразу:

«Скасувавши культ особи Сталіна, партія відновила і неухильно додержується Ленінських норм партійного життя. Культ особи позначився негативно й на діяльності професійних спілок. Їх роля була принижена, профспілкова демократія грубо порушувалась, часто не додержувано засади колективного керівництва. Партия скасувала ці шкідливі наслідки культу особи. Виконуючи вказівки Леніна, вона (партия П. В.) незмірно підвищила значення профспілок в житті країни, у вирішенні всіх питань державного, господарського і культурного будівництва». В цій самій статті наведено слова із промови прем'єра ССРР Хрущова на V Світовому конгресі професійних спілок (комуністичних):

«Коли представити собі всю господарську, культурну і громадську діяльність у нашій країні як корабель, яким керує такий досвідчений капітан як Комуністична партія, то поряд з нею на капітанському містку цього корабля стоять і професійні спілки». За цими гарними фразами комуністична пропаганда намагається заховати понуру дійсність, що була створена ще за влади Леніна. Ленін був непримиреним противником вільних професійних спілок. Професійні спілки, згідно з «Ленінськими нормами» — це «школа комунізму»: професійні спілки згідно з учениями Леніна, мусять підлягати рішенням комуністичної партії. Профспілки повинні бути «привідним пасом» від партії до мас. В теорії і практиці Леніна нема місця для незалежних професійних спілок. В 1921 році на Х з'їзді Російської Комуністичної Партії в Москві так звана Робітнича Група поставила домагання про незалежність професійних спілок від партії, про свободу слова і преси, про «прилучення робітничої кляси до управи державою і промисловістю». Членів цієї Робітничої Групи Ленін тоді звелів арештувати, арештовані й переслідувані були також жінки й діти членів Робітничої Опозиції. (Див. поклик «Інтернаціональної Групи Комуністів». Берлін, 1924 р.).

В цитованому Поклику Інтернаціональної Групи Комуністів з 1924 року сказано, що члена Робітничої Групи в Російській Комуністичній Партії — Мяснікова — уряд Леніна звелів у 1920 році посадити в темницю в Пермі і на нього у в'язниці советські посіпаки тричі стріляли, щоб його убити. Ці факти

свідчать, що «Ленінські норми» по суті нічим не відрізнялися від «Сталінських норм» у відношенні до осіб, які обстоювали свободу слова і організацію незалежних професійних спілок.

В вільному світі професійні спілки обероняють інтереси своїх членів і взагалі трудящих, вони ведуть боротьбу за поліпшення умов праці і за добробут робітників. Зовсім інші завдання ставить для професійних спілок Комуністична Партія Советського Союзу. В Історії КПСС, виданій у 1959 році, вже після скасування культу особи Сталіна, читаємо на стор. 326 рос. видання:

«Професійні спілки мають завданням боротьбу за підвищення продуктивності праці і зміцнення трудової дисципліни, підготову і висування адміністраторів із робітників і трудящих мас взагалі». Ніде в комуністичній літературі нема згадки про право професійних спілок обероняти інтереси робітництва таким дієвим засобом як страйк. Професійні спілки, згідно з «Ленінськими нормами», повинні бути пригінчими — наглядачами над робітниками, щоб через «зміцнення трудової дисципліни», вибудувати з трудящих якнайбільшу порцю неоплаченої праці («надвартість», за Марксовою термінологією). Тому не диво, коли в цитованій статті часопису «Советские Профсоюзы» знаходимо висловлену догану управі професійної спілки робітників лісової, паперової і деревообробної промисловості Мурманської області за те, що ця профспілка не постаралася виконати «державні пляни» в промисловості. В тих областях Советської імперії, де професійні спілки виконують пильно директиви комуністичного уряду щодо продуктивності праці в промисловості, не оглядаючись на інтереси робітників, шириться «виробничий травматизм» (нешасливі випадки на виробництві і як наслідок — каліцтво серед працюючих). «Советские Профсоюзы» в ч. 7 1962 р. називають області Красноярську, Іркутську, Архангельську і Луганську, і «деякі інші області», де виробничий травматизм «особливо великий». Причина цього в тому, що директори підприємств в цих областях «допускають багато порушувань правил техніки безпеки і виробничої санітарії», а ради профспілок і інші професійні організації не ставлять до них потрібних вимог. Очевидно, в цих областях виконання державних плянів продукції відбувається коштом здоров'я і життя робітників, які не мають ніякої оборони збоку професійних спілок, зобов'язаних помагати «зміцненню трудової дисципліни», не оглядаючись на згубні наслідки. Ніде в пресі комуністичних країн нема згадки про судове переслідування директорів підприємств за недодержування правил техніки безпеки на виробництві, що веде за собою смерть і покалічення робітників. Бо на першім місці в країнах під комуністичною диктатурою стоїть підвищення продукції: життя і здоров'я робітників стоїть на задньому пляні.

Покажемо на прикладі професійних спілок України, як там розвивається так звана «профспілкова демократія». В кінці лютого і в початку березня 1962 р. відбувся в Києві 8 з'їзд професійних спілок України під кличкою: «Боротьба за будування комунізму — це головне завдання в роботі професійних спілок». З'їзд вислухав доповідь голови Ради професійних спілок України В. Клименка. Слід згадати, що Клименко був донедавна секретарем обласного комітету комуністичної партії в Луганську. Ніколи він не брав участі в професійному русі. Але Центральний Комітет Компартії України звільнив (без пояснення причин) попереднього голову ради професійних спілок України Москальця і призначив на цю посаду Клименка. Невідомо, що сталося з Москальцем, який працював у професійному русі України вже від 1935 року. В кожнім разі, Клименко, призначений компартією на голову професійних спілок України, був, як і можна було сподіватися, «вибраний» на цю посаду на пленумі Ради професійних спілок України 2 березня 1962 р., після 8 з'їзду. Доповідь В. Клименка на 8 з'їзді Професійних спілок України — це приклад холопства перед партією і її вождем Хрущовим у відомому Сталінському стилі:

«Тов. Клименко від імені членів професійних спілок України висловлює глибоку вдячність Центральному Комітетові КПСС і персонально Микиті Сергіевичу Хрущову, Центральному Комітетові Комуністичної Партії України за велику опіку, за довір'я і надані професійним спілкам права». («Робітнича Газета», Київ, 1 березня 1962 р.)

В доповіді голови профспілок України не знайшли собі місця факти з діяльності керівних установ професійного руху: не згадав Клименко ні про розмір оплати за працю робітників, не подав статистики виробничого травматизму в промислових і сільсько-господарських підприємствах України. Ці числа мусять бути дуже високі, оскільки число робітників, організованих в професійних спілках України, перевищує 11 мільйонів. Клименко закликав українські професійні спілки до дальнього поширення «соціалістичного змагання», до підсилення виробництва, до дальнього напруження всіх фізичних і розумових сил для «будування комунізму».

Після сесії Центрального Комітету КПСС в Москві, в березні 1962 р. партія поставила нові завдання советським професійним спілкам і особливо спілкам України. Хрущов на сесії ЦК партії в Москві ствердив катастрофальний стан сільського господарства. Поряд з адміністративним і партійним апаратом мусуть теж і професійні спілки України взяти участь в поході на селян, примушувати їх до праці. Як відомо, селяни, обернені в кріпаків і позбавлені права розпоряджатися продуктами своєї

праці, недбало ставляться до сільського господарства і (особливо молодь), шукають собі праці в містах. Тепер Рада професійних спілок України, з наказу партії, кличе професійні спілки до організації «соціалістичних змагань» в сільському господарстві, щоб діячі професійних спілок виступали з доповідями, читали лекції і улаштовували розмови з селянами про потребу підвищення продуктивності сільського господарства. («Робітнича Газета», Київ, 6 квітня 1962 р.). Ніодин промовець на сесії Ради професійних спілок України не відважився назвати основну і сдину причину недостатньої продуктивності в сільському господарстві: поневолення селян хліборобів системою державної панщини, бо в цій системі селянин-хлібороб не одержує справедливої оплати за свою роботу. Керовані комуністами професійні спілки мусять робити натиск на селян, щоб вони працювали без надії на поліпшення їх матеріального положення. Ленін в 1921 році зрозумів, що тільки матеріальна засінтересованість хліборобів може оживити зруйноване сільське господарство. Він завів Нову Економічну Політику, яка дала свободу господарської діяльності селян. Тільки ця «Ленінська норма» могла б оздоровити сільське господарство в советській імперії тепер.

Л. Марголіна

БАЙКИ ТА ФАКТИ ПРО АМЕРИКАНСЬКУ ЗАКОРДОННУ ДОПОМОГУ

Індивідуальна оцінка американської закордонної допомоги залежатиме, звичайно, від політичного та соціального кругозору людини. Якраз перед сплачуванням федеральних податків, (15 — квітня), чути гіркі, просто фантастичні байки про більйони доларів, що їх Америка розкидає на всі боки, та найбільше на «невдачні заграниці». Чути, як турбуються громадяни, що через ту безглуздзу допомогу бюджет ЗДА настільки обтяжується, що всім нам загрожує мовби «неминуче банкрутство».

Люди трохи глибше ознайомлені з сучасним світом та економікою так не міркують, але й вони мусять задумуватися над деякими явищами, пов'язаними з постанням нових країн, з політикою начебто невтральних дипломатів. Тяжке враження спровокають політичні вбивства, повстання, вибухи расової ненависті, нетерпляче приймаються економічні потрясення, зв'язані з «невмінням» налагодити (і то відразу ж таки!) самостійне життя

в недавніх ще африканських колоніях людьми, далекими від західної цивілізації. В наслідок того всього, мимоволі постають питання: чи зможе та допомога сягти бажані наслідки не тільки для ЗДА, але й для самих обдарованих.

Дехто, зацікавлений зокрема в торговлі, чи з єгоїстичних міркувань, чи з погляду евентуального прискорення товарообміну, корисного для народів, — уважає ту допомогу свого роду асекурацією на розвиток економічних можливостей.

Немало є нарешті й відповідальних людей з інтернаціональним підходом до політики, включаючи й сучасні американські урядові кола, які поза гуманітарними міркуваннями вважають, що від ступеня розвитку життевого рівня «мало розвинутих країн», від їх приязні до Заходу — залежить, до певної міри, навіть і безпека самих ЗДА. Військова допомога посилається просто з практичного признання, що Америка сама фізично не в стані боронити цілий світ від советського імперіалізму й примушена притягти до того й інші народи.

Звернемо нарешті нашу увагу на деякі факти, виражені в цифрах, без яких неможливо оцінити вагу тої широкої, ніби добродійної акції, яка після останньої світової війни стала одним з поважних факторів економічного та політичного життя держав, що постали з недавніх колоній.

Скільки ж, та як витрачає Америка на закордонну допомогу? Чи все з тих фондів пливе лише в одному напрямі, а може щось лишається чи повертається? Нижче наведені цифри подано за таблицями, виданими: Bureau of Statistics & Reports. Agency for International Development. Washington, D. C., (скорочено — АІД), та охоплюють період від початку допомоги, себто від 1946 року по липень 1961.

Всього за ці 15 років витрачено 53 542 000 000 доларів. Приблизно половина, а саме, 25 167 000 000 видано на військову допомогу, яка м. ін. все подається в формі дарунків. Військова допомога включає, звичайно, всіляку амуніцію, стратегічні матеріали, посилку та утримання різномірних місій, словом все, що вважається потрібним для негайного підсилення військово-оборонного потенціялу деяких країн.

На економічну допомогу видано 28 375 400 000 доларів, причім гроші ті вжито так, що 1/3 видано на правах позички, а 2/3 — на безпосередню допомогу. Економічна допомога розрахована на стале поліпшення умов життя: де повені нищили поля та городи, — будовано греблі; де посуха нищила жнива, — проведено систему зрошення; де шаліла малярія, — посилали лікарів та гігієнічні засоби, включаючи ліки, та інженерний персонал; на американські кошти будовано школи, посылали учительський персонал, та провадився обмін студентами й професорами; даровано харчі, борошно, насіння, спорошковане молоко і т. ін.

Якщо поділимо кошти 15 річної допомоги на пересічне число населення в ЗДА за той період, побачимо, що вона обійшлася на суму близько 332 доларів на душу, або по 21 доларові річних податків!

Оцінюючи справжню вагу тої допомоги, згадаймо, що в 1957 році позички стали доганяти «грантс» (дарунки), бо положення в багатьох країнах настільки поліпшилося, що навіть валюта їх стабілізувалася.

З дуже цікавих, але рідко згадуваних фактів, треба пригадати, що в 1960 році 77% фондів, виданих на військову та економічну допомогу, вжито в самих ЗДА! Це означає, звичайно, що країни, які діставали поміч у тому році, лишали 77% приділених їм грошей в Америці, купуючи американські товари.

Зіставлення робітничої статистики показують, що приблизно 3/4 мільйона американських робітників постійно заняті при продукції матеріалів, зв'язаних з допомоговою акцією, яка охоплює до 80 країн! Коли придивитися до фактів, закордонна допомога Америки не виглядає вже таким страшним тягарем, як її дехто собі уявляє.

Але, зрештою, постають питання поза доларовими міркуваннями. Чи поліпшився справді стан напівголодних людей, чи внесла та допомога хоч трохи надії на можливе краще завтра, на завтра, яке принесе справедливіший світ, заведений реформами та освітою, а не московськими обіцянками? Песимісти кажуть, що зловживання з усіх боків та безупинна комуністична підривна акція стоять на перешкоді успіхові допомогової акції. Щодо існування зловживань, тяжко заперечити — вони були й, не вважаючи на реорганізацію, переведну з рік тому, мабуть, цілком не переведуться. Так вже орудують справами великі бізнесмени.

Ю. Денніке в своїй статті «Революція Голодних» («Соц. Вестник» 7/755 — 1961) подав цікаві факти, що ілюструють ефект американської допомоги відсталим країнам. Країни комуністичного блоку не творять у відсталих країнах власних підприємств, прибутки з яких були б стимулом капіталовкладення і не фінансують тубільних капіталістичних закладів. Американська ж допомога пливе, (принаймні плила перед торішньою реорганізацією її урядом Кенеді) саме через руки своїх чи тубільних бізнесменів, до яких прилипають у формі надмірних прибутків чи корупції величезні суми грошей, приділених на допомогу.

«Якщо, наприклад, за американські гроші будеться дорога, то підрядження дістає якийнебудь «містер Пібоді», що зумів підкупити кого треба. Я взяв, пише Ю. Денніке це ім'я не навмання. Саме американський бізнесмен, що називається Пібоді, мав під-

ряд у Лаосі. За будування дороги йому платилося за кошторисом, у якому на виплату сорока японських робітників привезених з Окінави, було постановлено й платилося американськими грішми — місячно 1400 доларів на робітника. Дійсні витрати складали не більш одної десятої цієї суми. Отже тільки на цьому пункти Пібоді (що його вихваляв американський посол) привласнював приблизно по 50 000 доларів місячно...

Контрольора, що намагався в Лаосі відкрити й усунути цілком пеймовірні зловживання, усунули за допомогою наклепницького доносу, підписаного тим самим американським послом...

Далі Деніке наводить приклади із статті члена Найвищого Суду, Вільяма Догласа, який говорить про чотири революції, які стоять на порядку денному. Це — революція проти колоніялізму, — революція проти політичного феодалізму, — революція проти економічного феодалізму й четверта — революція проти корупції. Так, відомий своєю корупцією Гоміндан Чан Кайшека не позувся цієї характеристичної риси й на Формозі. «Проекти», що їх фінансує ЗДА, переводили його члени на свої особисті конта. Сінгман Рі в Кореї вимагав собі 10% американської допомоги й домігся звільнення одного американського представника, що йому в тому відмовив. Не розкрадали американської допомоги тільки в таких країнах, де її видавали не на руки спритних дільців, а на руки урядів, напр., у Бірмі, Ізраїлі, Індії, Коста Ріка.

Останніми часами адміністрація Кеннеді є наставлена не на зміцнення позицій пануючих «політичних та економічних феодалів», а вимагає від урядів відсталих країн, що сподіваються допомоги — соціальних реформ, які сприяли б піднесення життєвого рівня мас людності тих країн.

Отже, оптимісти мають конкретні підстави вірити, що допомога щось варта. В останні часи бачимо все більший попит на всілякі просвітні заходи, чути про вдалі наслідки багатьох зусиль, про вклад культурних та технічних місій, що їх «мало розвинені народи» чудово відчувають і не змішують з діяльністю чванькуватих дипломатів, яким і в думці не було говорити мою «тубільців».

Поступові політичні чинники новостворених держав починають розуміти, що сучасний Вашингтон нарешті переконався, що ніяка допомога не поліпшить положення закріпачених південно-американських «піонів» та голодних мас Африки й Азії, поки там не будуть переведені реформи, що скасують феодальні відносини.

Американський уряд намагається перший раз (через АІД) показати, що Америка не буде далі безумовно підтримувати дотеперішнє становище в недорозвинених країнах.

Ричард Пайпс

НАЦІОНАЛІЗМ У СОВЄТСЬКОМУ СОЮЗІ

Ричард Пайпс, автор книги «Формування Советського Союзу» та інших наукових праць, є видатним американським спеціалістом і знавцем національної проблеми в СССР. Р. Пайпс є професором Гарвардського університету і минулої зими читав лекції для студентів в університетах Советського Союзу. Ця стаття була надрукована в англомовному журналі «*Problems of the Peoples of the USSR*», ч. 16. Містимо переклад її на українську мову, з огляду на цікавий аналіз нової програми КПСС та інші думки й висновки шанованного автора.

Мені здається, що нам треба обговорити передусім дві теми: поперше, мій загальний погляд на національну проблему в її найширших аспектах, та, подруге, концепцію національної проблеми, як вона є поставлена в новій програмі партії (КПСС).

До національної проблеми можна підходити з двох різних становищ. Є один підхід, прийнятий особливо російськими та американськими інтелектуалістами, який трактує національну проблему в Советському Союзі, як таку, що цікавиться національними антагонізмами і різницями. Але з другого боку, згідно з ліберальною традицією Америки і до деякої міри також з ліберальною традицією Росії, прийнято оцінювати цю проблему категоріями національної і расової «інтеграції». Лібералом є той, хто «об'єднує». Коли ви в Америці скажете, що грецькі чи італійські емігранти повинні мати свої власні, окрім школи, то такий погляд вважається реакційним. Цей підхід, очевидно, не має ніякого зв'язку з тим, що робиться в Советському Союзі, — але є дивним, що багато американців також думає про національну проблему такими ж специфічно американськими категоріями. Вони займають до національної проблеми негативне становище. І справді, з дійсно гуманітарного і ліберального становища може здаватися, що немає потреби особливо підкреслювати національні різниці.

Але є ще й інший погляд на національну проблему, і мені здається, вірніший, а саме: дивитися на націоналізм і націю, як на історичне явище, що відзеркалює певні специфічні економічні, соціальні та культурні провідні явища даної доби. Їхні джерела виступають — чи нам це подобається, чи ні — в сучасну добу на перше місце на форум історії. В XIX столітті був значно поширеніший погляд між лібералами й соціалістами

що у ХХ-ому столітті націоналізм в переважній частині зникне. Але це не сталося. Навпаки, націоналізм став більш і більш зростати на силі. Чому так сталося, — це дуже цікава проблема, яка досі не була відповідно досліджена. Якщо ви читаєте основні книжки про націоналізм — напр., книжки Карлтона Гейса, Ганса Кона, ітд., — ви бачите, що вони загаль но займаються ідеєю націоналізму. Це с добре, але воно в дійсності не вияснює проблеми націоналізму, який не є виключно духовим явищем. Він є явищем соціальним. Був тільки один автор, який підійшов до цієї проблеми з соціальної точки погляду. Це був австрійський соціял-демократ Отто Бауер, який у 1907-му році написав близьку книгу на цю тему: «Національна проблема і соціял-демократія». Він був першим соціалістичним теоретиком, що передбачав зрост націоналізму, як процесу зв'язаного з зростом соціальної рівності і демократії.

На цьому місці я не можу подавати мої власні погляди про причини, які викликали зрост націоналізму в нашу добу. Вистачить сказати, що ті причини є тісно зв'язані з процесом зросту соціальної рівноваги. Цей процес проходить майже в кожній області світа, — в державі з природи однородним населенням, як у Франції, — так само, як у многонаціональній державі, як Росія. Кожна нація у многонаціональній державі має якісь свої специфічні економічні інтереси. В Росії, наприклад, такі економічні та соціальні інтереси проходять часто по національній лінії. Наприклад, у Казахстані існує конфлікт між кочовим, або напівкочовим населенням та напливаючим аграрним населенням. Це є соціальна проблема, але вона має цілком ясні національні признаки, бо кочовики і напів-кочовики є мусульманами і тюрки, тоді як ці, що напливають — це росіяни і православні слов'яни. Подібні ситуації існують в інших частинах Росії. Ви можете взяти майже кожну прикордонну область Советського Союзу та, проаналізувавши їх соціальну структуру, знайдете, що вона в загальному відповідає також національній структурі. Тепер, коли в Советському Союзі проходить процес модернізації в такій мірі, що в ній упадає традиційний спосіб життя і традиційна соціальна структура і виникають нові класи, — одночасно постає національне відродження, свідомість власної національної традиції і власного національного споріднення. Звідси, типовим явищем ХХ-ого століття було всюди злиття та спільний розвиток націоналізму і соціалізму. Національний соціалізм (у загальному, не спеціальному німецькому розумінні 1930-их рр.) є дійсно типовим політичним рухом нашої доби. Це злиття націоналізму і соціалізму почалося в Європі із французькою революцією. Європа в загальному вже пройшла цей процес, і тепер ми є свідками його повільного

відходу з Західній Європі. Спільний Ринок — це мабуть доказ вмирання цього старого роду націоналізму. Треба було аж 150 років та двох кривавих воєн, щоб він згинув. У більшій частині Азії, Латинської Америки та Африки цей процес щойно починається. Деякі країни цих континентів є сьогодні щойно в тій стадії, яку Західна Європа переживала в часі Наполеонських воєн.

Росія, на мою думку, увійшла в цю фазу около 1900 року. Тепер вона якраз входить у період найвищого розвитку національної самосвідомості. Це відбувається так серед великоросів, як і серед не-російських громадян ССРР. Зріст російського націоналізму в XX-ому столітті — це факт, який, я думаю, більшість з нас повинна признати. П'ятьдесят років тому ще не було справжнього почуття російської національності. Я пригадую собі, як одного разу професор Карпович оповідав, що коли він був восени 1914 року в одному російському селі при тому, як були розвішувані оголошення про війну і мобілізаційні накази, — один із селян спитав його: «Вибачте, пане, ви виглядасте, як інтелігентна людина. Чи можете ви нам сказати, чи це значить, що наше село є також в стані війни?» Таке становище було досить типовим, бо тоді ще не було справжнього національного почуття. Але тепер воно вже народилося. Союзська влада, без сумніву, сприяла йому. Цей самий процес проходить в областях меншин. Ви бачите в областях меншин появу зовсім свідомих національних груп, часто як результат союзської політики, в тих самих областях, де перед 1900 роком існували тільки релігійні групи, або просто місцеві регіональні групи, які не мали почуття національної принадлежності.

Це значить, що ми тепер с свідками процесу зросту національної свідомості в Советському Союзі, який хронологічно зостається позаду Європи майже на одне століття, але який є приблизно на 50 або 60 років попереду такого процесу у колишніх західніх колоніях. Ці хронологічні окреслення є досить загальні, бо цей процес має тенденцію історичного прискорювання. Сьогодні проходить нація через процес розвитку націоналізму набагато скоріше, ніж у XIX-ому столітті.

Що це практично значить? Я думаю, що ви можете сподіватися у найближчі 50 років, як серед великоросів, так і серед головних націй, (я не покладаю багато надії на дуже малі нації) постійного зросту національної самосвідомості, при одночасному занепаді племінних груп та релігійних об'єднань в користь національних зв'язків: поява, — іншими словами, — більше чи менше ясно визначених регіональних націй з їх власною літературною мовою, з їх власною територіальною організацією і з їх власною свого роду псевдо-владою, на яку їм Москва дозволить. Їх відношення до Советської Росії та їх став-

лення до самих себе у всіх зasadничих справах нагадує ставлення всіх так званих відсталих націй до так званих імперіалістичних великороджав. У всіх зasadничих справах — *mutatis mutandis* — немає причини сподіватися, що націоналізм, скажім, мусульман у Советському Союзі буде інакший як націоналізм арабів у Французькій Спільноті. Тут немає якісної різниці, наскільки я бачу. З цього я виводжу практичний висновок, який я підтримую впродовж минулих десять років: що кожний демократичний поклик до Советського Союзу мусить глибоко опиратися на національних почуттях меншин, приймаючи, що це сила, яка с природно і історично вправдана та правдоподібно набиратиме ваги в майбутньому.

Проти тієї тези існують два застереження. Одне було піднесене, між іншим, проф. Баргурном і підтримане, до речі, Хрущовим у його останній промові про програму партії, — яке твердить, що в дійсності національні різниці зникають, що в Советському Союзі постає едина «советська» нація. Існуючі факти промовляють проти цього твердження; навіть статистичні дані с проти цього. Щобільше, прикметник «советський» не є терміном на означення нації. Немає советської мови, немає советської культури, немає советської історії у всякому разі перед 1917-им роком. Отже, практично висловлюючися, якщо б советська нація дійсно створилася, то вона була б фактично ідентичною з нацією російською, бо це була б сдина культура, яка заступала б місцеві культури. Програма (КПСС) ставить цей факт цілком ясно, як це я зараз покажу, — бо коли вона говорить про злиття націй, то вона в дійсності має на думці русифікацію.

Другий закид проти повищої мосії тези каже, що демократичний поклик до почуття меншостей відчуяв би великородсів, з уваги на те, що великородси творять наймогутнішу національну силу в Советському Союзі, і на випадок конфлікту демократичні сили мусили б шукати прихильності великородсів. Я думаю, що цей аргумент також не має підстав. Насамперед, досвід інших колоніальних країв показав, що населення, яке контролює якусь колоніальну область, не є — в загальному — своїми почуваннями дуже зацікавлене в затриманні колонії, за винятком тієї частини населення (панівного), яка живе в цій області. У випадку Франції, наприклад, це не було населення метропольної Франції, яке було зацікавлене Альжіром, а тільки т. зв. «колоні», це є люди, які жили в Альжирі. Я вважаю зовсім певним, що це не була проблема, якою дійсно була зацікавлена переважаюча більшість. Маю враження, що те саме відноситься також і до Росії. Це враження я опираю на тому факті, що коли я розмовляв з росіянами в Советському Союзі, я ніколи не відчував, щоб вони були дійсно зацікав-

лені, або навіть багато думали про прикордонні області. Для людей, що жили в національних областях це, очевидно, інша справа. Я пригадую собі одну мою розмову з дуже інтелігентним молодим росіянином в Алма-Ата, дуже розумним, критичним і скептичним. Все йшло добре, доки ми дійшли до питання залишення росіянами Казахстану, що, як я йому натякнув, може одного дня статися. Тоді він став твердим. Він змалював мені образ тих усіх добродійств, які росіяни вчинили в Казахстані. Я признав йому це та сказав, що все правда, вони зробили чудеса, але, врешті, французи зробили те саме і ще більше в Альжирі. Припустім, що одного дня казахи скажуть вам те саме, що араби сказали французам: «Добре, це було дуже гарно; за це ми дякуємо вам, але чому ви не забираєтесь і не вертаєтесь додому». І цей росіянин, людина дуже одвертих поглядів у всіх інших справах, відповів потрізливо: «Хай тільки спробують!» Я переконаний, що це є становище переважаючої більшості росіян, які живуть у Центральній Азії, а також правдоподібно деяких інших європейців, які там живуть. Але з другого боку, це усе не є проблемою для росіян, які живуть у властивій Росії.

Дозвольте мені тепер звернути увагу на нову програму партії (КПСС). Коли я вперше почав студіювати питання нації і націоналізму в новій програмі партії, я робив це з деяким захопленням. Я прочитав програму і мій настрій зник. Я прочитав її скоро, поверхово, і здавалося, що в ній нічого не було. Але при другому і докладному перечитуванні, я найшов в ній багато цікавого щодо проблеми націоналізму і нації.

Я поділю мій розгляд тієї теми на два аспекти; бо програма трактує це таким способом: націоналізм для експорту і націоналізм вдома. Націоналізм для експорту — це передусім націоналізм у областях, що недавно почали розвиватися. Програма трактує цю тему надзвичайно серйозно. Я ще не бачив ніякого жадного важного офіційного советського документу, в якому націоналізм і комунізм за кордоном були так тісно пов'язані, як в цьому. Це, очевидно, є велика проблема, яка розділяє росіян і китайців. Китайці вважають, що треба будувати могутні пролетарські комуністичні партії, а росіяни твердять, що треба використати націоналізм. Це є велика спірна проблема між ними. Чому вони не погоджуються? Коли ви уважно прочитаете програму, ви найдете глибоку непослідовність майже в кожному параграфі. Кожний параграф суперечить чомуусь, що сказане в іншій частині програми. Програма стверджує, як уступку для китайського крила, що світ, як цілість, є зрілий для соціалістичної революції. Вона це підкреслює. Але, якщо світ є готовий до соціалістичної революції, тоді, очевидно, немає потреби прибігати до націоналізму. Можна, фактично,

безпосередньо переводити комуністичну революцію. Але все це тільки пусті слова. В дійсності програма не вірить, що світ є готовий для соціалістичної революції. Вона вважає, якщо я правильно її читаю, що перевата сили тепер є в користь Заходу. А чому так вважає? Причина є дуже цікава. Програма підкреслює величезне значення колоніальних країн, бо вона приймає давню ленінську тезу, що колонії є останнім володінням імперіалізму і капіталізму. Тепер практично колонії були політично визволені. Але згідно з твердженням програми, це було тільки номінальне визволення. Економічна контроля цих колоній Заходом продовжується та веде до створення свого рода — неоколоніалізму. Програма ставиться до цього неоколоніалізму дуже поважно. Вона вважає його майже рішальною проблемою у міжнародних взаєминах. Програма виводить, що тільки після того, як ці колонії будуть дійсно відлучені від Заходу, можне буде перейти до загального наступу, який пропонує китайське крило комуністів.

Щоби це осiąгнути, треба сильно спиратися на націоналізм в колоніальних країнах. І для цієї цілі програма пропонує щось, що с відносно новим, бо воно виявилося щойно минулого року: створення, як вона називає, «Національно-Демократичних Фронтів», які ведуть до «Національно-Демократичних Республік». Програма називає цей фронт не народно-демократичний, але «національно-демократичний». Це є фронти, які звертаються до всіх класів населення. Вони спеціально звертаються до буржуазії. В проекті програми говориться про дрібну буржуазію, але в дискусії над програмою викреслено слово «дрібна» і замінено «національною» буржуазією. Метою цих фронтів є цілком витіснити західній світ із т. зв. відсталих країн, або, за словами програми «виконати завдання національного визволення», яке для них є незвичайно важливе. Тільки коли це буде сповнене, Захід буде позбавлений своїх резерв і наступ на нього буде здійснений. Що розуміється під національно-демократичним фронтом і національно-демократичною державою та чим вони мають бути, — ніде в програмі не вяснено. І я сам цілком не вірю, чи те, що вони мають на думці, є підтримання національно-буржуазних урядів, таких як президента Нассера, як знаряддя, яким вони хотять вперед знищити контролю Заходу, після чого думають послугуватися місцевими комуністичними партіями, щоби скинути ті самі національно-демократичні уряди; чи є це щось таке, як справа Куби, де комуністи керують із середини національного фронту. Програма про це не говорить — навмисно, чи ні, я сказати не можу. Але програма цілком ясно каже, що відтепер комуністи мусять тісно єднатися з націоналістичними рухами у пограничних країнах, у колишніх колоніальних областях. Вони дораджують

співпрацю з буржуазією, вони радять переводити реформи, зокрема аграрну реформу, і в загальному підтримують прогресивні уряди, такого ж роду уряди, які у інших частинах програми вони засуджують як ревізіоністичні і опортуністичні. Отже на основі програми можна сподіватися дуже тісної співпраці між націоналізмом і комунізмом, фактично такої тісної співпраці, що у колишніх колоніяльних країнах не буде можна відрізняти одне від другого і сказати, чи ви масте діло з справжнім національним рухом, чи з замаскованим комуністичним рухом.

Щодо внутрішньої національної проблеми в СССР — зміст нової програми с очевидно зловіщий для націй. Вона в результаті говорить, що впродовж найближчих 20 років національні різниці зникатимуть все більше і більше. Навіть кордони, які розділяють окремі советські республіки, зникнуть; поодинокі культури змішаються і постане едина все-советська культура. Програма ясно стверджує — або, вірніше, ясно дає зрозуміти, що це є російська культура, яка дасть зміст цій новій, сконсолідований, соціалістичній культурі. Ніде в програмі не засуджено великоросійський шовінізм. Це є характеристичне, бо в часи Леніна було традиційною практикою завжди засуджувати місцеві націоналізми разом з великоросійським шовінізмом, а Хрущов, зрештою, хоче наслідувати Леніна. Але тепер ні слова не говориться про великоросійський шовінізм, тільки засуджується місцевий націоналізм. Хрущов сказав: «Ми знищимо з усією комуністичною рішучістю всі признаки місцевого націоналізму.» Результати цієї політики є вже помітні. Зараз після конгресу один дагестанський письменник виголосив промову, в якій він сказав менш-більш таке: «Програма є правильна. Ми є один братній народ.» Як приклад він подав дагестанського письменника, який написав такі безсмертні слова: «Хоч я с сином гір, я є росіянин духом і душою. Якщо відберете мені російську мову і російське оточення, то нічого близького для мене уже не існує.» Промовець продовжував, що цей дагестанець презентує нову признаку, нове культурне явище, постання дагестанської літератури в російській мові. Ці слова не є помилкою. Це значить, що ми від тепер повинні бачити відношення цього натиску на нації, який був тимчасово спинений кілька років після смерті Сталіна. Його не зліквідовано, а тільки тимчасово усунено, — і належить сподіватися нової хвилі русифікації. Це, до речі, вказує нам на те, що комуністична партія почуває, що вона сильно опанувала і контролює національну проблему, а не, що вона її роз'язала, тільки, що вона поставила її під сильну політичну контроллю. Вона не мусить її боятися.

Всеволод Голубничий

ТЕНДЕНЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ СРСР

Сталінове «будівництво соціалізму» в спосіб насильно приспішеної індустріалізації й колективізації переслідувало двоєдину мету: зміцнити слабку радянську державу, з одного боку, для оборони її від зовнішніх і внутрішніх ворогів і, з другого боку, для перетворення її на вихідну базу наступу на зовнішній капіталістичний світ, для експорту революції на багнетах Червоної Армії.

Мавши досвід з чужоземними інтервенціями на територію СРСР в рр. 1918–22, Сталін, після невдачі поширення більшовицької революції на Німеччину і Китай у 20-х рр., більш усього боявся нової інтервенції збройних сил «капіталістичного оточення», а також вважав, що більше ніяк комуністична революція за кордоном не вдасться, як лише при допомозі Червоної Армії. За неповних 15 років, коштом страшних жертв і засобами терору, Сталін розбудував в СРСР важку і збройну промисловість настільки, що міг озброїти свою армію й збільшити її розміри з 586 тисяч чоловік у 1927 р. до 4.207 тис. чол. у 1941 р., себто — більш ніж у 7 разів,¹⁾ та почати висилати її в агресивні походи проти Фінляндії й Прибалтійських держав, з позиції сили ділити Польську державу та ультиматумами анексувати шматки території Румунської держави.

Напад Гітлера на СРСР став для Сталіна до кінця його життя поважним доказом для його тези про небезпеку для СРСР з боку «капіталістичного оточення». Правда, вже й тоді, коли Гітлера не стало, Сталін, все ще оперуючи цим оборонним аргументом, поширив за допомогою своєї, на той час — вже 11,4-мільйонової, армії свою владу на цілу Східню Європу, а також на Північну Корею і Манджурію, та анексував Південний Сахалін, Курильський архіпелаг, Тувінську Народну Республіку, шматок території Афганістану та пів Пруссії з Кенігсбергом, хоч жодного спротиву з боку «капіталістичного оточення» при тому не зустрів. Цей факт, очевидно, його заохотив, і він посунув далі у Європу і Азію. Коли політика «народних фронтів» у Франції й Італії не вдалася, а Америка стала віdbuduvati за допомогою «Пляну Маршалла» західно-європейську економіку на капіталістичній основі, Сталін вчинив переворот в соціал-демократичній Чехословаччині, дав почин для партизанської війни в Греції, спротивився об'єднан-

¹⁾ Числа ці й наступні про розміри армії СРСР — з промови Хрущова у Верховній Раді 14. 1. 1960 р.

ню Німеччини, наклав бльокаду на Берлін, а вкінці розпалив війну в Кореї. Щойно під впливом цих подій «капіталістичне оточення» скаменулося, стало озброюватись, відповіло на силу силою у Греції й Кореї, набувало довкола СРСР ціле кільце з кількох сотень авіаційних, наземних та морських баз, і між обома бльоками розторилася «холодна війна».

Під кінець свого життя Сталін осягнув лише половину своєї двосидної мети. Він перетворив СРСР у могутню мілітарну силу світового маштабу. Приспішена індустріалізація оплатилася тим, що вже в 1949 р. СРСР став продукувати атомові бомби, в 1953 р. — термоядерні, в 1955 р. — перші далекобійні, а в 1957 р. — й наймогутніші в світі міжконтинентальні ракети. Але Сталін не досяг другої половини своєї мети, — СРСР не перетворився на силу, здатну покорити світ. Біля 1955 р. збройні перегони між Сходом і Заходом досягнули найвищого напруження. Країни Варшавського Пакту (без Китаю) мали тоді під зброєю більше 6,5 млн. людей, в т. ч. сам СРСР — 5,763 тисячі. Але країни Атлантического Пакту мали також не на багато менше — біля 6 млн. людей, в т. ч. США — 3,9 млн. І при тому Атлантический Пакт мав значну технічну перевагу в усіх родах військ, зокрема разів у вісім більше атомових бомб, ніж СРСР. Стратегічна позиція Заходу також виходила крацю. Але вирішальним для нерівності сил, очевидно, вийшов нерівний тягар: тоді як воєнні витрати СРСР сягали майже 30% його річного чистого національного продукту, на Заході це обходилося лише в 10% і менше. Під цим непосильним тягarem озброєнь економіка СРСР стала після 1950 р. вгинатися й сповільнила темпи свого росту, а на Заході, навпаки, озброєння лиш стимулювало економічний зрост.

Отже, СРСР далі вже ніяк не міг наступати на Захід, перегонів в озброєнні він не витримав. Сталінська політика експорту революції на багнетах не мала дальших успіхів. На середину 50-их років, на час смерті Сталіна, якраз і припав той час, коли обидва бльоки напродукували стільки зброї, що її вистачило б для знищення обох сторін. Генерали стали вираховувати й порівнювати хвилини й секунди, протягом яких обидва бльоки могли б знищити один одного, але ці деталі вже суті нової ситуації не змінюють. Перегони в озброєнні (щонайменше на якийсь час, до винаходу якоїсь нової техніки, чи що) зайшли в сліпий кут. Той факт, що СРСР має на кінець цього періоду більше далекобійних і потужніших, ніж у Заходу, ракет, балансу сил поважно не порушує, оскільки у Заходу є більше інших видів зброї. В 1960 р. Захід супроти СРСР був у такому стратегічному становищі, як СРСР був супроти Заходу у 1950 чи 1955 рр. Тобто, хоч одна сторона й є трохи сильнішою за другу, проте слабша сторона є достатньо сильною, щоб знищити сильнішу.

Таким чином, сьогодні вже ні комунізм, ні капіталізм не можуть перемогти один одного збройною силою без того, щоб над труною їх обох і цілого світу не стояли свічки з атомових і водневих бомб. От чому Хрущов і заявив на ХХІ-му з'їзді КПРС (січень 1959 р.), що «соціалізм в СРСР переміг не лише повністю, але й остаточно». При цьому, правда, він, здається, недоцінив внутрішніх слабостей СРСР, як також і не визнав прямо, що в такій же мірі переміг і капіталізм на Заході, поскільки і його СРСР не може тепер повалити силою. Але все це розумілося, оскільки Хрущов визнав потрібним змінити Сталінову стратегію й проголосив, що обидві системи відтепер змушені співіснувати на планеті й боротися лише більш-менш мирними засобами — економічною конкуренцією, новими винаходами, пропагандою своєї ідеології, поширенням своїх впливів на нейтральні країни і т. д.

Нову світову стратегію СРСР можна проілюструвати ось такими витягами з промови Хрущова на ХХІ-му з'їзді партії:

«Нині завдання полягає в тому, щоб досягнути переваги соціалістичної системи над капіталістичною системою у світовій продукції, перевищити найбільш розвинуті капіталістичні країни по продуктивності праці, по виробництву продукції на душу населення та забезпечити найвищий у світі життєвий рівень... (Біля 1972 року), а може й раніше, Радянський Союз вийде на перше місце в світі по абсолютному об'єму продукції і по виробництву продукції на душу населення. Це буде всесвітньо-історична перемога соціалізму у мирному змаганні з капіталізмом на міжнародній арені. ... Справді, коли СРСР перетвориться на першу промислову державу світу, коли могутньою індустріальною державою стане Китайська Народна Республіка, а всі разом соціалістичні країни будуть продукувати більше половини світової промислової продукції, міжнародна ситуація докорінно зміниться. Успіхи країн соціалістичного табору, безумовно, зроблять величезний вплив на скріплення миролюбних сил у світі. Можна не сумніватися, що на той час до держав, що виступають за зміцнення миру, приєднаються нові країни, що звільнилися від колоніяльного гніту».²⁾

Це цілком ясна й продумана програма. Насильно приспішувана індустріалізація СРСР і всіх інших країн його бльоку мусить продовжуватися максимальними темпами. В наслідок цього за якийсь час питома вага радянського бльоку у світі стане переважаючою, а рівень продукції — найвищим. Питома вага капіталістичного Заходу в світі відповідно впаде. Економічна перевага радянського бльоку буде рівнозначною й з перевагою його сили під кожним іншим оглядом, зокрема під оглядом мілі-

²⁾ «Правда», 28. 1. 1959 р.

тарним. Під впливом переваги сил радянського бльоку почнуть розколюватися спершу нейтральний, а потім і західній бльоки, і їх країни одна по одній стануть переходити у радянський табір.

Для здійснення цієї стратегії покорення світу, як бачимо, світова війна справді непотрібна. Але було б помилкою припустити, що Хрущов цілком зрікається стратегії «експорту революції». Ні, він зрікається її лише як одного, єдиного методу наступу на світ. Але він приймає її як додаток до своєї нової стратегії економічних перегонів. Коли радянський бльок стане переважати своїм економічним потенціалом у світовій економіці, це означатиме автоматично і перевагу в озброєнні. Тоді й стратегія чисто мілітарного натиску на окремі слабші країни може придатися, як допоміжний засіб для досягнення мети. Цей елемент світової стратегії Хрущова ясно виступає у його промові у Верховній Раді СРСР 14-го січня 1960 р., коли він запропонував зменшити збройні сили СРСР до 2.423.000 чоловік і став пerekонували своїх слухачів, що це ні трохи не зменшує мілітарної сили СРСР:

«Наша оборона буде й далі цілком достатньою, і ми реально все враховуємо. ... Наша впевненість у правильності пропонованих заходів ґрунтуються на тому, що радянська країна переживає період небачено бурхливого розвитку всього народного господарства. ... Збройні сили у нас в значній мірі переведено на ракетно-ядерну зброю. Ця зброя удосконалюється і буде далі удосконаловатися до її заборони. ... Ми все зробимо для того, щоб використати виграний нами час у розвитку ракетного озброєння і займати провідне становище в цій галузі доти, поки не буде досягнуто міжнародної угоди в питанні про роззброєння. ... Ми враховуємо, що довкола нашої країни розташовані чужоземні ворсні бази. Тому ми так розміщуємо свою ракетну техніку, щоб було забезпечено подвійне і по-трійне дублювання. Територія нашої країни величезна, у нас є можливість розосередити ракетну техніку, добре замаскувати її. Ми створюємо таку систему, що, коли буде виведено з ладу одні засоби, призначенні для заподіяння відплатного удара, ми завжди зможемо ввести в дію дублюючі засоби і знищити цілі з запасних позицій».

А нарешті, запевняє Хрущов, Радянський Союз може піти й на війну, бо він, мовляв, вийде з неї переможцем:

«Кожна тверезо мисляча людина добре розуміє, що атомова і воднева зброя становить найбільшу загрозу для тих країн, що мають більшу густоту населення. Звичайно, в разі виникнення нової світової війни потерплять так чи інакше всі країни. Ми теж перенесемо великі біди, у нас буде багато жертв, але ми виживемо, наша територія величезна і населення менш зосереджене у великих промислових центрах, ніж у багатьох інших країнах. Незрівнянно більше потерпить Захід».

Виходячи з такого переконання, Хрущов, очевидно, вважає, що поки радянський бльок буде форсувати свою економічну питому вагу у світі, тим часом можна й чисто мілітарними погрозами пропонувати Заходові покинути Берлін чи відступити ще з якихось своїх позицій. Що Хрущов не має наміру зректися цілком засобів мілітарного тиску на світ, видно і з такої його заяви все в тій же промові:

«Центральний Комітет Комуністичної партії і Радянський уряд можуть доповісти Вам, товариші депутати, що зброя, яка у час вже є, — це грізна зброя, але та, що, так би мовити, на виході, — та ще досконаліша, ще грізниша. Зброя, що створюється її перебувас, як кажуть, у портфелі вчених і конструкторів, — це неймовірна зброя». ³⁾

З цієї промови Хрущова стає зрозумілим, чому СРСР так тисне із своїми пропозиціями заборони атомової зброї та роззброєння існуючих армій. Це не просто пропаганда, хоч і як пропаганда такі пропозиції є корисними для СРСР. Роззброєння існуючих важких армій справді потрібне Радянському Союзові, бо тоді він міг би скерувати так звільнену робочу силу й капітал на дальшу розбудову своєї економіки, на збільшення її питомої ваги у світі. Як і всі інші країни, він, зрештою, й сам переводить таке роззброєння, заміняючи людську силу атомовими бомбами й ракетами. Але він може піти й на оборону атомових бомб, бо й це заощадить йому зайві ресурси для приспішення економічного зросту. А тим часом, після заборони атомових бомб, чи після одностороннього роззброєння від них через їх застарілість, Хрущов зможе витягти із портфелів своїх вчених нову, грізнішу, «неймовірну» зброю. Отже, все більший і більший розвиток економіки СРСР, приспішуваний роззброєннями, сприятиме винаходам і уможливлюватиме продукцію все нового і все неймовірнішого озброєння, яким він і далі буде погрожувати світові, шантажуватиме його до капітуляції і вимагатиме роззброєння.

На підставі цього всього можна ствердити, що Хрущов знайшов більш раціональну світову стратегію, ніж Сталін. У стратегії Хрущова можна добачити лише такі чотири хиби. 1) Найменша хиба — та, що він, як видно, зовсім не враховує можливості, що Захід теж спроможеться на якусь активну світову контрстратегію, що зруйнуете його розрахунки; Хрущов явно знецінює життездатність Заходу, а це може бути помилкою. 2) Найбільшою, найстрашнішою хибою у стратегії Хрущова є його припущення, що, якщо б трапилася війна, «ми виживемо», а «незрівнянно більше потерпить Захід»; отаке переконання може дово-

³⁾ «Правда», 15. 1. 1960 р.

дити СРСР до дуже ризиковної політики, що може скінчитися війною. 3) Утопійною рисою стратегії Хрущова є його сподіванка вже в 1972 р. перегнати Америку по об'єму й по якості промислової продукції на душу населення. 4) А ще більшою утопією відзначається не так сама стратегія й розрахунки Хрущова, як його кінцева мета, — що одна країна — СРСР одна нація — росіяни, буде правити цілим світом. Це — цілковита фантазія!

В 1972 р. СРСР не зможе економічно наздогнати й перегнати Америку тому, що Хрущов зробив помилку, коли сказав, що СРСР «переживас період невидано бурхливого розвитку всього народного господарства». Перед війною, за сталінських п'ятирічок, темпи росту СРСР були значновищими, значно бурхливішими, ніж тепер. Адже ж встановлено й доведено, що, починаючи з 1949 р. й до нині, радянська економіка весь час сповільнює свій зрост. Наші розрахунки, основані на офіційній радянській статистиці, показують, що темпи зросту радянської економіки спадають в середньому щороку на 1% та що, «коли причини цього загальмування не будуть своєчасно усунуті, зрост національного доходу СРСР припиниться зовсім біля 1970 року», а зрост промисловості — «біля 1980 року».⁴⁾ Поміж іншими причинами сповільнення зросту радянської економіки, найголовнішими є якраз перепродукція зброї, диспропорційність між надто високим розвитком важкої промисловості й відсталістю легкої промисловості, сільського господарства та рівня споживання народних мас. От чому Хрущов і мусить іти на скорочення армії та на деяке підвищення життєвого стандарту в СРСР. Згідно з нашими розрахунками, що збігаються з більшістю розрахунків західних економістів, якщо СРСР і зупинить зниження своїх темпів, він зможе наздогнати об'єм і рівень продукції США в цілому не раніше 1985 року. По деяких галузях важкої промисловості та в рівні споживання харчів і одягу СРСР може наздогнати Америку й раніше, але в розвитку енергетики, хемії, по механізації продукційних процесів, рівнем продуктивності праці та рівнем народного споживання промислових споживчих товарів СРСР ще довго відставатиме. Відомо, що основна, первинна продукція таких виробів, як вугілля, руда, нафта, сталь, зерно, м'ясо чи молоко звичайно зростає лише до певної межі, більше якої даній країні цих продуктів продукувати не треба. По цих видах продукції СРСР і міг би, може, наздогнати США. Але інакше стоїть питання з переробною, вторинною продукцією. Саме тут ввесь час з'являються нові винаходи, творяться все нові й нові види продукції — нові машини, механіз-

⁴⁾ V. Holubnychy, „Le ralentissement des rythmes d'accroissement de l'économie soviétique”, *Problèmes Soviétiques* (Paris), No. 2, 1959, pp. 52-85. Див. також: В. Голубничий, «О темпах экономического развития СССР», *Вестник Института по изучению СССР* (Мюнхен), Но. 3, 1957, стр. 5-37.

ми, прилади, нові хемічні сполуки, нові види енергії, нові матеріали, нові споживчі товари, що полегшують життя і побут. В цих ділянках, а вони стають у модерній економіці домінуючими, Радянському Союзові важче змагатися з Америкою хочби вже тому, що капіталістична конкуренція покищо виявляється дужчим стимулом до удосконалень, ніж бюрократичні накази з центру. От чому й доводиться вважати утопійними твердження Хрущова, що СРСР пережене Америку в 1972 році. Він її перегнати може, але ще не так скоро!

Але найутопійнішою, найфантастичнішою у хрущовській стратегії є її мета. Мета ця та сама, що й у Сталіна, — покорення світу силою. Нераціональність її полягає головно у притупленні можливості, що цілім світом може правити одна партія, одна країна (в цитованій доповіді Хрущов каже: «А русские что же, ждать будут?!»). Як відомо, коли Маркс говорив про перемогу комунізму над капіталізмом, то він бачив цю перемогу у формі світової революції, що мала б відбутися більш-менш одночасно у всіх високорозвинутих країнах, у наслідок їх внутрішніх протиріч і внутрішнього спонтанного розвитку. Марксові ні разу не спало на думку, що комунізм може бути принесений силою ззовні, в наслідок міжнародного конфлікту. А тому у Марксовій діялектиці розвитку комунізму мало освітлене національне питання. Може з цієї причини знецінюється національне питання і в стратегії Сталіна-Хрущова, коли вони припускають, що один СРСР може правити цілім світом, що країна за країною переходитимуть у його табір і піддаватимуться під його владу. Але що це безглузді утопія, видно вже з безлічі прикладів. Хоч усі республіки СРСР вже ось 40 років комуністичні, національне питання в СРСР ні трохи не зникло, і ці республіки ніяк не належать до СРСР добровільно. Також 15 років існують вже комуністичні уряди в країнах довкола СРСР, але ніякого миру між ними й СРСР немає і, як свідчать приклади Югославії й Китаю, і комуністичні країни високо цінять свою самостійність і не мають ніякого бажання підлягати Москві. Все це значить, що навіть якби стратегія Сталіна й розрахунки Хрущова виявилися вірними, і під натиском СРСР цілий світ перетворився б на комуністичний, то всеодно і в такому світі його столицею не змогла б бути Москва, а російські партійні секретарі не змогли б бути губернаторами ні Лондону, ні Пекіну, ні Парижу, ні Буенос Айресу, ні Нью-Делі, ні Нью-Йорку. Бо якби вони намагалися це робити, вони б неминуче зустрічалися із спротивом націй, невважаючи на те, що то були б нації такі ж комуністичні, як і Росія. І був би цей сталінсько-хрущовський світ таким же антагоністичним, повним суперечностей, насильства й національно-визвольних революцій, як і світ сучасний,

і рано чи пізно ті антагонізми розвалили б той світ. Як вчить досвід усієї досьогоднішньої історії цивілізованого людства, міжнародний мир і спокій залежить не так від того, щоб у всіх країнах був одинаковий соціально-економічний лад, як від того, щоб одна нація не прямувала до поневолення іншої, чи, тим більш, до панування над цілим світом. Як вільне, неантагоністичне суспільство всередині нації можливе лише при справжній рівності усіх людей перед державним законом, так і вільний, неантагоністичний міжнародний лад можливий лише при справжній рівності усіх націй перед міжнародним законом. І це не ідеал-вигадка. Ми говоримо про це не тому, що нам хочеться, щоб так було. Так буде, бо це об'єктивний суспільний закон, що детермінує цілу історію людства. Людство природньо стремітиме до нього доти, доки існуватиме поневолення людини людиною, нації нацією, доки не буде здійснена рівноправність усіх людей на землі.

М. Стиранка

АПОТЕОЗА ШОВІНІЗМУ І ІМПЕРІЯЛІЗМУ

З приводу 150-тиріччя перемоги царсько-російських військ над Наполеоном під Бородіно розгорнулася в СССР хвиля російського імперіялістичного шовінізму. Для ствердження цього факту було б уже досить матеріалів, що з'явилися на сторінках центральної московської преси. Проте партія вважала за потрібне поширити святкування так званої вітчизняної війни проти Наполеона — під цим гаслом проходить уся кампанія — і на всі національні республіки, зокрема на Україну та Білорусь.

Діялектика Бородінських святкувань зовсім нескомплікована і носить на собі відпечаток усього того примітивізму, що вспів розгорнутися в умовах тоталітарного советського режиму за сорок років. На урочистих зборах, присвячених 150-річчю «Вітчизняної війни» у Кремлівському палаці з'їздів, що відбулися в половині жовтня і в яких взяла участь уся кремлівсько-советська знать — прийнято в зв'язку з тим цілий ряд історично-політичних догм. Вони мають мало що спільного з історичною правдою, але зате так конструйовані, щоб стали ще однією опорою за плюнованої на ХХII з'їзді програми «відмиралля» націй в СССР, та цементом для зміцнення єдності так званого советського народу.

Советські тези про «Вітчизняну війну» в 1812 році зводяться до таких головних точок:

Царська імперія уже в той час втішалася великою любов'ю всіх народів, як їхня батьківщина і тому «вітчизняна війна 1812 року становить одну з найбільш яскравих і хвилюючих сторінок національно-визвольної боротьби російського, українського, білоруського та інших народів нашої країни». (Слова Хвостова, советського історика і члена Академії наук ССР на згаданих вже урочистих зборах в Москві).

«Родовід» советського народу переноситься до часів цієї «визвольної боротьби». Ми не безрідні Івани, сказав з доручення партії той же Хвостов, — у трудового народу, справжнього творця історії, є свій родовід. Ми радянські люди не забували і ніколи не забудемо, про подвиги тих, хто півтора століття тому в суворих боях захистив незалежність нашої Батьківщини».

Захищали її, добровільно за советськими тезами, всі народи царської Росії в рамках ополчень і в рамках партизанів, що воювали проти Наполеона, начебто з патріотичного обов'язку.

Наполеонівський похід проти Росії вважається походом «реакційних сил французької буржуазії» з метою створити французьку імперію з цілого ряду великих і життездатних народів. I взагалі Наполеона представляється як одного з найбільших реакціонерів, при чому гlorифікується царсько-російських полководців і промовчується той факт, що в той час Росія сама була вже сформованою великою імперією, що загарбала і поневолила цілий ряд культурних і життездатних народів.

Згідно з советськими тезами війна проти Наполеона, ведена Росією, була першою вітчизняною війною, так сказати б предтечю і прототипом другої вітчизняної війни, веденої проти гітлерівської Німеччини.

Використовує теж партія Бородінську битву для того, щоб показати непереможність сучасної імперіальної структури ССР і советської зброї. «Історичний досвід переконливо свідчить про неминучу загибель усіх агресорів, що нападали на нашу країну» — відмітив цитований уже нами Хвостов на урочистих зборах в Кремлі. Ще яскравіше імперіяльне обличчя набирає ця теза в «Ізвестіях» за 18 жовтня ц. р. Крізь дві сторінки проходить у цьому числі «Ізвестій» гасло, що видержує конкуренцію з найкращими гітлерівськими зразками: «Нет силы, которая бы пересилила русскую силу».

В допомогу усім цим тезам приходить тотальне фальшування історичної правди. Як уже було згадано, Наполеона сучасна советська історіографія називає найбільшим реакціонером та імперіалістом, який мав за мету поневолення всіх народів в рамках французької імперії. В той же сам час ця сама історіографія називає прогресивними царські завоювання і творення царської імперії. Це, мовляв, включало в цивілізацію багато відсталіх народів.

Промовчусь советська історіографія і той факт, що Наполеон носився з планами творення на звалищах Російської імперії цілого ряду незалежних держав. Він думав про відновлення літovсько-польського королівства. На Україні планував створення двох князівств. Він через своїх емісарів розслідував настрої «Козацької нації, яка звикла до свободи». Всі ці держави мали стати барієром проти дальнього поширення російського імперіалізму в Європі.

*

На базі цих сформованих в Москві тез про першу вітчизняну війну відбулися святкування Бородінської битви в усіх національних республіках. Ці святкування є загальною апотеозою російського імперіалізму і ще одним доказом того, яку вартість мають інтернаціональні гасла комунізму, що їх вживає советський режим. Вони теж кидають яскравий жмут світла на тези національної політики Хрущова, оформлені в новій програмі КПСС на ХХII з'їзді партії. В програмі, як відомо, є такі противічні твердження, як наприклад про розквіт і відмиряння націй за доби комунізму в СССР. Гасло про розквіт націй було кинене для заспокоєння народів і невдоволених дотеперішньою національною політикою партії елементів в рядах самої таки партії.

Куди важливіше значення має гасло про відмиряння націй за доби комунізму в СССР. В дискусії, яка розгорнулася довкола цієї справи в советських журналах після ХХII з'їзду, виразно зазначалися тенденції «наукового» обґрунтування необхідності гегемонії російської мови та культури в умовах «безкласового» комуністичного суспільства. Проте дуже скоро дискусія про гегемонію однієї мови виявила, що не йдеться про саму тільки гегемонію, а про ліквідацію інших мов та культур неросійських народів в користь російської мови та культури. Советські теоретики почали доказувати, що російська мова є не тільки мовою взаємного порозуміння всіх народів СССР, але й їхньою другою рідною мовою.

Найкраще обґрунтував ролю і завдання російської мови член-кореспондент Академії наук СССР М. Камаррі на сторінках «Вопросов философии», у статті «Будівництво комунізму і дальнє наближення націй в СССР». На його думку російська мова створює нову мовну спільноту, ширшу як спільнота національної мови. «І це можна вже розглядати, як передбачення деяких шляхів і форм майбутнього злиття націй в єдиній комуністичній спільноті».

Дискусія, розгорнена в зв'язку з новою програмою КПСС довкруги національного питання, показала ясно, що плян будівництва комунізму в СССР є тісно пов'язаний з планом знищення самобутності неросійських народів і побудування монолітної

російсько-большевицької комуністичної імперії. Розроблений цією дискусією план передбачає: дальнє вимішування і роз颇рошення неросійських народів; їхню мовну і культурну русифікацію; ліквідацію дотеперішніх державних форм Советського Союзу і створення «державно-правної єдності трудящих всіх націй» (Про це писалося у 12 числі журналу «Советское государство и право» за 1961 рік. В ній доказується, що сучасні федераційні форми державної побудови СССР — сьогодні неактуальні).

Останні святкування Бородінської битви показують, що советський режим намагається надати своїй імперії форми історичної тягlosti, не скриваючи зовсім уже того, що СССР є продовженням традицій російсько-царської імперії.

*

Імперіально-російська політика партії, що вивилася останньо в явній гlorifікації царського імперіалізму, натрапляє на дуже енергійний спротив неросійських народів. Дотепер, починаючи з 1956 року, вийшли в Советському Союзі три головні хвили боротьби з так званим «буржуазним націоналізмом», що й є доказом незадоволення. В 1958 році пройшла масова чистка націоналістичних елементів у партійних організаціях середньоазійських республік, у Прибалтиці та на Україні. Тоді багато партійців в республіканських партіях, повіривши в поширення прав республік, почали їх відрусифіковувати. Проте дуже скоро всі ці надії виявилися зовсім нереальними, тому що Хрущов зовсім не думав відступати в дійсності від основної лінії старої національної політики Сталіна. Треба при тому додати, що акція національних комуністів спиралася на прагнення і стремління широких мас місцевого населення.

У зв'язку з цим, партії дуже скоро прийшлося повторити кампанію проти «буржуазного націоналізму» — тим разом на культурному відтинку. Почалася ця кампанія постановою ЦК КПСС з 9 січня 1960 року «Про завдання партійної пропаганди в сучасних умовах». В цих постановах знову широко обговорюється небезпека «буржуазного націоналізму». Вслід за постановою республіканські ЦК партії одержали спеціальні інструкції з наказом провести чистку культурного життя республік. Тоді теж була проведена і широка чистка серед національної інтелігенції.

Рік пізніше питанням боротьби з націоналізмом знову жваво займалися республіканські партійні з'їзди. Як видно з матеріалів з'їздів прояви «буржуазного націоналізму» особливо загніздилися в таких республіках, як Естонія, Латвія, Литва, Кіпрізія, Азербайджан, Туркменістан, Україна.

Як показують останні події в СССР, всі ці заходи партійного

керівництва не дали позитивних результатів. Замість передбаченого відмірання національних мов та культур і не зважаючи на тиск у цьому напрямі, — на Україні та в інших республіках помічається відродження національних культур, наростання нових молодих сил, які з притаманною молодості динамікою отверто заперечують політику партії. Маємо тут на думці в першу чергу наростання нових сил на літературно-мистецькому відтинку і їх конфлікт з генеральною лінією партії. Цей конфлікт, як це виявили події на Україні, має подібний характер, як і конфлікт, який за сталінських часів довів до масових репресій і нищення національної інтелігенції. Значить з того часу і самі проблеми, пов'язані з положенням націй в ССР та їхніх культур, не змінилися. І ціла плеяда нових письменників, мистців та критиків хоче їх по своєму розв'язувати, не дивлячися на спротив партії. Немає при тому сумніву, що це тільки початок конфлікту і що він наростиатиме з поглибленим протиріч між імперіальними стремліннями партії і національними стремліннями до самостійності і незалежності.

Богдан Феденко

ЛЕНІНІЗМ, ВІЙНА І МИР МІЖ НАРОДАМИ

Вже кілька років ведеться керована з Москви пропаганда в вільному світі за мирне співжиття так званих «країн соціалізму» з державами, що мають інший господарський лад і іншу політичну систему. Хрущов, ініціатор цієї пропаганди, за певніс, що ідея мирного співжиття різних політичних систем має основу в теоріях Леніна. Проти таких тверджень провідників компартії Советського Союзу виступають вожді комуністичного Китаю і Альбанії. Вони називають Хрущова «ревізіоністом» Ленінового уччення. Ревізіоніст в комуністичній термінології значить майже те саме що й зрадник. Тому цю проблему слід розглянути ґрунтовно. Вона ж бо має не тільки теоретичне значення, але й велику вагу практичну. Події на Кубі й навколо Куби показали людству, як легко може світ покотитися в безодню атомової війни.

Ще й досі йде спір в політичних колах світу про значення політики Москви на Кубі: чи була це стратегія, тобто плян дій, розрахований на дальшу мету, чи тактика, що мала завдання досягнути меншого успіху для ССР, не викликаючи світової війни? Чи хотів Хрущов, поставивши свої ракети з

атомовими бомбами на Кубі, поблизу від З'єдинених Держав Америки, несподіваним ударом знищити воєнну силу Америки на західному континенті і паралізувати її керівні центри так, щоб положені в різних частинах світу ударні частини американської армії вже не могли учинити великої шкоди для соціетської імперії? Здійснивши цей плян, Москва могла б надягтися, що інші держави після ліквідації американських центрів російськими бомбами вже не відважились би виступити проти московської переваги і мусіли б капітулювати перед вимогами Кремля.

Якщо ж прийняти інсталяцію советських ракет на Кубі, як крок тактичний, яким Москва хотіла налякати світ і зокрема ЗДА, і потім відступити, в разі сильного спротиву, й показати цим свою «миролюбість», то в цім разі треба взяти на увагу втрату престижу Хрущовського уряду в світі: підступна гра з атомовим огнем, криводушне заперечення фактів (мовляв, на Кубі не було ніяких советських ракет) і незабаром визнання правди самим Хрущовим, який звелів своїм «спеціалістам сільського господарства» на Кубі знищити советські ракетові бази, — все це не могло викликати в народах світу симпатій і довірія до Москви. Окрім того, Хрущов дав цим своїм «тактичним ходом» на Кубі і його невдачею зброю в руки Мао Це Тунга, який, спираючись на теорію Леніна, має право твердити, що Хрущов став «опортуністом» у відношенні до «капіталістичного світу», бо відмовився від «революційної війни».

Хрущов і Мао посилаються на писання Леніна, як на директиву для їх політики. Тому треба пригадати, що писав Ленін про війну і мир між народами ще тоді, коли був на еміграції і готовувався до революції, і після того, як захопив владу в Росії через повстання в листопаді 1917 року. Ще в ранніх писаннях своїх Ленін вивчав історію війн і їх зв'язок з революціями. Він уважно читав працю відомого прусського генерала з доби Наполеона I Клявзевіца «Про війну» і зокрема радо цитував слова Клявзевіца: «Війна — це продовження політики, тільки іншими засобами». Оскільки Ленін збирався захопити владу для своєї партії в Росії і робити політику, то питання війни, як політики, веденої іншими засобами, викликало у нього велике зацікавлення. Ленінуважав війну за породження капіталізму. Однак, коли б він тянув далі в мінule, то побачив би, що війни бували й до капіталізму: наприклад, в античному світі, що мав господарську основу в рабстві, теж були війни між державами. Були й війни релігійного характеру (між християнством та ісламом) у добі феодальний. З нашої історії знаємо війни України за свою територію, що була кілька століть загрожена татарськими нападами.

В Західній Європі після війни між Прусією та Францією в 1870-1871 роках насталатиша. Індустріальний розвиток західно-європейських країн створив численну клясу пролетаріату, яка була в великій мірі під впливом соціалістичних партій. Всупереч ідеям Маркса, який довший час сподіавсявибуху «революційної війни» західніх поступових держав проти реакційної Росії, після франко-prusької війни в соціалістичному русі перемогла течія за збереження миру в світі.

Як ставився Ленін до проблеми війни і миру? Згідно з постановами міжнародних соціалістичних конгресів, Ленін вів у своїх статтях пропаганду проти війн. Але одночасно Ленін постійно підчеркував, що війни будуть завжди, поки є на світі капіталізм. Наприклад, він писав 1 січня 1905 року, коли на Далекому Сході йшла війна між Росією та Японією:

«Революційний пролетаріят повинен невпинно агітувати проти війни, але завжди при цім пам'ятати, що війни неминучі, поки стойть клясове панування взагалі» (Сочинения, т. 8, стор. 37). Ту саму думку повторив Ленін в статті 23 березня 1905 року: «Пролетаріят бореться і буде все неутильно боротися проти війни, однак не забуваючи ні на хвилину, що знищення війн можливе тільки поряд з повним скасуванням поділу суспільства на кляси». (Сочинения, т. 8, ст. 239). Ленін розумів, що війни між державами можуть викликати революцію, як це сталося, наприклад, у Франції після поразки в війні з Німеччиною (Паризька Комуна 1870-1871 р.). Сподіваючись, що війна може привести царську Росію до революції, Ленін, при всій своїй зовнішній ворожнечі до війни, був дуже невдоволений тим, що настрої за мирне полатодження міжнародних конфліктів в той час ширилися в світі. Про це Ленін писав у цитованій статті: «Європейський капітал спекулює на мир. Буржуазія не тільки в Росії, але теж в Європі почала розуміти зв'язок війни з революцією». Ще ясніше висловив Ленін свою надію на війну між великодержавами в 1913 році, в листі до письменника М. Горького: «Війна Австрії з Росією була б дуже корисна для революції (у всій східній Європі), але мало правдоподібності, щоб Франц Йозеф і Ніколаша дали нам втіху». (Ленин, т. 16, ст. 278). Отже для Леніна війна з мільйонами людських жертв уявлялася як присмість («удовольствіє»). Тому не диво, що він поставився до великої світової війни, яка почалася в 1914 році, з величими надіями: бо ця війна давала шанси для революції в першу чергу в Росії. 1 листопада 1914 р. Ленін писав:

«Війна не випадковість, не „гріх”, як думають християнські попи..., а неминучий ступінь капіталізму, так само за-конна форма капіталістичного життя як і мир». Ленін кликав

соціалістичні партії всіх країн до боротьби проти війни між державами, але тільки на те, щоб перетворити її в громадянську війну в кожній нації: «Робота, спрямована до перетворення війни народів в громадянську війну, — це єдина соціалістична робота в добі імперіалістичного збройного зудару буржуазії всіх націй». (Т. 21, стр. 24). Свою думку про те, що тільки соціалізм під «диктатурою пролетаріату» може припинити війни між народами, Ленін роз-у-раз повторював в своїх писаннях в час першої світової війни. В 1915 році вийшла його брошуря під назвою «Соціалізм і війна», в якій автор писав: «Ми... розуміємо неможливість знищити війни без скасування клас і створення соціалізму». Але чи зникнуть війни після створення «диктатури пролетаріату»? Чи тоді настане міжнародний мир? Ні! На думку Леніна, якщо в котрійсь державі буде створена «диктатура пролетаріату» (в його розумінні це було однозначне з диктатурою комуністичної партії), то така країна мусить неминуче вступити в конфлікт з іншими, «буржуазними» державами. Ще перед російською революцією 1917 року, а саме — в році 1916 Ленін писав: «Є можливі війни переможного соціалізму в одній країні проти інших, буржуазних і реакційних країн» (Том 23, ст.84). Після упадку царського режиму в Росії Ленін, перед своїм від'їздом із Швайцарії через Німеччину, писав у листі «до швайцарських робітників» 26 березня 1917 року: «Ми не пацифісти. Ми — противники імперіалістичних війн задля розділу здобичі між капіталістами, але ми завждиуважали за нісенітницю, якщо б революційний пролетаріят відмовлявся від революційних війн, які можуть стати необхідні в інтересі соціалізму.» (Том 23, ст. 361). І вернувшись в Росію, Ленін проповідував ту саму думку про «революційну війну». В квітні 1917 року, на конференції большевицької партії в Петербурзі Ленін заявив: «Ми повинні не тільки теоретично говорити, але й на ділі показати, що ми тоді поведемо дійсно революційну війну, коли владу буде мати пролетаріат». (Том 20, ст. 247). Революційні війни, на думку Леніна, потрібні на те, щоб в цілому світі здійснити соціалізм: тільки тоді настане загальний мир між народами. Про це писав Ленін: «Тільки після того як ми скинемо, остаточно переможемо і вивласнимо буржуазію в цілому світі, а не тільки в одній країні, війни стануть неможливі». (Том 19, ст. 235). З цією думкою Ленін не розлучався і тоді, коли його партія захопила владу в Росії в листопаді 1917 року. Ленін зробив переворот у Петербурзі, спершился на солдатську масу, що хотіла нетайного замирення з Центральними державами. Однак Ленінуважав, що з капіталістичними державами до миру не дійде, поки в них не настане «диктатура пролетаріату». Він

писав у листопаді 1917 р.: «Одна з наших чергових задач — це необхідність негайно закінчити війну. Але на те, щоб кінчити цю війну, тісно зв'язану з нинішнім капіталістичним ладом, всім ясно, що треба для цього побороти самий капіталізм». (Т. 26, ст. 208). В грудні 1917 р. уряд Леніна видав відозву, в якій заявив, що капіталістичні уряди неспроможні заключити «демократичний мир». А тому — «тільки революційна боротьба трудящих мас проти існуючих урядів може наблизити такий мир». Уряд Леніна з перших днів своєї діяльності подбав про фінансову, політичну й військову допомогу комуністичним групам в різних країнах у їх боротьбі за «диктатуру пролетаріату». Зокрема великих суми і масу зброї, разом з військовими відділами «Червоної Гвардії» кинув уряд Леніна на Україну проти уряду Української Народної Республіки. Мільйони золотих рублів послав уряд Леніна в Німеччину на допомогу комуністичному рухові в цій країні в 1918 році. Однак викликати комуністичну революцію в Німеччині та в інших країнах Центральної і Західної Європи не вдалося. Уряд Леніна мусів прийняти невигідні умови мира з Центральними Державами в Бересті в березні 1918 року... Однак і в цей час, коли большевицький режим у Москві «висів на волосині», Ленін не зрікався війни проти «капіталізму». Він писав тоді: «Ми йдемо на невигідний і сепаратний договір, знаючи, що тепер ми не готові до революційної війни». (Том 27, ст. 8). Що це не була революційна фраза, видно з тої резолюції, яку дав Ленін на затвердження 6 з'їзду Російської Комуністичної Партії 8 березня: «З'їзд особливо підчеркує, що Центральному Комітетові дається уповноваження кожної хвилини розірвати всі міжнародні договори з імперіалістичними й буржуазними державами, а також оголосити їм війну» (Том 27, ст. 99). В тодішніх обставинах, коли уряд Леніна міг бути зліквідований однією дивізією німецького війська, ця резолюція не була опублікована. Але вона лишилася й надалі директивою для політики советського російського уряду. Ленін, проповідуючи революційні війни проти держав «капіталізму», одночасно уважав, що війни між капіталістичними державами були б дуже вигідні для советської Росії, з умовою, що держава «диктатури пролетаріату» лишилась би остронь від такої війни. Про це «правило» комуністичної політики Ленін говорив на сходинах активу московської організації компартії 6 грудня 1920 р.:

«Треба використати протилежності й суперечності між двома імперіалізмами, між двома групами капіталістичних держав, націковуючи їх одна на одну!.. Якщо неможливо перемогти їх обох, то треба поставити свої сили так, щоб вони побилися між собою, бо завжди, коли два злодії б'ються, то

чесний чоловік від цього виграс; але як тільки ми станемо настільки сильні, щоб збити з ніг увесь капіталізм, то ми не-гайно скопимо його за в'язи» (том 31, стор. 412-413).

Ці слова зрозумілі кожному і їх не треба поясняти. Якщо Хрущов і його товариши в ЦК КПСС твердять, мовляв, вони в своїй пропаганді за «мирне співжиття» Советського Союзу з капіталістичними державами мають за собою авторитет Леніна, то це суперечить усій політичній стратегії вождя большевизму. Деколи, з мотивів тактичних, для обману наївних чужоземців, Ленін говорив про бажання комуністичного уряду жити в мирі й згоді з капіталістичними державами і запевняв закордонних журналістів, що його уряд готовий гарантувати «абсолютне невтручання» до внутрішніх справ інших держав. (Розмова Леніна з кореспондентом «The Chicago Daily News», 27. 12. 1919 р.). Але ця і подібні заяви Леніна про «миролюбність» комуністичного уряду рішучо суперечать іншим його заявам, що випливають із усієї агресивної ідеології большевизму. Так, у статті в московській «Правді» (28 лютого — 1 березня 1918 р.) Ленін писав, що «інтерес міжнародної революції вимагає, щоб совєтська влада, скинувши буржуазію країни, помогала цій революції» (розуміється — в інших країнах). В теорії Леніна ця поміч може мати різні форми: від фінансових субвенцій комуністичним партіям різних країн, до принесення «революції» на штиках советських армій, як заявив полк. Муравйов у приказі ч. 14 в Києві в 1918 році. Миролюбні заяви Леніна на адресу капіталістичних держав мали завдання «відвести очі» політиків інших країн від дійсних намірів комуністичного уряду, поки не зміцнє воєнна сила червоної армії. Коли ж відношення сил між «комунізмом» і «капіталізмом» зміниться на користь першого, то вожді КПСС скинуть маску миролюбності і покажуть свої вовчі зуби.

Можна думати, що советська авантюра на Кубі з ракетами, на яку так рішучо зареагувала Америка і великоріджені вільного світу, показала вождям Кремля, що не так легко було б «взяти за в'язи капіталізм», і тому вони вирішили піти на відступ. З Москви далі йде пропаганда за «мирне співжиття з «капіталізмом». Однак покликатися на Леніна як на «миротворця» Хрущов не має права. Адже Ленін був переконаний, що «війни на ґрунті приватної власності неминучі», а фраза про мирне життя з капіталістичними державами він уживав тільки як тактичний маневр, щоб одурити людей, охочих вірити привабним словам.

Дмитро Соловей

ПРО ФАЛЬШИВУ Й ГЛУМЛИВУ КОНСТИТУЦІЙНУ САМОСТІЙНІСТЬ І СУВЕРЕНІСТЬ УКРАЇНИ

I. Пишний чужий ювілей на Україні в ісювілейний рік.

Перед нами два числа київських газет.¹⁾ Присвячені вони відкриттю у Києві 6. VI. 62 пам'ятника теніяльному великорусько-му поетові О. С. Пушкіну (1799-1837). Ці числа газет прикрашені величими фотографіями на ширину сторінки, що їх зроблено з гарного, динамічного, хоча й у сидячій позі, пам'ятника поетові. Авторами й будівничими його були — скульптор О. Ковалев та архітект В. Гнезділов. На пам'ятникові викарбовані слова: «Пушкіну — український народ».

З фотографій видно, що коло пам'ятника стоять члени партійного й державного органів диктатури ЦК КПСС на Україні. Газети згадують, що на святі були присутні: О. І. Іващенко, І. П. Казанець, Н. Т. Кальченко, Д. С. Коротченко, І. С. Сенін, В. В. Щербицький, А. Д. Скаба, В. К. Клименко, С. А. Ковпак, Р. В. Бабійчук, В. І. Дрозденко та інші. На трибуні, коло мікрофону, в гордовитій позі М. В. Подгорний: він промовляє. З повідомлення РАТАУ дізнаємося, що:

«це пам'ятник буде символом вічної дружби українського і російського народів».

I що відкриття його в Києві:

«перетворилося у велике хвилююче торжество вічної дружби українського і російського народів, у радісне свято єднання братніх культур».

На відкриття пам'ятника партійний апарат організовано привів (дарма що це був робочий день) «тисячі трудящихся містагероя Києва». Тут були «робітники й службовці підприємств і будов, представники партійних і громадських організацій, діячі літератури й мистецства, вчені, студентська молодь» і нарешті — «гості з Москви».

Подгорний, головний виконавець на Україні наказів партійної диктатури, у своєму виступі говорив про значення Пушкіна для розвитку великоруської й української культури, про Пушкінове віщування, «що над Росією зійде зоря свободи і щастя», тощо.

Що Пушкін у своїх нелегальних віршах (ніяк не бувши революціонером) різко виступав проти деспотії царя Миколи I — це

¹⁾ «Радянська Україна» ч. 132 за 7. VI. 62; «Радянська Культура» ч. 45 за 7. V. 62.

відомий факт. Нещодавно О. Парамонів подав у пресі цитати з виданої року 1861 у Лондоні книжки «Русская нелегальная литература XIX ст.» Там ми читаемо, скажімо, такі епіграми:

«К бюсту Николая.
Оригинал похож на бюст:
Он также холoden и пуст.»
Подражание французскому.
Народ мы русский позабавим
И у позорного столпа
Кишкой последнего попа
Последнего царя удавим.²⁾»

Але, виступаючи проти міколаївської деспотії в тодішній Росії й проти прислужного йому апарату російської церкви, що виконував не так релігійні функції, як поліційні, Пушкін разом із тим був дитиною російського дворянського виховання. Тому він був ворог визвольних змагань підбитих Росією народів, себто — був типовий і переконаний великоруський націоналіст-імперіаліст, хоча сам по крові й не був чистим великоросом.³⁾ Відомо, що, коли під час придушення російським царем польського повстання 1831 р. в чужоземній пресі, а також у французькому парламенті пролунали голоси обурення проти Росії — придушувача людської свободи, Пушкін відгукнувся на них такою поезією, яку в школльні роки нас примушували вивчати на пам'ять:

О чём шумите вы, народные витии?
Зачем анафемой грозите вы России?
Что возмутило вас? волненил Литвы?
Оставьте: это спор славян между собою,
Домашний, старый спор, уж взвешенный судьбою.
Вопрос, которого не разрешите вы.

Уже давно между собою
Враждают эти племена;
Не раз клонилась под грозою
То их, то наша сторона.
Кто устоит в неравном споре:
Кичливый лях, иль верный росс?
Славянские ль ручи сольются в русском море?
Оно ль иссякнет? вот вопрос.
Оставьте нас.....

А в кінці хвастовите:

Вы грозны на словах — попробуйте на деле!
Иль старый богатырь, покойный на постеле,
Не в силах завинтить свой измаильский щтык?
Иль русского царя уже бессильно слово?

²⁾ «Українські Вісти» в Н. У. ч. 40 за 30. IX. 62.

³⁾ Пушкін по матері правнук Ганнібала — «арала Петра Великого».

Иль нам с Европой спорить ново?
 Иль русский от побед отвык?
 Иль мало нас? Или от Перми до Тавриды,
 От финских хладных скал до пламенной Колхиды
 От потрясенного Кремля
 До стен недвижного Китая,
 Стальной щетиною сверкая,
 Не встанет русская земля?... («Клеветникам России»)

А в іншому вірші на цю ж тему Пушкін, звертаючися до західноєвропейців, писав, нагадуючи їм участь поляків у поході Наполеона I на Москву:

Ступайте ж к нам: вас Русь зовст!
 Но знайте, прошеные гости!
 Уж Польша вас не поведет:
 Через ее шагнете кости!...

(«Бородицкая годовщина». Підкреслення наше).

У повідомленні РАТАУ⁴) говориться, що «Пушкін щиро любив Україну». А Подгорний у своєму виступі також твердив і підкresлював, що «українському народові Пушкін особливо доргий тим, що він один із перших у російській літературі звернувся до української тематики». Через це йому «в знаменний день 163 річниці з дня народження» й збудовано в Києві пам'ятника. А голова виконкому Київської міської Ради — О. Й. Давидов, й собі твердив:

«Пушкін — слава її гордість величного російського народу — безмежно близький і дорогий українському народові».⁵⁾

Що Пушкін міг любити Україну, висловлюючися словами більшовицької пропаганди, «як невід'ємну частину Росії» або, казучи словами Ів. Франка, «як кусень сала» — це цілком можливе. І що він у поемі «Полтава» звернувся до української тематики, а саме — до змалювання невдалої спроби Мазепи відірвати Україну від деспотичної петровської Росії — це теж факт відомий. Але відомо також і те, що Пушкін за цю спробу назвав Мазепу «злодеем» (найгіршим злочинцем) і «Іудою». А Б. Мейлах, наприклад, один з недавніх коментаторів творчості Пушкіна, писав:

«В образе Мазепы, названного в поэме «Иудой», Пушкин за克莱ил предательство с позиции высокого гуманизма и патриотизма».⁶⁾

Все це нам відоме. Нам тільки важко зрозуміти психологію,

⁴⁾ «Радянська Україна» ч. 132 за 1962.

⁵⁾ «Радянська Культура» ч. 45 за 1962 р.

⁶⁾ А. С. Пушкін «Стихотворения», том I, Ленінград, «Бібліотека поета», 1954, стор. 50.

скажімо, коментатора Б. Мейлаха, коли він намагання уярмленого вирватися з неволі називає «зрадою». Кого ж він зраджує? Свого гнобителя? Важко також зрозуміти, в чому полягає «високий гуманізм» того, хто так безапеляційно засуджує намагання уярмленого здобути собі волю, яку у нього загарбали? Натомість цілком зрозумілий є імперський «патріотизм», суть якого полягає у виправданні тримання в стані підкорення тих народів, що їх та імперія підбила. Але ж такий «патріотизм» і не гуманний, і не високий, а хібащо — готтентотський. Тож важко повірити усім тим підсахариненим твердженням, що саме за цей імперський патріотизм Пушкін став «особливо дорогий українському народові». Таке твердження — явна нісенітниця, яку хоче партійний апарат втовкмати в голови недосвідчених та найвінчих людей.

Але, кінець-кінцем, ми особисто нічого не маємо проти Пушкіна, як поета, що його також зацікував цар Микола I. Безпрем'єрно, Пушкін — поет геніяльний, і для великоруської літератури значення його виняткове. Він відограв для неї таку ж роль, як для української літератури Шевченко. А що Пушкін мав хиби, що їх прищепило йому дворянське імперське виховання, то ми його тепер за це не будемо дуже й картати. Адже того квасного великоруського націоналізму-шовінізму у його творчості відбилося не так вже й багато, бо він, Пушкін, до дуже воївничих великоруських націоналістів не належав. І той його квасний націоналізм-шовінізм не заступає нам творчості великого мистця. Крім того, ми добре пам'ятаємо, що це імперське дворянське виховання, поруч із максимальним звуженням поля для української культурної діяльності, скалічило чимало й наших людей. Жертвами ж його стали і наші: байкар П. П. Гулак-Артемовський, байкар Євген Гребінка, геніяльний Гоголь і ціла низка інших українських талантів, навіть Панько Куліш. Всі вони стали жертвами імперської системи виховання й імперських умов життя й прищепленого школою способу думання, та упосних їм великопанських пересудів. Все це ми прекрасно розуміємо. Але у нас виникає тільки питання: чому це сьогодні кремлівським партійним чинникам і їхнім підручним на Україні заманулося в 163-тю річницю з дня народження Пушкіна, в дату зовсім не ювілейну, будувати йому в Києві пам'ятника і влаштовувати велике свято?

Пояснення цього треба, очевидно, шукати у зливі таких тверджень у виступах під час свята:

1) «Цей пам'ятник буде символом вічної дружби української і російського народів». (О. Й. Давидов, голова виконкому міста Києва).

2) «Спорудження пам'ятника Пушкіну в столиці радянської України — Києві, це — не тільки увічнення пам'яти поета,

вияв любови трудящихся до його безсмертної творчості. Це водночас яскраве свідчення непорушної дружби і братерства українського й російського народів... Хай живе вічне братерство українського і російського народів! (Подгоріпій, секретар ЦК КПУ).

3) «Слава тобі, російський народе, слава нашій дружбі й братерству!» (О. Т. Гончар, укр. письменник).

4) «Великий національний російський поет став і нашим українським поетом, став загальнолюдським, як і російська мова Пушкіна стала засобом міжнаціонального спілкування радянських народів-братів»... «Здрастуй, дорогий наш поете, палко любимий і близький всім нам, сонце російської поезії. Відкриваючи тобі цей чудовий пам'ятник, який є ще одним символом непорушної дружби російського і українського народів».... і т. д. (Н. Заїченко, студентка, пушкінська стипендіатка).

І нарешті — обов'язкова хвала самому ініціаторові й організаторові цього свята:

1) «Мудра комуністична партія принесла народам колишньої царської Росії визволення від соціального й національного гноблення»... (РАТАУ).

2) «Хай живе рідна комуністична партія Радянського союзу — організатор і надхненник всіх наших перемог!» (М. П. Лашевський, майстер кіївської виробні «Більшовик»).

Із цих цитат, що ми їх взяли із двох чисел, зазначених на початку газет, особливо ж із тих місць, що ми їх підкреслили, начально видно, про що йшлося організаторам цього свята. Для них Пушкін виявився лише дуже зручним засобом, щоб, прикрившися його особою, досягти певної своєї політичної мети.

2. Справжня мета побудови в Києві пам'ятника Пушкінові та проведення свята.

З усього поданого передніше добре видно, що побудова пам'ятника Пушкінові в Києві і організація свята в будній день та ще й не в звичайній ювілейний рік — потрібні були керівникам партії з якоєю особливою причиною. Особливо ж коли згадаємо, що це не перший пам'ятник Пушкінові на Україні. Такі пам'ятники йому ще до революції колонізатори поставили в Одесі, Харкові, тощо, хоча не поставили тоді жодного пам'ятника Шевченкові.

Все це свідчить, що людність України не дуже вірить у реальність дружби великоруського й українського народів, бо бачить безсумнівні докази відсутності її. Інакше бо чому це протягом майже півстоліття доводиться так настирливо товкти про це, як от і в даному разі багато разів і на всі лади повторювати ці

твёрдження перед тисячами зібраних людей, а потім ще й писати в газетах для мільйонів читачів? Крім того, цьому святу безпечно передувала ще й маса місцевих зборів з доповідями й виступами пропагандистів по різних школах, установах, промислових закладах тощо, які підготували людність цілої України до цього свята.

Очевидно, цієї дружби й братерства, на жаль, фактично не має, а є щось зовсім протилежне. Тому й доводиться підмінювати їх підсахариненими вигуками, що їх ми процитували передніше. Та й справді, яка ж може бути непорушна дружба й братерство між поневоленим і фактично позбавленим будь-яких прав українським народом і його поневолювачами, що виступають і діють від імені великоруського народу? Адже справжній дружба й братерство можуть бути між рівним і рівноправними народами! Але тоді — відпадає потреба про неї безузавно кричати.

Треба тут відзначити, що, разом з відкриттям пам'ятника Пушкінові, відновлено в Києві (після більш як 20-тирічної перерви) виставу опери «Мазепа», в якій гетьмана змальовується як зрадника й страшного злочинця. В урядовому органі ми читаемо:

«Нерозривні узи двох братніх народів — російського й українського. Ця велика дружба знаходить свій вияв у спільноті історичної долі й цілей, в єдності почуттів, думок і прагнень. Символом єдності двох національних культур стало й урочисте відкриття в Кисві пам'ятника геніальному поетові О. С. Пушкіну, яке відбулося цими днями. В ці ж дні Московський театр ім. М. М. Єрмолової показує у Кисві п'ссу про великого поета Росії.

Саме в ці дні відбуваються й прем'єри вистави опери «Мазепа» в Київському театрі опери та балету. Два генії — Пушкін і Чайковський, відобразили в своєму творі славну сторінку нашої історії — боротьбу російського та українського народів за національну незалежність проти іноземних поневолювачів». ⁷⁾

Нарешті, ще одно цікаве явище. Як відзначають читачі київських газет,⁸⁾ у Києві та по інших містах України (і, очевидно, по інших неросійських республіках) восени 1962 р. відбулося багато свяtkових зібрань з приводу 150-річчя «Вітчизняної війни» 1812 р. і, звичайно, бою під Бородіном, коли Наполеон I ледве був не повалив Російської імперії, в наслідок чого могла була б тоді звільнитися від московської деспотії й Україна.

З усього цього бачимо, що всі ці заходи — і урочисте відкриття пам'ятника Пушкінові в Києві, і поновлення там же вистав

⁷⁾ «Радянська Україна» ч. 136 за 12. VI. 62, стор. 2: «Мазепа»...

⁸⁾ Див. «Український Голос» ч. 44 за 31. X. 62, стор. 5: «Україна. Змушують святкувати російські побіди».

із протиукраїнським спрямуванням опера «Мазепа» з невгавними твердженнями про дружбу двох народів та про «єдність двох культур», і святкування 150-річчя війни 1812 р. — без сумніву мали потрійне завдання, що його заплановано було в Кремлі. Перше — прикрити урочистостями швидку насильну русифікацію України, що її зараз провадить апарат ЦК КПСС (низку нових яскравих фактів ми подамо далі); друге — провести чертову й дуже помпезно обставлену лекцію «воспитания трудящихся Украины в духе любви и глубокого уважения к величайшему русскому народу», про що говорилося в постанові Пленуму КПУ ще в 1960 р.⁹); третє — примусити всі неросійські народи ССРР, а в тому числі й український, з метою прищеплення їм великоруського патріотизму, святкувати великоруське національне свято — річницю бою під Бородіном в 1812 році. Для всього цього притягнуто тут для допомоги й геній Пушкіна.

3. Непишні Лисенківські ювілеї в ювілейні роки.

Микола Лисенко в галузі української національної музики має таке ж велике значення, як Шевченко в галузі української національної поезії. Адже Лисенко зібрав, впорядкував і опрацював велику кількість українських народних пісень, зберіг їхню музичну оригінальність від загину під тисненням державної великоруської асиміляції й нівелляції. Він створив музику до Шевченкового «Кобзаря». Він поклав тверді основи для національної української опери. Нарешті, він спричинився до появи цілої низки талановитих музик-наслідувачів, які продовжили його працю в галузі збирання, збереження і дальншого опрацювання багатої української народної музичної творчості, яка ще буйно квітла до встановлення на Україні більшовицького окупаційного нівелляційного режиму. Всім відомі такі імена, як Стеценко, Степовий, Кошиць, Колесса, Леонтович, Ревуцький, Козицький тощо.

У книзі спогадів Остапа Лисенка про його батька¹⁰) подано фотографію з постанови ч. 1638 Ради Народних Комісарів і Центрального Комітету КП(б)У за 30. XI. 1944 року у Києві «Проувічнення пам'яти українського композитора Миколи Віталійовича Лисенка». У тій постанові сказано, що 23 III. 1942 р. минуло 100 років з дня народження українського композитора М. В. Лисенка. Проте «військові дії унеможливили увічнення пам'яти великого композитора». Тепер же (в 1944 р.), після звільнення

⁹) «Правда України» ч. 100 за 30. IV. 1960, стор. 1.

¹⁰) Остап Лисенко — Про Миколу Лисенка. Спогади сина. «Радянський письменник», Київ, 1957.

України від німецької окупації, Рада Народних Комісарів УРСР та ЦК КП(б)У постановляють:

1) Надати ім'я М. Лисенка Львівській державній консерваторії, Київській державній музичній школі-десетирічці та Харківському державному театралі опери та балету.

2) Спорудити в м. Києві пам'ятника М. В. Лисенкові. Доручити Управлінню в справах мистецтва при РНК УРСР (тов. Корнійчуку) та міському архітекторові м. Києва (тов. Власову) замовити, розробити і подати на затвердження РНК УРСР і ЦК КП(б)У проект пам'ятника.

3) Доручити видавництву «Мистецтво» до 1947 року видати повну збірку музичних та музично-теоретичних творів М. В. Лисенка.

4) Встановити стипендії ім. Лисенка для особливо обдарованих студентів та аспірантів по таких училищах: а) Київська державна консерваторія — три стипендії по 400 крб.; б) Львівська державна консерваторія — дві стипендії по 400 крб.; в) Київська музична школа 10-річка — п'ять стипендій по 200 крб.; г) Полтавська музична школа — дві стипендії по 200 крб.¹¹⁾

Нас дуже зацікавило, як була в дійсності виконана ця постанова ч. 1638, що її підписав 30. XI. 1944 р. Н. Хрущов, тодішній голова Ради НК УРСР, і Д. Коротченко, тодішній секретар ЦК КП(б)У. І зацікавило нас це тим паче, що ми прекрасно зрозуміли пропагандивне політичне призначення цієї постанови з 1944 року. Тож нам хотілося глянути, як же виглядає в Києві той пам'ятник, що його мали поставити Миколі Лисенкові. Та дивна річ! Остап Лисенко не подав ніякої фотографії з нього і навіть не згадав, що такого пам'ятника було побудовано. Ні на які дані про збудування цього пам'ятника М. Лисенкові не напристили ми і в інших друкованих матеріалах. І це в той час, коли нам доводилося читати в київській пресі про побудову на Україні після 1945 р. пам'ятників великоруському полководцеві і завойовникові Суворову; про побудову кількох пам'ятників великоруському критикові В. Белінському¹²⁾, що ненавидів Т. Шевченка¹³⁾ і виступав проти розвитку української літературної мови у своїх рецензіях¹⁴⁾; про побудову в 1962 р. у Білопіллі на Сумщині пам'ятника великоруському письменникові А. С. Макаренкові¹⁵⁾, що був активним практикуючим русифі-

¹¹⁾ О. Лисенко, стор. 151.

¹²⁾ Див. Київський «Україн. історичний журнал», ч. 3 за 1961, стор. 143.

¹³⁾ Див.: П. В. Ашненков и его друзья 1835-1885. СПБ, 1892, стор. 604-606.

¹⁴⁾ Див.: Д. Соловей — Шевченко і самостійність України. Мюнхен, 1962, стор. 32-35.

¹⁵⁾ Див. «Радянська Україна» ч. 212 за 7. IX. 62, стор. 4.

катором України і т. д. Остап Лисенко у своїх спогадах написав тільки, що на могилі його батька «стоїть простий пам'ятник, любовно виліплений у свій час (себто: до революції — Д. С.) скульптором Білостоцьким»¹⁶). Та додав ще «для годиться», що «у сім'ї волинській, новій свято шанується пам'ять народного композитора. Ім'я композитора присвоєне Харківському театральному оперному і балетному, Львівській консерваторії, музичним школам і училищам». Знаємо ми також, що до 1952 р. (замість до 1947 р.) було закінчене видання творів М. Лисенка в 20 томах. Проте воно, всупереч «постанові ч. 1638», не було повне, бо, як пише Євген Онацький:

«До нього не включено таких загальновідомих на еміграції сольоспівів на слова Шевченка, як «Гетьмані, гетьмані»..., «Ой Дніпре»... та «За думою дума»... У виданнях творів Т. Шевченка московська цензура цих поезій не викреслила, але видання творів Лисенка не допустила».¹⁷⁾

То ж виходить, що самого головного й коштовного — побудови пам'ятника М. Лисенкові у Києві, так і не було здійснено? Чим же це можна пояснити? Очевидно тим, що в самому кінці згаданої постанови Раднаркому УРСР та ЦК КП(б)У від 30. XI. 1944 р. за номером 1638 написано:

«Просити Центральний Комітет ВКП(б) затвердити цю постанову».¹⁸⁾

Ну, а ЦК ВКП(б), як видно, цієї постанови уряду суверенної за конституцією України й не захотів затвердити...

Року 1962, 6 листопада, минуло 50 років з дня смерті Миколи Лисенка (1842-1912). Цей рік, як писав влітку 1962 р. Максим Рильський, проголошено «Лисенківським роком». Але мало проголосити, треба ще урядового розпорядження й урядових заходів до гідного відзначення ювілейної дати. Чи вони є — ми не знаємо, а дійсний стан справи дуже добре висвітлює кореспонденція-запит, що її надруковано в київській газеті «Радянська Культура». Ось вона:

«Де придбати ноти? Багато концертних програм з творів М. В. Лисенка підготували наші професійні та самодіяльні мистецькі колективи. Значно зрос інтерес населення до творчості та біографії ювеліта. Та, як прикро, не скрізь у достатньому виборі можна придбати ноти з музикою нашого великого земляка. Так, у сільських книгарнях на Харківщині не знайдеш творів М. Лисенка. Ніде купити збірку «Шевченко в музиці»,

¹⁶⁾ Остап Лисенко, стор. 153.

¹⁷⁾ Є. Онацький «Батько української музики», «Свобода» ч. 81 за 28. IV. 62.

¹⁸⁾ Остап Лисенко, стор. 151.

книгу Остапа Лисенка «Микола Лисенко, спогади сина», альбом «По Лисенківських місцях», а також патефонних пластинок із записами фортепіанних, хорових та оперових творів композитора, статуэток, ювілейних значків, поштових ювілейних марок, листівок та конвертів із зображенням М. Лисенка. Ол. Сарана, м. Харків.»¹⁹)

Згадана в цьому дописі невеличка книжка спогадів Остапа Лисенка про свого батька дас добрий образ музики та тодішнього українського культурного життя. Проте видано її було ще в 1957 р. і тільки в кількості 11.000 примірників, хоча автор і привчив подекуди свої спогади обов'язковим в ССР кадінням партії, а з самого рідного дядька — лікаря Андрія Віт. Лисенка (що був у 1905 р. заарештований і етапом висланний на заслання перед зими, через що здобув туберкульозу й загинув потім) — зробив обов'язкового тепер «більшовика-ленінця». Отож, через малий тираж та давність видання — знайти тепер цю книжку на Україні дуже важко навіть по бібліотеках. Інших же біографій славетного музики теж не видно. Знайти ноти Лисенкових творів теж важко, бо передніше згадане перевидання їх було, як видко, зроблене малим накладом і на книжково-нотному ринкові їх зараз немає. Що ж до патефонних платівок з українськими піснями, то ми вже раз докладно писали, що їх на Україні не виготовляють, а тільки... в Москві.²⁰)

Ось таке становище у проголошенному «Лисенківському році», бо ті, що здійснюють на Україні владу, в ювілеї українського культурного діяча — не зацікавлені. Яка ж тому причина? Причина все та ж — тотальна (навіть у дрібницях!) принизлива залежність України від Москви, від ЦК КПСС. Адже для того, щоб побудувати на Україні пам'ятника видатному культурному діячеві України, найвищий орган її влади, як ми бачили, змушеній просити дозволу з Кремлю... I може її відти не одержати. Отака на Україні фальшиві й глумлива самостійність і сувереність.

4. Як шанують на Україні пам'ять видатного українського драматурга й діяча сцени — Ів. Тобілевича.

Поблизу міста Кіровограда (колишнього Єлисавету) знаходиться хутір-заповідник «Надія», в якому довгий час жив і творив І. Тобілевич (Карпенко-Карий). Тут він написав найкращі свої п'еси для українського театру саме тоді, коли ук-

¹⁹) «Радянська Культура» (Київ), ч. 46 за 10. VI. 62, стор. 3.

²⁰) Докладно див.: Д. Соловей «Декада української літератури й мистецтва в Москві». Журн. «Вільна Україна» (Дітройт) ч. 30 за 1961, стор. 10-25.

райнську культуру й мову душила російська адміністрація за вказівками Емського едикту царя Олександра II, що його він підписав 1876 р. Тут же жили й його рідні брати, відомі корифеї української сцени — Микола Садовський і Панас Саксаганський. Тут же бувала і славетна Марія Заньковецька й лишила свій слід у вигляді дуба, що його вона посадила.

Десь у серпні чи вересні С. Плачинда, спец. кор. київської «Літературної України», побував у місті Кіровограді та в заповідникові «Надія» і відти надіслав до своєї редакції велику алярмуючу кореспонденцію. Цю його статтю з «Літературної України» передрукували новоульмівські «Українські Вісті» в ч. 41 за 7. X. 1962. А в наступному 42 числі відгукнувся на дії обласної кіровоградської адміністрації й Мартин Задека фейлentonом — «Свиня в нарітниках». Вся ця безнадійна історія з «Надією» — незвичайно типова ілюстрація до того, як у живій дійсності агенти окупаційної влади на Україні поводяться з пам'ятниками української національної культури, як вони шанують чільних діячів тої культури не на словах, а на ділі. Побувавши в Кіровограді і на хуторі-заповіднику, С. Плачинда пише:

«На реселямних щитах обласного музею (йому підпорядкований заповідник) ви не знайдете ніяких відомостей про заповідник: «Надію» чи як туди доїхати, отже, одразу радимо: сідайте на маршрутне вантажне таксі — Кіровоград-Мар'янівка або ще краще — Кіровоград-Олено-Косогорове. У цьому разі беріть квиток не до Шостаківки, а до Кардашевої. П'ятнадцять копійок за квиток, і цей день на все життя вкарбуватиметься у вашій пам'яті»...

Вже сам цей вступ — незвичайно характерний. Він свідчить, як обласна адміністрація, якій підлягає заповідник, «цікавиться» ним і «популяризує» його серед людности. Доглядає за заповідником онук І. Тобілевича. І, як видно, дотлядає сумлінно, бо С. Плачинда пише:

«Мимохіть виникає почуття глибокої вдлочності онукові драматурга — Андрієві Юрійовичу та його дружині Євдокії Юхимівні, які все зберегли, дотлянули. Одинадцять літ (з 1945 р.), доки заповідник не був переданий обласному музею, оті двоє трудівників своїми руками обкопували кожне деревце... Та ось ви йдете до будинку, де жив і творив драматург, де був його кабінет і знаменита кімната корифеїв. Власне, будинку немає. Його по-варварському зруйнували танками фашистські вандали в дні окупації. Є лише добрячий фундамент, на який, до речі, в червні 1956 р., як видно з документів, вже було затрачено чималі кошти. На ньому можна хоч і зараз зводити стіни, реставрувати дім, в якому розмістився б літературно-меморіальний музей»...

Та будинку не реставровано й літературно-меморіального музею немає. Але далі подані ще цікавіші факти.

«Неподалік, в тіні дерев, заховалася старезна хата (їй 91 рік) — та, в якій жила сім'я Тобілевичів кілька років, поки не збудували новий дім, і в якій Іван Карпович написав «Сто тисич». В одній її половині живе нині Андрій Тобілевич, в другій — меморіальна кімната. Та коли ви зайдете туди, на вас дихне пустка і цвіль. Всі експонати прибрано. Стіл, за яким написано одинадцять п'ес, крісло, килим, ліжко, стілець — всі особисті речі Карпенка-Карого складено в житловій кімнаті, в тісноті. А тут стіни голі. І підарма: стеля осідає, ось-ось завалиться, тріщими па стінах. Віконця вгрузають у землю... Треба негайно, в ці ж таки дні, робити ремонт»...

Але ремонту не робиться. У чим же справа? С. Плачинда, ознайомившися з документами, виявив, що кіровоградському музею держава дає щороку щедрі асигнування. Вони йдуть на побудову дорогих діорам²¹⁾, планетарія, на нові експонати, але нічого не йде з тих коштів на реставрування і гідне утримування заповідника. І Плачинда пише:

«Справа, очевидно, не в гроших, а в ставленні кіровоградських діячів культури до дорогоцінного пам'ятника в рідних степах, до славної історії нашого народу.

Людина, від якої найбільше залежить упорядкування заповідника, — начальник обласного управління культури Жеребцов — безапеляційним тоном висловив міркування:

— Відбудовувати будинок немас рації. Не бачу в цьому потреби. Там нікого не бувас. Щодо хати, то поставимо над нею скляний ковпак. Тобілевича виселимо в інший населений пункт. Що б я там зробив? Поставив би лави. Оце й все. Чистити ставок?

Тут Жеребцов замислився й упевнено відповів:

— Навряд чи варто його чистити!

Коли ми нагадали, що Карпенко-Карий — бессмертний і с гордістю нашого народу, і що в історії світового мистецтва чи й можна знайти ще одну людину, яка так щасливо поєднала б у собі талант драматурга, актора, режисера й організатора національного театру, і що видатний драматург розхитував устої царизму, будив народ, то й після цієї відчайдушної нашої спроби вплинути на Жеребцова, він, мов би недочувши, весело й упевнено повторив: «ні-ні, не варто»...

Далі Жеребцов, як пише Плачинда, в неетичній формі висловився про Андрія Тобілевича. Та це й не диво. Онук бо дра-

²¹⁾ Діорама — картина написана з обох боків матового скла (або тонкої тканини, що просвічується). Її приміщують у заглибленні і освітлюють ззаду. Плачинда бачив тут діораму «Степ» і чув, як при ньому домовлялися з художником про побудову другої діорами.

матурга не погоджується з думками й намірами Жеребцова. Крім того, антипатія обласних керівників до А. Тобілевича мала, як виявив Плачинда, ще й другу причину: онук почав за- бороняти начальству наїжджати до заповідника і влаштову- вати у тіні розкішних Маркових дубів п'яні бенкети.

Жеребцов упевняв Плачинду, що заповідник «Надія» — це глушина, і що його ніхто не відвідує. Але виявилось, що все це не так, в чому й упевнився Плачинда наочно. Заповідник всього лише за 4 кілометри від станції Шостаківки. Що від 20. VIII. 1945 р., коли тут побували і зробили схвильований запис у зошиті відвідувачів Юрій Яновський і Петро Панч, зареєстровано тисячі різних екскурсантів. І лише за останні п'ять років побувало їх тут 31 тисяча. У тих зошитах відвіду- вачів виявилися:

«...записи великих груп людей — вчителів чи не з усіх областей України, студентів, лікарів, геологів, будівельників, офіцерів, колгоспників, багатьох-багатьох росіян, що пішки прийшли з Шостаківки вклонитися і вшанувати пам'ять українського мистця. 22 сторінки нашого блокнота зайняв список організацій і міст, представники яких побували на хуторі. Вчителі з Молдавії, вчені з Києва, робітники кіровоградської фабрики та заводу сівалок, шофери автоколон, залізничники, шахтарі з Донбасу, прохідники ленінградського метрополітену, матроси і судноремонтники з Мурманська, молодь Туркменії і Башкірії, гости з Москви, Миколаєва, Вінниці, Севастополя, Могильова без рекламних щитів і дорожоказів на дорогах знаходяться шлях до «Надії». До речі, в книзі відгуків є палкий запис трьох працівників «Кіровоградської Правди». Видно, що ці журналісти змогли б написати добрячий репортаж про «Надію». Але симпатії редактора Піскунова не на боці заповідника і його хранителя.²²

Багато відвідувачів просить реставрувати будинок-музей і негайно взятися до ремонту старої хати».

Але ось і останнє заперечення твердження Жеребцова, що заповідника «Надія» ніхто не відвідує. Плачинда пише:

«У той день, що ми перебували на хуторі, сюди прибули дві туристські групи школярів. З руksаками, засмалені, вони йшли під південним сонцем. Не можна було без хвилювання дізвитися, як затамувавши подих, слухали піонери і комсомольці живу розповідь Андрія Юрійовича про життя і творчість Карпенка-Карого. З яким благоговінням оглядали письмовий стіл, дуби, осокори і як зачаровано пили джерельну воду. Було зрозуміло, яке велике значення для виховання великих патріотичних почуттів, любови до нашої Батьківщини має ця пам'ят-

²² Усі, либоно, газети з назовою «Правда» виходять на Україні великоруською мовою і провадять запляновану партією русифікаційну роботу. Для тих газет призначаються й відповідні редактори.

ка культури. І трєба, щоб це, нарешті, зрозуміли всі, в чиїх руках доля заповідника».

Та С. Плачинда безперечно помиляється, коли думає, що кіровоградські бюрократи не розуміють виховного значення заповідника «Надія». Якраз навпаки, саме через те, що вони це добре розуміють, вони так і роблять. Адже Ноземцева, директор кіровоградського музею, який підлягає заповідник, і яка аніяк не дбає про підтримання й збереження його, відверто сказала Плачинди:

«Якби не ця людина (мова про Андрія Тобілевича, драматургового огляда — ДС, ніякого хутора «Надії» вже не було бъ²²⁾)

Оцього зникнення заповідника «Надія» і хочуть усі оті Жеребцови, Ноземцеви, Пескунови тощо. Вони, як колонізатори, очевидно, й члени партії (на такі посади беспартійних не призначають) виконують план ЦК КПСС: знищити до 1980 р. українську мову і стерти сліди української культури. Відси й ота незвичайна сміливість цих кіровоградських бюрократів, які розпочали цілу серію довгих телефонних розмов (з оплатою їх із державної скарбниці) з редакцією «Літературної України». Вони настирливо домагалися, щоб стаття Плачинди не була надрукована, «вдаючися до залякування і погроз».

У московській «Літературній газеті» ми прочитали щойно такі тлибоко розчулені слова:

«Не можна без гіркоти думати про те, що на батьківщині не приділено достатньої уваги і піклування пам'яті письменника».²³⁾

На жаль тільки, вони стосуються не занедбання пам'яті українського письменника Ів. Тобілевича. Так побивається редакція московської газети з приводу пам'яті «американського письменника О. Генрі в США».

Що ж до кіровоградських бюрократів, то ми боїмося (остаточно це з'ясує майбутність), що їхні погрози — не порожні слова. Про це настирливо говорять нам факти щойно оголошенні в київській газеті «Молодь України» у статті — «Благословіння на розправу. До уваги прокурора УРСР».²⁴⁾ Подані там факти відсвіжили в нашій пам'яті моторошні картини з твору А. Головка «Бур'ян», що з'явився був ще у 1920-их роках. Виходить, що за 45 років влади ЦК КПСС ніщо на Україні не змінилося. Та це й зрозуміло. Адже в умовах тотальної і

²²⁾ Всі цитати ми подали за передруком статті Плачинди в новоульмівських «Україн. Вістях», ч. 41 за 7. X. 62. Підкреслення наші.

²³⁾ «Літерат. газета» (Москва) ч. 109 за 11. IX. 62, ст. 4.

²⁵⁾ «Молодь України» (Київ) за 22. IX. 62, ст. 3.

найжорстокішої диктатури отакі, кажучи словами Мартина Задеки, «свині в наритниках» с наймогутніші. І це тому, що на них, власне, й спирається окупаційний режим на Україні. А що у цій справі з «Надією» ідеться саме про плянову боротьбу виконавців диктатури ЦК КПСС з українською культурою — видно також і з наступних фактів.

5. Інші способи боротьби апарату ЦК КПСС з українською культурою й українською мовою.

За даними на 1. XII. 1960 р., що їх оголошено в офіційному московському виданні, в народньому господарстві України працювало 685.851 фахівець з вищою освітою. Належали ж вони до більш як 35 національних груп: А серед них було: до півсотні якутів; понадсотню кожної з наступних груп: комі, мордвинів, удмуртів, чувашів, литовців, естонців; понад дві сотні латишів, тощо. Все це представники національностей, що живуть далеко від України і самі потребують своїх національних фахівців. Чому ж вони в такій значній кількості потрапили на Україну, а не на свою національну територію?

Фахівців з вищою освітою на працю до України надсилає московський центр розподілу кадрів. І, як сказано в одній з московських брошур, «фахівці та кваліфіковані робітники спрямовуються тільки на постійну працю і на невизначений час, у відміну від організованого набору робітників, яких надсилають на точно встановлений час».²⁶⁾ Значить, ота маса іншонаціональних фахівців з вищою освітою осаджена московською владою на Україні більш-менш на постійне. І зроблено це з цілком ясною політичною метою — максимально відсунути місцевий український елемент від домінуючої ролі в народньому господарстві і в культурному житті України. Досить сказати, що із 517.729 українців-фахівців з вищою освітою на Україні працювало тільки 399.931, а решта 117.798 розсипані були по всіх союзних республіках, а найбільше зосереджено було їх в РСФСР — 85.155 осіб. Національний же склад тих фахівців з вищою освітою, що працювали на Україні був такий у порівнянні з тодішньою ж кількістю людності даної національної групи (див. таблицю):

²⁶⁾ В. С. Андреев, П. А. Гуреев — Организованный набор рабочих в СССР. Госюриздат, Москва, 1960, ст. 71.

Розподіл за національною принадлежністю фахівців з вищою освітою, що працювали в Україні на 1. XII. 1960 р.²⁷⁾

Національ- ні групи	Загальна кі- лькість люд- ності Укра- їни у числах осіб	Фахівці з ви- щою освітою у народному го- сподарстві Ук- раїни в одини- цях	На скільки %/ більше (+) або менше (-) за кількість людності
(1)	(2)	(3)	(4)
<i>a) Абсолютні дані</i>			
Українці	32.158	399.931	—
Великоросси	7.091	181.489	—
Євреї	840	83.689	—
Інші	1.780	20.742	—
Разом	41.869	685.851	—
<i>б) У %/%</i>			
Українці	76,8	58,3	— 18,5
Великоросси	16,9	26,5	+ 9,6
Євреї	2,0	12,2	+ 10,2
Інші	4,3	3,0	— 1,3
Разом	100	100	+

З цієї цифрової ілюстрації видно, як партійний кремлівський апарат для розподілу фахових кадрів поступово створив на Україні з русифікаційно-асиміляційною метою абсолютно шкідливе для українців і української національної культури співвідношення фахівців з вищою освітою. Адже всі надіслані на Україну колонізатори української мови не зобов'язані знати і не зобов'язані нею користуватися на праці, бо українська мова на Україні не є мовою державною. Дарма що Україна за конституцією є, нібито, самостійна й суверенна держава. То ж по волі чи по неволі всі оті колонізатори провадять на Україні русифікаційно-асиміляційну роботу, здійснюючи плян ЦК КПСС щодо «злиття мов і культур» під чим розуміється цілковите утвердження на Україні великоруської мови й культури. Ось у

²⁷⁾ Высшее образование в СССР. Статистический сборник. Госстатиздат, Москва 1961, ст. 70-71.

київській «Радянській Україні» ми знаходимо звідомлення рейдової бригади з Тернопільської області. Вона ознайомилася з працею обласної книготорговельної мережі Укркниготоргу, Сооздруку і Облспоживспілки. Там ми читасмо:

«Облспоживспілка й досі не має асортиментної книжкової бази, на посадах спеціалістів по літературі у райспоживспілках працюють люди, далекі від неї.

Перевірка показала, що найбільшим лихом в організації книжкової торгівлі є те, що чимало літератури надовго залижується в коморах та базах. Нині поза магазинами книжок налічують на мільйон двісті сорок тисяч карбованців. Особливо неблагополучно у Теребовлянській райспоживспілці, де головою правління М. Ф. Кузисцов. На базі тут зібралось літератури аж на 48.112 карбованців. Тільки за чотири місяці минулого року надійшло нових книжок на 14.535 крб. А продано за той же час книжок по райспоживспілці всього на 4.632 крб.

В облспоживспілці довгий час мирилися з неробством товарознавця по книзі І. С. Пелсхатої. Тепер її переведено на іншу роботу, а посада ніким не заміщена, і книжкова комора на замку. Чиг слід ще після цього дивуватися, що з початку року такі сільські споживчі товариства, як Садівське та Ілавченське, поповнили свої книжкові фонди літературою: перше — на 12 крб., друге — на 50»...

«Багато літератури і плакатів „осіло” на базі Микулинецької райспоживспілки (голова М. Т. Баранов). Тут, як правило, навіть спеціалізовані книжкові магазини довгий час не працюють»...

«У минулому році, — скаржиться завідуючий книжковим магазином у м. Копичинцях тов. Поплавка, — я прийняв понад п'ятсот замовлень на книжки. Проте задоволити їх мені не вдалося ні в райспоживспілці, ні в облспоживспілці. Тепер змушеній книгу попиту ховати подалі. Нелегко й відібрать потрібну літературу на нашій базі. Трапляється і так, що потрібні книжки знайдеш, відбереш, але вони довго залишаються, бо у міському споживчому товаристві транспорт для потреб нашого магазину надається в останню чергу.

Немало з випадків, коли, втративши надію придбати книжку в сільській крамниці, трудящі змушені йти за нею до районного центру»...²⁸⁾

На жаль, бригада, що складалася з офіційних осіб, не зазначила у своєму звіті, на які конкретно книжки був попит, що його не зміг задоволити Поплавка, і які книжки в масі залижуються. Проте й цих відомостей досить, щоб уявити собі, як важко дістати щось із потрібних книжок, за винятком, хіба, політичної пропаганди. Ці останні книжки видаються величез-

²⁸⁾ «Радянська Україна» ч. 144 за 21. VI. 62, ст. 3: «Під останнім номером». Підкresл. наші.

ними тиражами. Ось беремо для прикладу доповідь Н. С. Хрушчова «Про програму комуністичної партії Радянського Союзу». Дармащо її друковано було по всіх газетах і розповсюджувало в мільйонах примірників, Держполітвидав УРСР видав її у 1961 р. ще й окремою книжкою на 126 стор. в перекладі на українську мову тиражем 500.000 примірників.

А ось друга ще більш яскрава й виразна ілюстрація. У київській «Радянській Культурі», у статті «Від друкарні до покупця», ми читасмо:

«Попит на літературу в області (мова йде в автора про Черкащину — ДС) систематично зростає. А замовлення на неї (їх роблять завідувачі книготорговельних організацій на Україні — ДС) рік-у-рік значно зменшуються. Так, по тематичних плянах чотирьох республіканських організацій (українських — ДС) видавництв, що видають художню літературу, Облкниготорг (черкаський) замовив на 1961 р. літератури на суму 120.000 крб., а по плянах 1962 р. тільки на 90.000. Облспоживспілка (у Черкасах же) на 1961 р. — на 148.000, а на 1962 р. — на 127.000 крб.» ... «Замовлення робляться на смак того чи іншого товарознавця, без якого-будь контролю з боку громадянства».

А який «смак» мають ті товарознавці, що за один рік зуміли зменшити замовлень на українську художню літературу на цілих 20%, видно з наступних не менше яскравих прикладів:

«У найкращій і найбільшій у Черкасах книгарні N 14, де директором є Е. Солов'йов і де працює прекрасний колектив, ми не знайшли жодної книги С. Васильченка, П. Грабовського, Л. Глібова, С. Гробінки, Г. Квітки-Основ'яненка, М. Коцобинського, «Вибраних творів П. Мирного, М. Старицького, Лесі Українки, Ю. Фед'ковича».

Як бачимо, остракізмові піддана вся українська класична література. Проте помилкою було б думати, що такий стан лише у самих Черкасах і в одній тільки книгарні. Автор статті далі пише:

«Те ж саме можна сказати і про черкаську книгарню N 10, і про гуманську, смілянську, золотоніську, звенигородську, христинівську книгарні. Навіть про обласний (черкаський) бібліотечний колектор (з якого відбувається постачання книжок усім бібліотекам області — ДС).²⁹⁾

Ми подали тут цитати із справоздань про наслідки випадкових «рейдових» обстежень книжкової торгівлі в двох областях України — на Черкащині та Тернопільщині. Але ще яскравіше уявлення про дійсний стан речей та про спрямування національної політики партійного апарату на Україні дає нам звідом-

²⁹⁾ «Радянська культура» ч. 43 за 31. V. 62, ст. 2, підкресл. наші.

лення теж випадкової рейдової бригади у місті Львові. Складалася бригада із трьох письменників — Р. Братуня, М. Романченка, Я. Стеценка, із кореспондента «Літературної України» — Т. Митала. Вони обстежили велику кількість львівських установ та підприємств: конкретно вони назвали 10, а до того додали «і багато інших». Членів бригади цікавило, які журнали й часописи передплачують ті установи й підприємства для своїх робітників і службовців за рахунок бюджетових (отже — народніх) коштів. Вони пишуть:

«...при оформленні бюджетної передплати трапляються випадки, коли відповідальні за передплату особи забувають, для кого вони виписують пресу, і керуються своїми особистими смаками. Часто бував, що секретарка (чомусь керівники заводів і підприємств справу передплати нерідко доручають технічним працівникам) без відома партійної і профспілкової організацій із завзяттям гідним кращого застосування, бореться за передплату журналів моди, різних закордонних розважувальних періодичних видань (під закордонними тут і далі треба розуміти сателітні видання, або, як далі сказано, «пресу братніх країн» — ДС), які пічного спільнотого з виробничим профілем заводу чи установи не мають».

Написавши це і приступаючи до перегляду невтішних конкретних фактів, автори відчули небезпеку страшного, в умовах деспотичного режиму ЦК КПСС, обвинувачення в «буржуазному українському націоналізмі». Тому вони, говорячи про пресу, стараються по змозі уникати навіть слова «український» (національний), а часто заміняють його словом «республіканський» (територіальний), хоча це й не те саме. Крім того, стараються застерегтися поклонами в бік цитаделі окупаційної сили. Вони, діти, нібито, суверенної за конституцією України, принизливо й шукаючи собі всіляких віправдувань, пишуть:

«Звичайно, ми за те, щоб якнайшире розповсюджувалась центральна преса, московські, ленінградські та інші журнали, преса братніх країн, але не слід забувати і про республіканські (себто: українські — ДС) газети та журнали, які повинні доходити до найширших читацьких мас. На жаль, не всі це розуміють. Ось приклади з міста Львова: фірма «Прогрес», крім «Перцю», не виписала жодного республіканського журналу. Заявку фірми продублювали дирекції її заводів, а дирекцію — фабрики.

На взуттєвому заводі N 3 працює великий загін жінок. Зрозуміло, що тут матимуть попит «Женщина світу», «Советская женщина», «Работница» (все великоруські видання — ДС) і різні закордонні журнали. Не зрозуміло проте, чому ні фірма, ні дирекція фабрики, ні фабком не передплатили «Радянської жінки», в якій не раз друкувалися матеріали про робітниць фабрики. Не зрозуміло також, чому серед більше двохсот назив не знайшлося місця для журналів «Жовтень» і

«Україна» (ми вже не говоримо про інші республіканські видання); не знайшлося місця для газети «Літературна Україна», хоч якраз ці три видання також часто приділюють увагу фабриці.

Завком електролампного заводу передплатив «Іностранну літературу» (2 прим.), «За рубежом», «Вокруг світа», не забув про журнал «Дон», «Неву», «Сибірські огні», «Факультет літератури и наук про мистецтва», «Садоводство», «Рибоводство и рыболовство» (оце вже прямий професійний з'язок!) — всього понад сто назв, але між ними — юридичного республіканського (себто: українського — ДС) журналу. Тільки після довгого переконування з боку працівників «Союздроку» представник заводу дозволив включити до заявки 2 республіканські видання. Це добре, бо інакли і втручання не допомагає.

Жодного українського журналу, жодної української газети (навіть обласної, себто львівської) не передплатили: львівські меблеварні завод, дирекція ГРЕС, завком ГРЕС, фабрика гнутих меблів, міське управління побутового обслуговування, управління держтехнагляду, товарно-транспортне управління, Укрголовнафтостачзбути, пральня N 3 та багато інших. Дехто аж перестарався. Наприклад, у заявці на передплату обласної станції юних техніків (яка, до речі, не передплатила жодного українського видання) проти назви «Фотографія» написано — «на русском языке». Щоб, боронь Боже, не помилилися (хоч українською мовою такий журнал не виходить).

Характерна заява правління Львівського відділення Спілки архітекторів УРСР. Тут передплачено 12 зарубіжних видань, «Работницу», «Крокодил» та інші, але не передплачено журналів: «Сільське будівництво», «Вісник Академії архітектури й будівництва УРСР», «Будівельні матеріали і конструкції». Мабуть, ці фахові журнали не відомі голові правління т. Соколову, який підписав заявку на передплату.»

Така картина з передплатою на газети й журнали в установах та підприємствах старовинного українського міста Львова. З передплатою, що відбувається за бюджетові, себто — за українські народні гроші. Колоніатори, — що їх привезено було сюди після 1945 р. в достатній кількості з РСФСР, і які посаджені тут окупацийною владою на всі панівні позиції, — свідомо провадять боротьбу з українською культурою навіть у її комуністичному оформленні, бо ж некомуністичної преси на Україні немає.

Не дуже кращою виявилася справа з передплатою українських газет та журналів і по загальних міських бібліотеках. Автори далі пишуть:

«Кілька слів про бібліотеки. У них повинні бути всі основні центральні (великоруські — ДС) і республіканські (українські — ДС) газети й журнали. Керівники окремих бібліотек це розуміють, і їхні заявки на передплату в основному зможуть

задовільнити запити читачів. Це можна сказати про обласну бібліотеку імені Я. Галана (хоч і тут не обійшлося без кур'єзів. Наприклад, «Сибирские огни» передплачено 4 прим., а «Советскую Украину» — 2; всі московські і ленінградські журнали по 5 прим., всі українські, а в тому числі й львівський «Жовтень», — по 2-3 прим.), бібліотеку N 31 Залізничного району, бібліотеку завкому заводу автонавантажувачів, педучилище N 1.

Але трапляються і серйозні недоліки (в інших бібліотеках — ДС). В обласній дитячій бібліотеці Ленінського району передплачено 3 прим. «Літературної газети», 2 прим. газети «Література и жизнь» і жодного примірника «Літературної України». Неваже ж керівники бібліотеки вважають, що наші діти зовсім не цікавляться літературними новинами світської республіки?»

Безперечно цікавляться! — вставимо ми тут і своє слово. Але ми не повіримо, щоб Р. Братунь, М. Романченко, Я. Стецюк і Т. Мигаль були дуже вдоволені, коли б їхні діти чи менші брати й сестри прочитали, скажімо, в «Літературній Україні» ч. 79 за 2. Х. 62 явно порнографічну писанину Ол. Ковіньки — «Сповідь», що її надруковано поруч із звітом бригади. Але в даному разі справа йде не про зміст, а лише про принцип суверенності й рівноправності. Якщо обласна львівська дитяча бібліотека передплатила московські — «Літературную газету» й «Літературную жизнь», то тим більше вона мусила передплатити київську «Літературну Україну». Бригада далі пише:

«У заяву бібліотеки Палацу культури Ю. Гагаріна внесено 51 назив, але даремно ви шукати можете там «Вільну Україну» (мова тут про львівську газету — ДС), «Ленінську молодь», «Радянську Україну», «Молодь України», журнал «Дніпро». Палац культури обслуговує учнів ремісничих училищ і де-де, а тут якраз і місце для молодіжних видань. Однак цього не врахувало керівництво Палацу культури. Коли ми спитали директора тов. Лунського, він відповів, що нічого про передплату йому не відомо.

У бібліотеці клубу «Львівенерго» можна буде прочитати «Венгерские новости», «Болгарипо», «Социалистическую Чехословакию», «Костер», «Модели сезона», всі центральні (великоруські — ДС) видання, тільки не «Україну», «Радянську культуру», «Літературну Україну», республіканські журнали.

Цих газет і журналів не побачите також: у бібліотеці фабкому швейної фабрики N 2 (хоч тут передплачено «Фельдшер і акушерка», «Медицинский работник», польські косметичні і фільмові журнали); не побачите тих же українських газет і журналів і в бібліотеці Палацу культури «Львівсьльмашу» (с зате «Цветоводство» й «Советский цирк»).

По два-три примірники «Учительской газеты», «Літературной газеты», «Комсомольской правды» передплатила бібліотека Львівського будівельного технікуму і жодного примір-

ника газет українських. Тут же знайдете журнали «Азія і Африка сьогодні», але про те, що дістється в республіці (в Україні — ДС), учні технікуму не прочитають в жодному виписаному для них журналі. Мимоволі згадується старий галицький анекдот: Чуже ви хвалите, свого не знаєте, самі не відадете, що посідасте».

Таке ж становище в клубі держторгівлі, Будинку народньої творчості ім. О. Гаврилюка, бібліотеці N 13, видавництві університету ім. І. Франка, тощо».³⁰⁾

Ми навмисне процитували тут усю фактичну частину звіту бригади обслідувачів. Ці дані красномовно говорять за себе, особливо, коли їх співставити з відомостями обстежень книжкової торгівлі, що їх ми подали передніше. Короткозорі члени бригади, що обслідували стан передплати на газети й журнали, скильні добачати у констатованому явищі тільки недоумство окремих функціонерів. Такий наголовок вони й дали своїй статті. Проте — це явна помилка. Не можна припускати, щоб у десятках установ, підприємств і бібліотеках Львова сиділи самі тільки недоумки, які, до речі, всі чомусь роблять однакову недоумкувату роботу: обминають під час передплати для своїх установ українські журнали й газети, а виписують тільки великоруські, навіть із далекого Сибіру, та частково з держав — сателітів ССР. Очевидно, справа тут не в недоумстві, а в якісь обов'язковій для них (писаній чи неписаний) директиві ЦК КПСС; в якомусь пляні, для виконання якого їх і надіслано до Львова, і який всі вони ретельно й виконують. І це тим паче, що за ст. 126 Конституції ССР, члени КПСС становлять «керуючий осередок усіх організацій трудящихся, як громадських, так і державних», а за «Уставом КПСС» вони «на любом посту, порученнем партией, неуклонно проводят указания партии».

«Закон про зміцнення зв'язку школи з життям», що його на домагання ЦК КПСС і Хрущова без дискусій ухвалила Верх. Рада 17. IV. 1959 р., — діс, як це ми бачили з наведених фактів, у відомому напрямку, щоб до 1980 р. будь-що-будь відбулося «зближення націй» і «злиття мов». Себто — щоб мова українська на Україні зникла, або принаймні — цілком одсунулася на задній план й стала знаряддям лише обмеженого хатнього вжитку. А «рідною» щоб для українців стала обов'язкова й панівна великоруська мова, мова окупаторської влади. Цього хоче ЦК КПСС, як у свій час хотіли цього російський царат та верхівка російського дворянства, що стояла навколо трону. А про якнайкраще здійснення бажань ЦК КПСС старається тепер на Україні партійний апарат, нове російське дворянство, і в першу чергу — ті

³⁰⁾ «Літературна Україна» ч. 79 за 2. X. 1962, ст. 2: «Недоумство? Так!» Підкresлення наші.

з привезених сюди колонізаторів, що ними партія обсадила усі керівні позиції українського життя. Всі оті Жеребцови, Пескунови, Ноземцеви, Соловйови, Кузнецови, Баранови, Соколови, що про них згадувалося передніше, і безліч не згаданих, а також всі оті академіки Першіни, Лаврентьеви тощо, що їх ЦК КПСС надсилає на Україну керувати розвитком української культури й науки, прекрасно знають, що вони мають на Україні робити й для чого їх туди надіслано.

Із зібраних тут фактів ясно видно, чого варті слова Хрущова й ЦК КПСС про те, що «партія й далі забезпечуватиме вільний розвиток мов народів СРСР, не допускаючи ніяких обмежень, привілеїв і примусу у вживанні тієї або іншої мови».³¹⁾ В умовах тотальної диктатури й деспотії диктатор може говорити все, що захоче, бо ніхто в країні, зберігаючи життя своє й своїх рідних, не насмілиться йому перечити.

Отака фактично на Україні жалюгідна, карикатурна й глумлива самостійність і суверенність. Отака в СССР хвалена тисячеголосою партійною московською пропагандою рівноправність націй. Вона полягає лише в тому, що всі неросійські народи в Союзі справді рівноправні у своєму становищі беззахисних кріликів, над якими кремлівські диктатори (з грайливою інтернаціоналістичною деклямацією на устах, але з із злочинним великоруським шовіністичним наміром у головах) цинічно провадять свої «національні досліди» в напрямку примусового стерття національних облич неросійських народів СССР задля примусової русифікації й асиміляції їх в умовах великоруського аракчеївського «комунізму». Вони, ті неросійські народи, справді рівноправні в СССР у своїй безправності перед «великим русским народом», що, як вірно записав Ленін 31. XII 1922 р. до свого щоденника, «великий є тільки своїм насильством, великий тільки так, як великий с держиморда».³²⁾

Звичайно, ми добре розуміємо, що не він, великоруський народ в цілому, в цьому зараз винен, бо він теж у своїй масі є невільником і відограє тільки ролю страшного сліпого знаряддя в руках деспотичної влади диктаторів з ЦК КПСС, які примусили його відогравати в СССР функцію жандарма й душителя свободи інших народів, як примушувала його до цього ж самодержавна царська влада. Але, на превеликий наш жаль, цей примус він виконує без явного спротиву.

10. XI. 1962.

³¹⁾ М. С. Хрущов — Про програму комуністичної партії Радянського Союзу. Доповідь на ХХII з'їзді Комуністичної партії Радянського Союзу 18 жовтня 1961 року. Держполітвидав УРСР, Київ, 1961.

³²⁾ Комуніст України ч. 7 за липень 1956 р., Київ, ст. 12-23.

Володимир Лисий

**ДЕРЖАВНИЙ СТАТУС УССР
ТА ІНШИХ СОЮЗНИХ РЕСПУБЛІК СССР**
(Закінчення)

III. Роля КПСС та її відділів в союзних республіках СССР^{*)}

Конституція СССР в статті 126 та конституції інших республік означають однозідно ролю КПСС. Однак в першій конституції вживається назви СССР і КПСС, а в конституції УССР говориться про УРСР і КПУ. Це виглядало б, немовби УССР є справді самостійною і незалежною державою, а КПУ самостійною партією. Ось текст цеї статті обох конституцій СССР і УССР, в яких ми в дужках вставляємо УРСР і КПУ: «У відповідності з інтересами трудящих і з метою розвитку організаційної самодіяльності і політичної активності народних мас, тромадянам СССР (УРСР) забезпечується право об'єднання в громадські організації і професійні спілки, кооперативні об'єднання, організації молоді, спортивні і оборонні організації, культурні, технічні і наукові товариства, а найбільш активні і свідомі громадяни з рядів робітничого класу та інших верств об'єднуються в Комуністичну Партію Советського Союзу (КПУкраїни), яка є передовим загоном трудящих в їх боротьбі за зміцнення і розвиток соціалістичного ладу і являє собою керівне ядро всіх організацій трудящих- як громадських і державних».

Статут Комуністичної Партії Советського Союзу так визначає компетенції партійної організації: «§ 19. Керівним принципом організаційної будови партії є демократичний централізм, який означає безумовну обов'язковість рішень вищих органів для нижчих. § 41. Республіканські, крайові, обласні, окружні, міські, районні організації та їх комітети у своїй діяльності керуються програмою і статутом КПРС, проводять у межах республікі, краю, області, округи, міста і району всю роботу для здійснення політики партії, організують виконання директив ЦК КПРС».

«Українська Радянська Енциклопедія» так визначає ролю КПСС: «Партія є вищою формою громадсько-політичної організації, керівною і спрямовуючою силою радянського суспільства». Та сама Енциклопедія так визначає роль Комуністичної Партії України: «КПУкраїни — невід'ємна складова частина Комуністичної Партії Радянського Союзу, яка є керівною і спрямовуючою силою радянського народу в боротьбі за комунізм».

^{*)} Вживаємо в советських оригінальних текстах українську нomenklaturу КПРС і СРСР, а в наших текстах КПСС і СССР та аналогічно УРСР і УССР. — В. Л.

Ще від VIII З'їзду Російської Комуністичної Партиї (б), який відбувся в Москві 18-23 березня 1919 року, тобто в часі, коли в Україні діяла влада Української Народної Республіки, з'їзд цей вирішив: «Конечним є існування одинокої централізованої комуністичної партії з одним ЦК, яка керує цілою роботою партії у всіх частинах РСФСР. Всі рішення РКП(б) і її правлячих організацій безумовно обов'язуючі для всіх частин партії, незалежно від її національного складу. Центральні Комітети українських, латиських, литовських комуністів користуються правами обласних комітетів партії і в цілості є підлеглі ЦК РКП(б).»¹⁾

Із советської літератури про завдання і ролю КПСС наведу цитати з підручників для юридичних і партійних шкіл. В підручнику «Теория государства и права», в розділі, що написав Федоссеев, читаємо: «В системі диктатури пролетаріату, державних і громадських організацій комуністична партія займає основне керуюче місце...» «Це керуюче становище комуністичної партії є стверджено законом в ст. 126 Конституції...» «Свою дію для здійснення диктатури пролетаріату, в державі керуванні суспільністю, комуністична партія проводить не поза советами, не поза державною владою і адміністрацією, але через них і при їх помочі...».

«Вищим висловом керуючої ролі комуністичної партії є те, що ніодне важне політичне чи організаційне питання не вирішується в нашій країні державними і громадськими організаціями без керівних вказівок партії».

Автор каже, що керівництво партії лежить в тому, що воно для держави, господарських і громадських установ: 1) підбирає своїх кандидатів на працю в найважніших позиціях, 2) контролює роботу тих організацій, 3) дає керівні вказівки для їх здійснення. Через ті кадри партія здійснює керування політикою і переводить свою політику в життя.²⁾

В іншім підручнику для юристів «Советское государство и право» автор Уманський говорить про ті самі завдання партії: «Комуністична партія визначає загальну політичну лінію, вказує мету і розробляє методи її досягнення, об'єднує роботу державної влади і державної адміністрації. Керівні вказівки партії лежать в основі плянів господарського, державного і культурного устрою, які мають життєво важне значення для цілої країни».³⁾ Словом, як висловився Ленін: «В державі ніщо не може статися без волі або проти волі партії».

В підручнику для вищих партійних шкіл «Основы советского государственного строительства и право» до тієї теми знаходимо такі думки: «Влада пролетаріату здійснюється в соціалістичній державі. Але держава — це тільки частина (хоч надзвичайно важна) в системі соціалістичної демократії, в яку вхо-

дяль також всі громадські організації, якими керує і спрямовує комуністична партія... (ст. 34). Комуністична партія ССРР переводить свою політику в життя через совети депутатів працюючих, через державний апарат... В здійсненні завдань, які стоять перед соціалістичною державою, важну роль відіграють многотисячні організації і товариства працюючих...» (ст. 35). «Історичний розвиток неминуче веде до відмінання держави...». «Громадські функції, аналогічні до теперішніх державних функцій завідування господарством і культурою залишаються і при комунізмі зі зміною характеру і методів їх здійснення. Органи плянування і обліку, керування господарством і культурою втратять політичний характер і перетворяться в органи громадської самоуправи... (ст. 51). «В. І. Ленін вчив: Перехід від капіталізму до комунізму — очевидно — не може не дати багатства і рівнородності політичних форм, але суть неминуча є одна: диктатура пролетаріату...» (ст. 36).⁴⁾

Одним словом, переходово істота всіх політичних форм (отже, і державних) є одна, а саме диктатура пролетаріату, що на просту мову означає диктатуру комуністичної партії.

Слід навести ще уривки зі статті доцента П. Полежая п. н. «Керівна роль КПРС у правотворчій діяльності держави», яка з'явилася з нагоди нової програми КПСС в журналі «Радянське право», Київ, ч. 1/62, бо вона вказує, що ініціатором і творцем советського права є КПСС: «Роля КПРС у правотворчій діяльності держави здійснюється перш за все шляхом вироблення правильної політики на основі марксистсько-ленінської науки... Політика партії таким чином передусім праву і у той же час дістає в ньому, як неодноразово відмічав В. І. Ленін, державне оформлення. Тим самим вона набуває характеру державної політики, в якій знаходить свій вираз воля всього радянського народу...» (ст. 60). «Досить різноманітні організаційні форми керівництва правотворчою діяльністю радянської держави. Одною з них є директиви партійних з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, які не є законами, наказами чи іншими актами в юридичному розумінні. Однак вони являють собою політичну основу законодавства» (ст. 61).

«Відповідно до директив ХХ З'їзду КПРС Верховна Рада СРСР прийняла основи законодавства про судоустрій, судочинство, основи кримінального законодавства (грудень 1958). Союзні республіки підготували і прийняли свої закони про судоустрій, кримінальні і кримінально-процесуальні кодекси. Зараз союзні республіки відповідно до затверджених Верховною Радою СРСР основи цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік розробляють цивільні і цивільно-процесуальні кодекси...» (ст. 62).

«Керівна роль Комуністичної партії в правотворчій діяльності Радянської держави знаходить свій прояв також у спільніх постановах ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР, які приймаються з найважливіших питань господарського і культурного будівництва» (ст. 63).

«Підводячи підсумки, необхідно відмітити, що лише в тих випадках, коли наші закони, наше право правильно і повно виражают політику партії, вони виконують свою роль в суспільнстві, в будівництві комунізму, в охороні прав і свобод радянських людей...» (ст. 65).

Як бачимо з цих цитат, в СССР володіє тотальна диктатура і то фактично і право. Одна партія — один «радянський народ» в СССР. Носієм влади в СССР є, отже, КПСС, в якій немає місця для самостійності і незалежності, ні для окремих партій — навіть комуністичних, ні для національних держав чи тромадських організацій.

IV. Погляди західних науковців про СССР і КПСС

Про устрій СССР і союзних республік та КПСС існує велика наукова література в чужих мовах. Я обмежуюся до кількох визначніших авторів в ЗДА і В. Британії, які займаються спеціально устроеми держав або самого СССР в останніх своїх працях. Р. Дж. Нюмен висловлюється в тій матерії ось так: «Найважнішим з усіх показником (правдивости або фальшу федералізму) є та обставина, що комуністична партія є всепроникаюча, яка є вповні централістична без тіні в ній федералізму. Коли вся політика походить від комуністичної партії, то має мале значення, чи правління має федеральну форму, чи ні. Центральний комітет партії, а тепер президія, визначає політику для цілого Союзу, отже та політика мусить бути проведена всіми державними органами, все одно, чи вони є сферовані чи центральні. Федеральна структура, яка є керована унітарно, монолітною партією, є поправді організацією, яка розділює функції, що мусять бути виконані. Правдивий федералізм мусить залишати складовій частині бодай дещо автономії в царині політики, а це є неможливе в однопартійній державі Союзу» (ст. 588). «Тісна сполука між політикою і економією в Советськім Союзі з природи речі веде радше до унітарної держави, як федеральній» (ст. 589).

Автор висловлюється, що диктатура — тобто партія — контролює конституцію СССР і її республік, а не навпаки (ст. 586/587.).

Г. Файннер займає в тім питанні між іншим таке становище: «СССР уважає себе федерацією. В дійсності є це високо унітар-

на держава, яка всіми силами прямус до знищення національного обличчя її національних меншин, по зліквідуванні їх незалежної влади і економії. Дійсно многонаціональна або федеральна держава мусить мати дві характеристики: 1) перед з'єдненням національна одиниця мусить бути суверенна, тобто мати політичну незалежність своєї волі, а рівною задержати дещо з тої суверенності по злуці і 2) інституції, які є зафіксовані в конституції, мусять мати суверенну конкретну і забезпечену реальність. Ніодна з тих умов не існує в Советськім Союзі» (ст. 634).

Той сам автор висловлюється так щодо комуністичної партії: «Комуністична партія є суверенним володарем в ССР. Її влада в зasadі не має границь поза тим, що існує людська неможливість досягти всі її хотіння примусом і переконуванням» (ст. 656).⁹⁾

Дж. Н. Гезард звертає увагу на бюджети Союзу і республік. Він стверджує, що влада республік є так обмежена в бюджетуванні, що вони втратили самостійність. Ніодна республіка не має власного джерела прибутків і власної контролі. Щойно коли Верховний Совет ССР ухвалить бюджет для ССР, Верховні Совети республік в рамках того бюджету ухвалюють бюджет для себе (ст. 87/88). Автор вказує, що проведення границь між ССР і Іраном договорено між ССР і Іраном, а не між республіками й Іраном (ст. 89).¹⁰⁾

Д. Дж. Р. Скотт в своїй праці про російські політичні інституції пише між іншим: «Організації і товариства включно з самою партією є фактично зорганізовані на основі, яка не бере під увату федералізму» (ст. 68/69). «В різноманітності механізму для наладнання життя в ССР треба підчеркнути переважнім дуалізм; державна машина і партійна є нарівні навантажені відповідальністю за майже всі завдання, які провідники накладають на громаду» (ст. 136). «Комуністична партія ССР фактично є російською партією, а партії в республіках є тільки її відділами» (ст. 137).¹¹⁾

Автор Г. Цінк пише між іншим: «Правління (в ССР) є тільки знаряддям або інструментом Комуністичної Партії, а не діючою політичною агенцією, як це є в ЗДА, в З'єдненім Королівстві або в інших державах...» (ст. 556). «Конституції — це радше димові заслони, театральні завіси, як основне конституційне право» (ст. 561). «Багато говорено про те, що Україна і Білорусь є членами Об'єднаних Націй та що обидві складові республіки мають своїх міністрів зовнішніх справ і національної оборони. Але не треба великої винахідливості, що це є тільки димові заслони. Великі рішення западають в ССР в кругу малої групи лідерів, які творять Президію ЦК КПСС.

Це залишає мало місця для федералізму» (ст. 556). «Партія і держава є злиті в одну цілість» (ст. 571). «Неможливо скласти, де кінчиться партія, а починається уряд, — так вони стоять близько себе» (ст. 566/567).⁹⁾

А. Б. Юлем пише між іншим: «Ніхто з здоровим глуздом, чи то в СССР, чи поза Союзом не повірить, що Київ чи Мінськ роблять політику або що їх уряди можуть проводити політику незалежну від Москви» (ст. 518). «Від вершин до низів Советів, партія відогравала важливу роль, як відповідні державні органи» (ст. 510).¹⁰⁾

Г. Мек Клоскі і Дж. Е. Торнер пишуть між іншим: «Авторитет вести советську державу і суспільність у всіх їх діяннях є в теорії і в практиці виключно доменою комуністичної партії» (199). «Комуністична партія створила конституційну систему, яка є по формі демократична, а в дійсності диктаторська» (ст. 285). «Вправді, науковці не є згідні щодо докладного поняття федералізму, але все таки майже всі погоджуються, що нема федерації, якщо складові частини не мають певної влади, яка є незалежна від центрального уряду» (ст. 307). «Одною з найбільших перешокд розвитку федераційної системи є комуністична партія, яка керує кожною важкою ділянкою советського життя, а сама є зорганізована і контролювана з центру» (ст. 311). «Диктатура вимагає високої концентрації влади, отже, вона не може допустити правдивої автономії. Найвище, що вона може дозволити, це певну децентралізацію в адміністрації» (ст. 311).¹¹⁾

Авторка Гвіндолін М. Картер так висловлюється між іншим: «Загально вибраний Верховний Совет і уряди республік ніколи не діють так, щоб робити труднощі урядові Союзу. Верховний Совет ніколи не усуває Ради Міністрів з уряду. Верховний Совет ніколи не має розбіжностей з Советом Національностей. Україна не має різниць в зовнішній політиці з Білоруссю або Советським Союзом. Найбільш замітним є те, що всі ці тіла не діють інакше, як одноголосно. Кожне голосування в Верховнім Советі є одноголосне, немає «льояльної опозиції»...». (ст. 580/581).¹²⁾

Дж. Товстер в збірній праці пише: «Не вважаючи на формальні зміни, в Советськім Союзі влада Союзу є велетенська, і ані в зasadничій теорії, ані в існуючій конституційній практиці не заіснувала якась видна зміна по війні в централізмі» (ст. 642).¹³⁾

Ф. Л. Шуман ось що пише в справі советської федерації: «Правдиве федеральне правління найкраще визначується, в якім влада є поділена між центральними і місцевими урядами при помочі конституції тоді, коли вона не може бути змінена

ані місцевими чинниками, ані центральними або через саме федеральне правління, але тільки через процедуру, в якій обі влади беруть участь і дають згоду на зміну (ст. V Конституції ЗДА) (ст. 105). Коли ми поставимо питання, чи советська практика відповідає советській теорії і західному поняттю федерацізму, то відповідь на основі документів може бути тільки одна, а саме негативна» (ст. 108).¹⁴⁾

В. В. Кольські в тій самій матерії пише: «Практично ніодна з царин державної діяльності не зостається поза федеральною юрисдикцією... Союзні республіки, автономні республіки, області чи округи є в дійсності адміністративними органами, підпорядкованими високоцентралізованій державі, з тим хіба винятком, що в адміністрації вживається побіч російської мови місцеву мову». ¹⁵⁾

Дослідник державного права Карл Гулічка пише в тій справі так: «Комунистична партія Советського Союзу є не тільки авторитарна і елітарна, але також тоталітарна. Вона вимагає тоталітарної лояльності від своїх членів, яким не дозволено мати поділеної лояльності або інтересу, який стояв би в суперечності зі зобов'язаннями партії... Кругозір партії над життям советських людей є тотальній. Всі суспільні, економічні, політичні, культурні, наукові і другі питання є в засязі партійної контролі і керування. Всі форми людського поведіння є під надзором партії, яка діє незалежно від державної адміністрації і через неї керується так приватне, як публічне життя» (ст. 592). «Ціллю советської національності і федерацізму не було створити життєздатні національні культури або правдиві автономні республіки, але злити багатонаціональні суспільності в пролетарську соціалістичну культуру» (ст. 621). «В практиці центральне правління може видавати закони у всіх царинах, бо союзні республіки не мають ніякої матеріяльної сфери компетенції, яка належала б виключно до них» (ст. 625).¹⁶⁾

До останньої думки автора Гулічки треба додати: коли навіть в конституції союзних республік є мова про те, що республіка має право на законодавство, напр., про працю, про судоустрій, процесуальне законодавство, про матеріяльне цивільне і карне законодавство, про шлюб, сім'ю — то це треба розуміти так, що вичерпуючі основи законодавства належать до СССР, а союзні республіки видають тільки в рамках тих законів доповнення або виконавчі розпорядки. Коли ми читаємо напр. в ст. 19 Конституції УССР про компетенцію УССР, то кожний зрозуміє, що в тій компетенції нема ані одної незалежної компетенції, а тільки доручені адміністраційні чинності або делеговані уповноваження в обсязі основних законів, виданих через ССР.

Праця проф. Гудмена «Советський плян світової держави» виказує прямування Москви до панування над цілим світом. В тій праці автор обговорює обширно федералізм Советів. Він пише: «Якщо федералізм означає реальний ступінь незалежності для складових частин, забезпечений від довільного вторгнення центру, тоді советську державу найкраще назвати якось інакше, як федеральну. Советська держава була в самій суті централістична, а не федеральна, а всяка децентралізація, повноваження (authority) походили радше з потреб доцільності для центру, як з принципового визнання прав окраїн... Як цю систему не назвати, здається, що советський «федералізм» є тінню, а не суттю» (ст. 148-149).¹⁷⁾

Б. Дмитришин в своїй студії «Москва і Україна» по довгім історичним виводі пише ось що: «Стаття 13 Конституції ССР називає ту до крайності централізовану одиницею федеральною державою. Якщо федералізм означає можливо широку автономію складових частин, узгіднену з центром в загорянчих відносинах та коли в додатку він допускає якесь тінь суверенності зосібна в справі самоуправи, своєї остаточної юрисдикції та точно означеної участі в творенні бодай деяких урядів федеральній влади, тоді вимота визнавати советський «федералізм» є по-милкова. В дійсності є це антитеза федеральному». ¹⁸⁾

О. Юрченко пише так про советський «федералізм»:

«Як і в інших питаннях федераційної організаційної будови, тут панує цілковитий теоретичний еклектизм (в советській літературі — В. Л.), який є наслідком використання найрізноманітніших, часто суперечних одна одній теоретичних концепцій, застосовуваних у практично-політичних цілях, а, головне, без серйозного наміру всі ті концепції проводити в життя, а тільки використовувати їх для зовнішнього облямування фасади советської державної будівлі» (ст. 80). «Для законодавства окремих республік у советській державній системі майже неможливо знайти місця, бо в советській союзній державі єдине державне керівництво потребує якнайбільшої однomanітності в структурі державних органів у всій країні. В усіх союзних республіках комуністична партія виступає як передовий загін трудящих і провідна сила» (ст. 85). «Три конечні ознаки держави — територія, населення і влада — в застосуванні до союзних республік мають сумнівну вартість, оскільки в перший-ліпший момент можуть підпасти однобічній зміні від Союзу: остання безпосередньо, — два перші посередньо» (ст. 94).¹⁹⁾

Невеличка праця Романа Якемчука на французькій мові «Україна в міжнародній праві» тільки в останньому розділі

займається питанням державності УССР і стойть на становищі, що УССР є «відносно суверенна». Це становище Якемчука в науковій світі зовсім правильно оцінене негативно.

Праця Б. Галайчука — «Нація поневолена, але державна» — має публіцистичний характер. Автор уважає, що УССР є державою.

В брошурі В. Голуба «До питання про державно-правний статус УРСР», автор пише, що УССР «і є сувереною і не є сувереною державою». «УССР є тимчасово несуверенною або потенційно сувереною державою». Брошура має незвичне в науковій літературі закінчення: «Серед української еміграції закордоном іноді чути голоси навіть такого роду, що, мовляв, УРСР взагалі не є державою. На нашу думку, такий погляд — суцільне непорозуміння і невігластво».

Праця В. Маркуся на французькій мові «Советська Україна в міжнародних відносинах» (1918-1923) займається правним відношенням УССР і РСФСР в загаднім часі. Цей період не є предметом моєї аналізи, але я займаю в тій справі подібне становище, як автор праці, бо в тому часі УССР бодай по формі була підметом міжнародного права.

Праці західно-європейських авторів до цієї теми займають однакове становище з авторами ЗДА і Англії. В основі всі вони є однозідні щодо оцінки державного і міжнародного статусу СССР і його союзних республік.

Вкінці слід згадати про те, що все таки дві т. зв. республіки Україна і Білоруська ССР є членами Об'єднаних Націй, а в статті 3 Хартії Об'єднаних Націй є вжите поняття «держава» до всіх членів ОН, які були основниками ОН на конференції ОН в Сан Франсіско від 25 квітня до 26 червня 1945 р. Між основниками в Сан Франсіско були УССР і БССР. Здавалось би, що УССР і БССР є державами з становища міжнародного права. Загальна опінія науковців міжнародного права є, що політичні моменти, а не правні вирішили, що Україна й Біла Русь і інші стали основниками ОН. Отже, вони стали своєрідними підметами міжнародного права через приналежність до ОН.

В самім протоколі конференції в Сан Франсіско виразно зазначено: «Без огляду на ствердження, що деякі сигнаторі (підписуючи договір) не є «державами» вжито поняття «держава» і вписано його в остаточно прийнятий текст статті 3».

Ганс Келзен в праці «Право Об'єднаних Націй (ОН)» пише: «Всеж таки поміж спільнотами, які підписали і ратифікували Хартію були деякі, яких характер як «держави» в міжнародному розумінні був сумнівний, бо вони не мали незалежності від других держав, що вимагається з становища міжнародного права, а саме для прикладу Індія, Філіппіни, БССР і УССР».²⁰⁾

Знавець міжнародного права Гудріч пише: «Отже, засади, що тільки держави мають бути членами ОН, не застосовано в стислім значенні. В дійсності було б тяжко оправдати включення України і Білорусі під загально прийняті поняття держави в міжнароднім праві».²¹⁾

Коли ми приймаємо означення держави з становища міжнародного права Д. Б. Левіна, яке ми навели в II частині статті, то побачимо, що з погляду советської теорії УССР і БССР не стали навіть підметами міжнародного права через приналежність до ОН. Левін виразно зазначує, що підметами міжнародного права є тільки суверенні держави.

ЛІТЕРАТУРА

¹⁾ КПСС в резолюціях ч. I, Москва, 1954, стор. 443.

²⁾ М. П. Карева, С. Ф. Кочекьян, А. С. Федосеев, Г. И. Федъкин, Теория государства и права, Москва, 1955, стор. 263 і наст.

³⁾ Я. Н. Уманский, Советское государственное право, Москва, 1960, стор. 116 і наст.

⁴⁾ Основы советского государственного строительства и права, Москва, 1960, стор. 34 і наст.

⁵⁾ R. G. Neumann, European and Comparative Government, N. Y. et al., p. 586 ff.

⁶⁾ H. Finer, Governments of Greater European Powers, Chicago, 1960, p. 634 ff.

⁷⁾ J. N. Hazard, The Soviet System of Government, Chicago et al., 1960, pp. 87 ff.

⁸⁾ J. R. Scott, Russia political institution. London, 1958, pp. 67 ff.

⁹⁾ H. Zink, Modern Governments, New York, et al., 1962, pp. 556 ff.

¹⁰⁾ S. H. Beccar, Adam B. Ulam et al., Patterns of Government, N. Y., 1958, pp. 523 ff.

¹¹⁾ Herbert Mc Closkey a. John E. Turner, The Soviet Dictatorship, N. Y. et al., 1960, pp. 199 ff.

¹²⁾ Gwendolen M. Carter et al., Major Foreign Powers, N. Y., 1957, pp. 578 ff.

¹³⁾ Taylor Cole, J. Towster et al., European political System, N. Y., 1959, p. 642 ff.

¹⁴⁾ F. L. Schuman, Government in the Soviet Union, N. Y., 1961, pp. 108 ff.

¹⁵⁾ W. W. KULSKI, The Soviet Regime, Communism in practice, Syracuse, 1959, p. 108 ff.

¹⁶⁾ C. A. L. Rich, R. O. Giblon, L. G. Noonan, H. Bader, K. Hulička, European Politics a. Government, N. Y., 1962, pp. 592 ff.

¹⁷⁾ E. R. Goodman, The Soviet Design for a World State, N. Y., 1960, p. 246 ff.

¹⁸⁾ B. Dmytryshyn, Moscow and the Ukraine (1918-1953), N. Y., 1956, p. 235.

¹⁹⁾ О. Юрченко: Природа і функція советських федераційних форм, Мюнхен, 1956, стор. 136 і наст.

²⁰⁾ H. Kelsen, The Law of UN, London, 1950, p. 50 ff.

²¹⁾ L. M. Goodrich, The United Nations, N. Y., 1959, p. 85 ff.

Поправки

В статті «Державний статус УССР та інших союзних республік СССР» у 34-ім числі «Вільної України» на стор. 15-ій просимо зробити такі поправки:

14 рядок з долини має бути: в Конституції УССР з 1937 р.

13 рядок з долини має бути: з 1925 р.

11 рядок з долини має бути: з 1937 р.

На тій самій 15-ій стороні додати у 8-ому рядку з долини після слова «республіки» — такий витущений уступ:

Треба звернути увагу автора, що в Конституції СССР з 31 січня 1924 р. в II-гім розділі, в статті 4-ій сказано: «За кожною Союзною республікою зберігається право вільного виходу з СССР.»

В статті 6-ій тої ж Конституції сказано: «Територія союзних республік не може бути змінена без їх згоди, а рівно ж для зміни, обмеження або скасування статті 4. потрібно згоди всіх республік, які входять в Союз Радянських Соціалістических Республік».

Конституція СССР з 1936 р. вже не має більше твої постанови, що всі республіки СССР мусять згодитися на зміну статті 17. теперішньої Конституції в справі «права вільного виходу». Розуміється, що згадану статтю 4. Конституції СССР з 1924 р. змінено в 1936 р. тому, щоби СССР мав право змінити теперішню статтю 17. без згоди республік. В тоталітарно-терористичнім ладі СССР Сталін очевидно дістав згоду на згадану зміну від усіх республік.

П. Феденко

ПІСЛЯ ПРОЦЕСУ БОГДАНА СТАШИНСЬКОГО

19 жовтня 1962 р. німецький суд у Карлсруе закінчив розгляд справи убивника двох українських емігрантів Льва Ребета і Степана Бандери. За ці злочини Сташинському присуджено кару — 8 років в'язниці. Можна думати, що й сам убивник не сподівався такого лагідного присуду. На підставі законів Німецької Федеративної Республіки намірене убивство карається досмертною турмою. Однак німецький суд взяв на увату те, що Сташинський наслідком нещасливих обставин попав у тенета комуністичної системи терору, був, мовляв, безвольним знаряддям у руках володарів Кремля. Цей погляд обстоював оборонець Сташинського на суді і також представники пошкодованої сторони — адвокати з боку родин Л. Ребета і С. Бандери — і сам предсідник суду д-р Ягуш старалися досягнути для Сташинського лагідного присуду. Атмосфера, створена на процесі в Карлсруе, привела до того, що, напр., місячник «Український Самостійник» (Мюнхен, жовтень 1962 р.) пише, що Сташинський

«викликав у ході процесу зростаючу симпатію та співчуття». Мені здається, що злочини Сташинського і його процес заслуговують особливо уважного розгляду. На мою думку, адвокати пошкодованої сторони (очевидно, за згодою членів родин убитих) за машиною терору, якої Сташинський був вірним слугою, не побачили персональної відповідальності убивника і не зрозуміли його характеру, як крайнього егоїста. Сташинський казав на суді, що він попав у тенета Комітету Державної Безпеки випадково: його арештовано в поїзді без квитка і це грозило йому втратою стипендії в вищій школі, де він учився. І він, рятуючи свою учбову кар'єру, пішов на службу до гнобителів України. Він став пильним агентом комуністичної системи, він відцурався своєї родини, він вкрався між українські нелегальні групи спротиву режимові і видавав людей на заріз. За це він пішов високо по бюрократичній драбині, навіть у Москві оцінили заслуги і таланти Сташинського. Вишколений у Москві для убивств, він успішно виконав злочин супроти Л. Ребета, а пізніше убив і С. Бандеру. За ці неславні дії Сташинський дістав спеціальну нагороду від начальника КДБ Шелепіна. Чи можемо вірити словам Сташинського, що він випадково став агентом Комітету Державної Безпеки? На це немає певних доказів. Чи не пішов він на цю службу «для лакомства нещасного», як співається в українських думах? Що повело Сташинського до втечі з ССРР після таких успіхів у кар'єрі на службі режимові? По суті «нешастливий випадок». Він помітив, що його начальники не мали повного довір'я до нього: про це свідчили мікрофони, що він знайшов у своєму приміщення в Москві. Цим способом начальство могло довідатися про розмови Сташинського з його жінкою. Сташинський, хлопець від природи меткий, міг зрозуміти, що Москва «ліквідує» своїх агентів, які «багато знають», після використання на всякі криваві діла. Тільки страх за власне життя примусив Сташинського тікати на Захід. Він твердив на суді, що каєття закралося в його душу, коли він побачив у телевізії в Східному Берліні родину С. Бандери після його смерті. Але тут приходить питання: чому не було у Сташинського каєття після убивства Ребета? Чому він не мав милосердя до незчисленних українців, яких він видав на смерть органам КДБ, як агент-прокуратор терористичної системи?

Можуть сказати: Сташинський утечено від органів КДБ і зізнянням про свої злочини в Західній Німеччині показав, що він покаявся і хоче почати «нове життя». З того, що говорив Сташинський на суді, справжнього каєття невидно: каєття йому приписував оборонець та предсідник суду Ягуш. Але чи вони тут не піддалися обманові злочинця, що був вишколений носити маску і умів вводити людей в облуду? Дехто скаже: Сташинський міг би втекти на Захід і затаїти свої злочини; однак він

признався до убивств у Німеччині, і це свідчить про його шире каяття. На мій погляд, це найслабший аргумент в обороні Сташинського. Дійсно, він міг би при переході в Німеччину затаїти свою службу в КДБ і свої злочини, але він з мотивів шкурних мусів повідомити про це американців і німців, що його арештували при переході з Східного Берліну. Сташинський не мав певності, що його приймуть в Західній Німеччині і не вишлють назад, як небажаного чужинця. Щоб уникнути цієї небезпеки, Сташинський мусів признатися до злочинів, щоб цим способом зацікавити урядові інстанції американські й німецькі: це давало йому шанси лишитися в Західній Німеччині. Він думав: «Якщо не признаюся, то, навіть коли мене приймуть на Заході, агенти КДБ дадуть німецьким урядам докази моєї агентурної служби, і я тоді пропав, бо мене вишлють в СССР». Знавши, що в СССР його жде певна смерть, Сташинський вирішив, що краще навіть попасті в досмертну в'язницю в Німеччині, ніж безслідно загинути в казематах КДБ.

Кажуть, мовляв, Сташинський був невільним знаряддям комуністичної системи, і тому треба йому співчувати. Коли б це було так, то Сташинський ще тому 5 років, коли його Москва послала на вбивство Ребета, мусів би відкрити свою ролю на службі КДБ і перестати бути знаряддям терористичного режиму. Але він ще й після вбивства Ребета виконав замах на Бандеру, і «каяття» з'явилася у нього тільки тоді, коли він побачив смертельну загрозу для себе збоку КДБ. Можемо з певністю твердити, що Сташинський не був тільки знаряддям Москви; бувши закордоном для виконання доручених йому злочинів, він мав можливість вибору: убивати, чи відкрити свою агентурну службу німецьким державним установам і лишитися на волі. Він вибрав перше, і це — непростимий злочин. Тому трудно оцінити мотиви вдови Л. Ребета — пані Д. Ребет, яка на суді заявила, що Сташинського «можна навіть жалувати як людину, яку цинічно зловжито як знаряддя для виконання злочинів» («Укр. Самостійник»). Цей мотив зміцнив аргументацію адвоката-оборонця Сташинського, що вибілював свого клієнта як жертву комуністичного режиму. На жаль, також і бувший американський сенатор Керстен, що виступав на процесі в Карлсруе від імені вдови С. Бандери, подав у своїй промові на суді мотиви, які злагіднювали вину Сташинського. Керстен казав, про вдову С. Бандери, мовляв, «вона свідома того, що його (Сташинського) не заарештовано під час виконування злочинів, а що тільки він сам утік на Заход і там добровільно склав зізнання про злочини советського уряду і про свою в них участь». («Шлях Перемоги», 11. XI. 1962). З попереду поданої аналізи мотивів Сташинського, що повели його до втечі на Заход, видно, що він зовсім не «добровільно» зірвав свої зв'язки з КДБ: тільки страх за власну

шкуру примусив його і до втечі і до зізнання про злочини со-
вєтських органів, в яких він брав активну участь з переконання.

Сташинський це продукт советського виховання, яке засіло в
його душі міцно. Тому на суді він не виявив ніякого каєття з
того приводу, що помагав урядові Советської Росії гнобити укра-
їнський народ. Його «політична свідомість» виявилася на про-
цесі в словах, мовляв, окупація червоною армією Галичини, Во-
лині й Підесся в 1939 році була «об'єднанням» з Росією... На
жаль, цього новітнього «Саву Чалого», що ходив з ватагами КДБ
по Україні, помагаючи їм в їх кривавім ділі, старалися і адво-
кати на суді і частина української преси представити як тільки
жертву большевицького режиму і то навіть таку, що викликає
симпатії! Лагідний присуд для Сташинського творить дуже не-
безпечний прецедент в німецькому судівництві. В різних части-
нах Західної Німеччини відбуваються досі судові процеси про-
ти німецьких учасників терору супроти осіб різних національ-
ностей, переслідуваних і знищених режимом Гітлера. Німецькі
судді не беруть на увагу запевнень обвинувачених, мовляв, вони
діяли під натиском урядової машини, були тільки знаряддям
режиму Гітлера (до речі, цим способом намагався оборонити себе
й відомий Айхман на процесі в Ізраїлі). Але тепер оборонці учас-
ників Гітлерівських кривавих розправ будуть покликатися на
процес Сташинського, якого визнано навіть «симпатичним» зна-
ряддям Кремля і дано йому легкий присуд.

Минувши цю правну сторону афери Сташинського, звернемо
увагу на питання політичного характеру. Що було причиною
атентатів, запланованих у Москві і виконаних руками Сташин-
ського у Мюнхені? Партийці Л. Ребета і С. Бандери намагаються
твердити, мовляв, замордовані були небезпечні для окупацій-
ного комуністичного режиму в Україні. В «Шляху Перемоги» з
18 листопада 1962 р. знаходимо заклик до українського грома-
дянства — жертвувати на визвольний фонд ОУН, бо, мовляв, в
Україні все готове до повстання, і «молодь Києва носить зі со-
бою зброю, яку або виробляє сама або дістас нелегально»... Пар-
тія пок. С. Бандери вимагає пожертв і обіцяє, що за ті гроші «Мо-
сква дістане ще не один удар з нашого боку, а кожний такий
удар — це прискорення загибелі московського хижака». Як ба-
чимо, на смерті С. Бандери його партійці хочуть заробити не
тільки політичний, але теж і фінансовий капітал. Здавалося б,
що доба «революційного руху» в біженських таборах Німеччини
вже відійшла в минуле, коли з бідолашних ДІ-ПП партійці Бандери
загрозами і демагогією збиралі гроші на свій партійний апарат,
обіцяючи скоре визволення України. На жаль, у даному разі,
«історія повторюється»... Коли б ця «визвольна метушня» (не
одна ОУН Бандери має свій «визвольний фонд»!) відбувалася
в обмеженому колі ОУН, то не було б великої біди для

українського народу. На жаль, цей крик і махання кулаками на еміграції на адресу «московського хижака» дає цьому хижакові привід ще дужче гнобити Україну. Мусимо рішуче відмежуватися від тактики ОУН Бандери, що своїми патріотичними нахвалками дає органам КДБ матеріял для викорінювання решти української людності, особливо на західних землях. Ця еміграційна романтика (підбита чисто партійними фінансовими інтересами певної групи) несе згубу для українського народу. Тільки зовсім безвідповідальні і неознайомлені з дійсним положенням в Україні люди можуть кидати такі «революційні» заклики. Колись назавав Бісмарк політику «мистецтвом можливого»: це значить, що політик мусить брати на увагу дійсність і не покладатися тільки на свої бажання і почування. За політичну романтику Україна дорогою, кривавою ціною заплатила в другій світовій війні. Про це пише Я. Гайвас у Паризькому «Українському Слові», з 11 листопада 1962 р.:

«Бандерівці... зовсім неправильно й нереально оцінювали взагалі положення в світі, політичні концепції й правдоподібні пляні західних потуг, а вже зовсім фальшиво уявляли собі вони сили большевиків. Вони з малими винятками вірили, що більшевицькі армії гонять рештками, що вони знеможені й знеоччені, ... і коли вони вступлять на «палаючу революційними огнями українську землю», не лише не встояться, але почнуть підпадати під впливи УПА і її національно-революційного гасла».

«Визвольна метушня» ОУН Бандери має ще одну ваду: вона чинить шкоду для української справи за кордоном, намагаючись в своїх заявах, резолюціях і виданнях представити партію С. Бандери єдиною репрезентанткою українського національного руху. Напр., в «Шляху Перемоги» з 18 листопада в резолюції Антикомуністичної Конференції, що відбулася на Мальті з участю делегатів ОУН Бандери 27 жовтня - 4 листопада 1962 р., названо С. Бандеру «лідером українського визвольного руху». Цій пропаганді «національного лідерства» С. Бандери підлягають і деякі фальшиво інформовані чужинці, прихильні до українського руху взагалі. Наприклад, згадуваний п. Керстен у промові на суді в Карлсруе казав, мовляв, «Бандера був символом боротьби за вільну і незалежну Україну»... («Шлях Перемоги», 4. XI. 62).

Від цих тверджень мусимо рішуче відмежуватися. Бандера був вождем однієї групи того напрямку, що звуться Організація Українських Націоналістів. Ця партія вже давно розбилася на 3 ворожі групи (Бандери, Мельника, Лебедя), тому Бандера не може бути названий навіть вождем ОУН, а не то що «лідером українського визвольного руху». Однак «визвольна метушня» веліла партійцям С. Бандери твердити в виданій у Мюнхені німецькою мовою «Ukrainische Korrespondenz», ч. 5, 1962, мовляв, «Бандера був провідником всієї ОУН» (Bandera Leiter der gesam-

ten OUN war). В цьому напрямі діє також пропаганда ОУН Бандери в чужомовних публікаціях, де Бандеру поставлено на рівні з Симоном Петлюрою!

Ми б не торкалися цієї болючої теми про «тяжкі діла», що діялися на Україні і на еміграції після 1940 року, коли С. Бандера поставлено на чолі одної групи розколеної ОУН. Не згадували б ми ні про «славу фюрерові Адольфові Гітлерові» в «акті 30 червня 1941 року» у Львові, коли Бандера самозванно, «волею Українського Народу» проголосив «створення Української Держави» (Див. текст цього «акту» в книзі Костя Паньківського: «Від держави до комітету», Нью Йорк — Торонто, 1957 р.) Промовчали б ми на цей раз і про криваві розправи партійців ОУН Бандери після «акту 30 червня» над усіми, кого ця партія уважала за неповноцінних патріотів або за суперників для єдиновладі ОУН Б. Ця сумна процесія жертв партійного терору включала також членів ОУН під проводом А. Мельника, як Сеник, Сушко, Сіцборський і багато інших, яких імена один Бог відає; серед закатованих «Службою Безпеки» слід згадати магістра Василя Бережанського, що був убитий бандерівцями в Юденбургу (Австрія) серед білого дня в 1947 році, бо відмовився дати «добровільну пожертву» на партію Бандери. Сташинський, хоч і не широ, бажаючи дістати лагідний присуд, покаявся на суді в Карлсруе. На жаль, ми ніде не чули, щоб С. Бандера чи члени його «проводу» засудили тих своїх партійців, що в сліпім і дикім шаленстві «кров'ю брата впились і зарізали брата».

Тому треба назвати жалюгідним поклик проводу ОУН Бандери «до українського громадянства», в якому написано, що ця партія збирає пожертви на допомогу «краєвій боротьбі» і на «пропагандивні акції з метою популяризації серед вільних народів демократичного світу українських національно-визвольницьких ідей». («Шлях Перемоги», 18. XI. 62).

Серед вільних народів демократичного світу може зустріти прихильність та партія і той національний рух, що веде боротьбу за визволення під прапором демократичним. Чи була або чи є ОУН Бандери партією демократичною? На це дав відповідь С. Бандера в статті, що була видрукована в Мюнхенському «Укр. Самостійнику» з 5 лютого 1950 р. Він писав:

«Починаючи від 1945 року, різні кон'юнктуристи, роблячи з себе речників «демократизму», намагаються втягнути українську самостійницьку політику в таку ж саму тру в демократію, яка відбувається на міжнародному форумі... Справжнім мотивом того галасування про демократію не були дійсні потреби українського визвольного руху й українське ество, а безkritичне сприймання й нерозуміння того, що по суті діється в міжнародному житті, плітке бажання уподібнитися до зовнішнього світу, до актуальної моди». Бандера міг ще прийняти з тактичних мо-

тивів, для пропаганди у вільному світі, деякі демократичні гасла (напр., «воля народам, воля людині»), але «на внутрішньому ринку» він визнавав тільки принцип диктатури своєї партії. Тому він писав у цитованій статті:

«Великого значення набирає розрізнення поміж властивою, повною програмою, на якій мобілізується й формується власні сили, і політично-пропагандівою тактикою на окремих відтінках».

Це значить: програма партійної диктатури в своїй країні лишається непорушною, але «на окремих відтінках» (наприклад в закордонній пропаганді) можна вживати й демократичних кличків, щоб дурити наївних чужинців. Звичайно, ця «подвійна бухгалтерія» не стріляє далеко: бо люди в демократичних країнах, прихильні до українського руху, побачивши це політичне шахрайство бандерівських ватажків, відвернуться не тільки від таких «лідерів українського визвольного руху», але, можливо, стануть із прихильників нашого національного визволення нашими ворогами.

Не з легким серцем пишемо ці гіркі слова, а в глибокім переважанні, що «визвольна метушня» ОУН Бандери приносить не-змірну шкоду на шляху до дійсного визволення українського народу. Можна б сказати: коли б не було ОУН Бандери, то в інтересі наших ворогів-гнобителів треба було б її вигадати...

Славословці вождів і їх диктатури можуть сказати: чому ж Москва послала убивника, щоб він учинив розправу над емігрантами? Чи не були вони небезпекою для панування КПСС в Україні? Цю думку висловлено в поклику проводу ОУН Бандери до українського громадянства, з жовтня 1962 року. Було б даремно вести дискусію з поширеною серед емігрантів пошестю, що зветься мегаломанією: немало партійних ватажків на чужині міряють себе і свої групи дуже великою мірою. Немає сумніву, що агентура КДБ цікавиться тим, що діється на еміграції і всюди намагається всунути своїх агентів. Ім дается завдання як найбільше розбивати, розпорощувати політичні групи на еміграції, сіяти між ними недовір'я, підозру одних до других, бо це веде їх до повної ліквідації. Убивство Ребета й Бандери — це одна з метод, щоб викликати серед емігрантів замішання, полеміку, заколот і недовір'я, особливо як не було відомо, хто вбивник, і навіть шукалося убивника серед партійців убитих. Нагода зробила, що Сташинському довелося тікати з ССР в таких обставинах, що він мусів призватися до своїх злочинів. Однак злочини і судовий процес не дають нікому підстав ставати в позу «лідерів» українського визвольного руху і робити політично-фінансову спекуляцію з цієї сумної події і з трагедії двох осиротілих родин.

В. Старосольський

ДУМКИ ПРО ДЕМОКРАТИЮ

I

Війна! Питання побіди в оружній боротьбі стоїть не лише на першім пляні життя: воно витиснуло собою назад та по просту затопило собою всі інші питання, які досі займали собою людську думку. Все інше, що не в'яжеться безпосередньо з цим одним переможним питанням оружної побіди, — все те відсунене на «задній плян», відложене на пізніше.

А прецінь є справи, що й тепер, в час війни, не повинні зауватися, що й тепер, як і раніше, повинні пронизувати нашу свідомість, лежати в основі нашого думання і давати самопевність нашим вчинкам. Такою саме є справа української демократії. Бо річ певна: війна відкрила для України широкі перспективи, збудила великих надій, з її вислідом в'яжеться для нас дуже багато, — але не сміємо з вислідом війни в'язати всього, — все, що ми вже маємо і чим уже є, завдячуємо виключно собі лише. Український люд передержав власною силою через тяжкі часи лихоліття своє національне життя, власною силою спривив, що ми як живі нація стрічаємо теперішню історичну хвилю і можемо відограти у ній свою ролью. Український люд зложив уже докази своєї життезадатності. І що доказане для минулого, незмінене ще нині і зостається на довгу будущість основним проявом нашого життя. Джерелом нашої сили останеться українська демократія. Хто казав би, що так не є, мусів би це доказати, але такого доказу не перевів ще ніхто і мабуть не переведе.

II

[УДАЛЕНО]

Вислів, що українська політика була і є все демократична, став вже постійним реквізитом публічної дискусії у нас. Його повторюється так часто, що ми забули уже про потребу пропріяти його і не питаемо чи він правдивий — хоча дійсність іноді буває дуже далека від того, що голоситься. В цьому лежить справжня і велика небезпека і нема для демократії більшої небезпеки, як недемократична дійсність закрита демократичною фразою.

Треба про це все тямити також і в час війни, може ще більше як звичайно, бо сучасна війна це не лише боротьба армій, але змагання цілих суспільств, до самого їх dna.

Зокрема українську суспільність загорнула війна цілу: цілі суспільності довелося перенести страхіття війни, суспільнім низам в більшій мірі, як верхам. І будучність української маси залежить в більшій мірі від висліду війни, як доля горішніх шарів Політична позиція нації в час війни і її політична діяльність цьому повинні відповідати.

III

Слово демократія зродилося в старій Геллянді. Означено і ним державний лад, в якому панування було в руках народу. Слово перейшло до нас, але не все тямиться його колишній повний зміст. Демократія, це не лише зверхній, правний лад, це не лише форма публічного життя, а також окремий його зміст. Демократичною формою користувалися Цезарі і Наполеони, коли вбита була або приспана жива сила демократії, коли завмерло це, що є її серцем: демократична свідомість і горожанське чуття маси.

Форма без змісту є мертвa. Пустий звук убиває, а дух живітвортить.

IV

Демократія — це признання інтересу широкої народної маси рішаючим чинником для означення і покладення політичних цілей, признання його мірилом для оцінки публічної діяльності. Тому, що інтерес народної маси незмінливий та (в порівнянні з різноманітними інтересами суспільних верхів) одноцільний, то політика демократії матиме все певні дороговкази, що хоронять її перед безпуттям химерних та змінливих блудних огників, хвилевих успіхів та ефектів.

Очевидно інтерес маси це не є «хліб та грища», це постійне економічне, культурне, політичне — словом суспільне піднесення її.

V

Демократія — це справді сильна, свідома своєї сили народна маса. Демократія — це признання народної маси джерелом сили. Сила народної маси лежить в її політичній освіті, в її організації та почуттю горожанських обов'язків. Демократична форма без дійсної внутрішньої сили широких верств народу буде лише способом до необмеженого і неодвічального перед ніким пануванням над масою, вона віддасть цю масу безоглядно на ласку та неласку зручних проводирів. Признання народної сили провідниками є запорукою проти спроб обманути довір'я маси та використати в хосен побічних, недемократичних цілей становища, основаного на цім довір'ї.

VI

Демократія — це народня політична свідомість та освіта.

Політична освіта маси потрібна не лише для розуміння та береження її прав. Вона потрібна ще більше на те, щоб народ виконував розумно ці права. Де при народі право і сила, там лежить на нім і обов'язок, зв'язаний з ними і треба, щоб народ

був приготований їх виконувати. Для цього необхідне розуміння публічної справи.

Освіта неполітична, хочби й найширших мас народу, є недемократична, бо вона вбиває політичну силу маси.

Неосвічена політично маса є небезпекою для демократії. Вона є сама собою безсильна і її можна все звуком демократичної фрази порушити і повести проти її власних інтересів.

«Тіло до бою веде дух, наука, думка...» Вони є рушійною силою демократії.

VII

Демократія — це кріпка та твереза горожанська мораль. Там, де політична сила лежить в руках нечисленних володарів, вистарчить для них, коли вони поступатимуть назверх бездоганно, коли назверх збережуть себе чистими. В демократії кожний поодинокий виконує в своїм обсягу обов'язки володаря. А що не можна кожного зокрема контролювати та стежити за кожним його вчинком, то демократії треба внутрішньої сили, яка запевнила б публічному життю правильний хід. Такою силою є загальне, глибоке та непохитне почуття горожанського обов'язку. Монтескіє називає це гороженською чеснотою і каже, що вона є конечною основою демократії, так як почуття чести, «гонору» вистачають для інших форм політичної організації.

VIII

Великий провідник демократії, Ментер, називає «недовір'я» основою демократії — надовір'я маси супроти її провідників.

Йдеться про взаємини маси та її проводирів. Безнастанна чуйність є обов'язком демократичного народу, безнастанна контроля його заступників, безперервне питання та розслідування, чи не завели вони довір'я, яким були наділені. Ця контроля — це нормальній прояв життя маси і доказ її політичної зрілости.

Обов'язком демократичного провідника є піддаватися цій контролі і підтримувати чуйність маси. Шляхи демократичної політики не є дорогами кабінетних пересправ та тайних договорів. Цими шляхами йти мають маси, тож вони мусять домагатися явності та прилюдності.

Найзручніша кабінетна політика є шкідлива і згубна, коли вона приспівить чуйність маси. За ціну хвилевих здобутків, вона нищить в самім джерелі політичну силу народу.

I. Лучишин

КОЛГОСПНЕ БАЛАМУТСТВО НА ЕМІГРАЦІЇ

В журналі «Сучасність» за серпень 1962 р. І. Майстренко написав статтю про кризу советського сільського господарства. Цей прихильник колгоспної системи відважився тепер навіть прилюдно ствердити, що «сільське господарство стало Ахіллесовою п'ятою комунізму» не тільки в ССР, але й в усіх країнах соціального бльоку.

Це ззвучить у п. Майстренка немов нове відкриття Америки! Хтось міг би навіть подумати, що нарешті і Майстренко прозрів...

Але це чергова омана. Це тільки тактичний вияв його гнуточкої діялектичної методи «шити й пороти». Йому саме це тепер потрібно, щоб послабити недавню критику його прокомуністичної пропаганди в радіо та в пресі.

Фактично його «критика» советського сільського господарства зовсім не зачіпає самого коріння зла — системи колгоспного рабства під диктатурою монопольної партії. Адже ж диктатура єдиної ленінської партії — це найбільший і найцінніший здобуток «Жовтневої революції», якої оборонцем є до нині п. Майстренко. Його «критика» — це димова заслона, якою він майстерно заплутує усю проблематику, аби тільки не зачіпати самої колгоспної системи.

Наприклад, п. М-ко вважає, що причиною нинішньої кризи сільського господарства є те, що «партія задалеко загналася в удержанні колгоспів». А хіба колгоспи від самих своїх початків насильної колективізації були будь-коли незалежні самоврядні організації? Вони ж увесь час перебували під диктатурою компартії, тобто були і є удержані, бо монопольна партія і її держава — це ж по суті одне й те саме.

Пан Майстренко вважає ліквідацію МТС в 1958 році і т. зв. продаж сільськогосподарської техніки колгоспам великим зворотом і «початком нового НЕП-у» в економіці ССР. Це, мовляв, відразу піднесло сільське господарство, вже того ж 1958 року. «Дійшло до того, що по деяких колгоспах доходи колгоспників стали переганяти зарплатню робітників» — твердить «знавець» советської економіки — Майстренко.

На жаль, він сліпо повторює брехливу пропаганду Хрущова. Т. зв. продаж сільськогосподарської техніки колгоспам був жорстоким грабунком колгоспів і колгоспників. За рахунок заробітної платні колгоспних трудівників колгоспи мусіли бути заплатити державі грубі мільярди карбованців за зужиті, у великий кількості поламані й декомплектовані машини. — А чи з

закупом сільськогосподарських машин колгоспами партія надала їм більше свободи, щоб вони самі, бодай дещо більшою мірою як досі, могли розпоряджатися майном і колгоспною продукцією, тобто самі рішати про заробітки колгоспників? Ні і ще раз ні! Панцирне закріплення колгоспного селянства залишилося й надалі незміненим. За МТС-ів існувала примусова достава колгоспної продукції державі. Цього примусу не змінили й до нині, хоч ці примусові заготівлі партія переіменувала на «продаж державі». Як раніш, так і тепер обсяг заготівлі сільськогосподарської продукції, а також ціни продуктів визначають не продуценти-колгоспники, а держава.

Урожай 1958 року був випадково крахий, завдяки вийнятково сприятливій погоді, а не наслідком вдячності селянства за «добродійства» партії.

Пан Майстренко вважав за потрібне повторити й читачам «Сучасності» хрущовську байку про «високі» платні колгоспників. На грудневому пленумі ЦК КПСС у 1959 році Хрущов скав умисну неправду, що колгоспні селяни нібито одержують вищі заробітки ніж робітники. Цю неправду Хрущов сказав на те, щоб дати директиву партійним органам на місцях не допускати до підвищування життєвого рівня сільських трудівників. Цю партійну брехню п. Майстренко вже раз подавав на Україну через радіо Свобода в програмі з 26 січня 1960 р. В тому радіомовленні він страшив КП України дослівно так (цитуємо): «Доходи колгоспників і колгоспів так швидко випереджають зарплатні робітників, що такий стан стає навіть політично небезпечний» (розуміється, небезпечний для диктатури компартії!).

Пропонуємо п. Майстренкові назвати хоч один такий колгосп в Україні, де колгоспники будь-коли одержували б вищу заробітню платню ніж промислові робітники. Пан Майстренко готовить цим разом свідомо неправду, бо в іншій програмі радіо Свобода він же сам повторяв відповідь секретаря КПУ Підгорного, що на тому ж грудневому пленумі ЦК КПСС 1959 року спростував хрущовську неправду, такими словами (цитуємо): «На протязі останніх трьох років оплата праці колгоспників України перебувася на одному рівні».

Цей «знавець» советських таємниць пише про боротьбу на грудневому пленумі ЦК КПСС 1959 року за розширення кооперативного принципу в колгоспах та творення колгоспспілок. Щойно, мовляв, на січневому пленумі ЦК КПСС 1961 року «кооперативний принцип цілком відкинено, і переміг принцип державного керівництва колгоспами».

Далі п. М-ко бідкається: «А тепер у цьому році права районів звужені до мінімуму. Зараз у районах ліквідовані газети, а райпарткоми не знають, що їм робити, бо всю партійну роботу ведуть парторги територіальних управлінь» (кінець цитати).

І це все, мовляв, спричинює дальший спад сільськогосподарської продукції...

Ми навмисне процитували повиці міркування п. М-ка, щоб наші читачі самі побачили його умисне заплутування проблем сільського господарства, щоб читачів збити з пантелику, і щоб вони в кінці повірили його фальшивій пропаганді.

Питаємо: чи в умовах тотальної партійної диктатури можна взагалі говорити про «поширення кооперативного принципу в колгоспах»? Виходило би, що в совєтських колгоспах колись таки панував кооперативний принцип, а тепер йшла мова про його поширення. Це не відповідає правді, і п. Майстренко це сам добре знає.

Бо що ж являють собою колгоспи? Комунистичні теоретики і Майстренко кажуть, що колгосп с артіллю, чи пак виробничу кооперацією. Значить, у принципі колгоспи мали б бути кооперативними організаціями. А як відомо, кооперація у всьому світі побудована на своїх власних принципах — законах. До тих кооперативних принципів належить між іншим: право членів самим засновувати й розв'язувати свої кооперативи, керувати ними і самим розпоряджатися усім майном своїх кооператив. Але в ССР колгоспи фактично ніколи не були кооперативами, бо їх не творили селяни за кооперативним принципом добровільності. Їх створила партія — держава шляхом насильства. Вона на трактус колгоспи як свої власні державно-партийні підприємства, а з селянами — нібито членами колгоспів — поводиться як з кріпаками чи безправними наймитами. Та й скликування час до часу засідань управи колгоспу, чи загальних зборів членів не має суттєвого значення, бо це тільки маскування диктатури партії, яка фактично сама про все рішає. В колгоспі господарят не члени-хлібороби, а парткомом колгоспу, райкомом, облкомом партії і наставлена партією колгоспна адміністрація. Відколи існують колгоспи, вони ніколи не були й сьогодні не є селянською організацією. Це підприємство компартії, а для селянства — це новітня панцина!

Тому що колгоспи не були й не є кооперативними організаціями, то й творення з них міжколгоспних об'єднань не було б жодним посиленням кооперативного принципу в колгоспах. Це була б лише спроба провести реорганізацію керівного партійного апарату в колгосній системі. Ця спроба прямувала б до дальнього посилення панування партії над селянством. Вона ще далі віддаляла б колгоспну систему від кооперативної ідеї. — Так на ділі виглядає майстренківське «поширення» кооперативного принципу в колгоспах!

А щодо того, що Хрущов звужує права райкомів партії і передає управління колгоспами обкомам партії чи спеціальним партторгам партійних територіальних управлінь сільським гос-

подарством, то ці заходи не змінюють безправного становища селянства. Райкоми, облкоми, парторги чи ЦК КПУ — це ж територіальні органи КПСС, органи панівної експлуататорської кляси і жодний з цих органів не був і не є виразником інтересів селянства. Навіщо ж п. Майстренко проливає сліози над «звукоженням прав районів до мініму»? Хіба ці райкоми партії постали з вибору селянства, залежали будь-коли від його волі і рахувалися з його інтересами? Очевидно п. Майстренко думає давніми парткатегоріями за агітаційним кличем: компартія — це народ, народ — це партія!

Який же вихід пропонує п. Майстренко? Ніякий! Вину за всі невдачі в сільському господарстві він скидає на бюрократію, а не шукає причини лиха в самій злочинній системі комуністичної диктатури, що цю бюрократію породила.

Пан Майстренко закінчує свою статтю словами: «Якщо бюрократична система керування сільським господарством збанкротує, тоді на зміну їй має прийти кооперативний принцип, унезалежнення колгоспів від дрібної опіки партійних апаратів, автономізація їх» (підкреслення моє).

Значить, він погоджується надати колгоспам деяку автономію, звільнити їх тільки від «дрібної опіки партійних апаратів», але не від генерального керівництва монопольної комуністичної партії. Про можливість чи необхідність скасування диктатури компартії п. Майстренко зовсім не згадує. Вона ж бо є для нього найціннішим здобутком «Жовтневої революції»... Вже й після свого 15-літнього перебування поза межами ССРР п. Майстренко послідовно звеличує «Жовтневу революцію». Наприклад, у «Впереді», ч. 2. за 1958 рік п. М-ко (А. Бабенко) писав про смерть большевицького, т. зв. «все-українського старости» — Г. Петровського: «В особі ж Петровського народ прощався з світлим періодом Жовтневої революції»...

Це та межа, чи краще сказати — прірва, що відділяє нас, — українських демократів — від п. Майстренка, для якого «Жовтнева революція» — «світлий період»; — для нас вона знаменує «Горобину ніч, всі шляхи в крові», як писав поет. Захоплення влади Леніном в листопаді 1917 р. — це був вступ до створення однопартійної диктатури. Диктатура — це влада «необмежена ніякими законами, що спирається в прямому розумінні на фізичне насильство», — так писав Ленін. Цей режим, що тримається терором і брехливою пропагандою, щиро помагав будувати в Україні комуніст Г. Петровський, за яким, на думку п. Майстренка, мав би плакати український народ!?

Петровські, Скрипники, Затонські й інші комуністи українського роду привели «Червону армію» з Московщини і помагали їй задушити український рух за незалежну демократичну

державність. За це український народ не буде дякувати комуністичним попихачам Москви.

Писанина п. Майстренка про запровадження в колгоспах кооперативного принципу не має глупду, бо з практики знаємо, що там, де панує однопартійна диктатура, не може бути й мови про кооперативну демократію. Селянство України й без п. Майстренка знає, що советська сільськогосподарська система цілковито збанкрутувала. Сільське господарство зможе процвітати лише після остаточного усунення диктатури комуністичної партії, коли на місці колгоспної панщини вільні хліборобські трудівники самі, без «опіки» хрушевих чи підгорних, стануть справді незалежними господарями на своїй землі. Майбутній буйний розвиток сільського господарства в Україні базуватиметься на двох принципах: приватної селянської трудової власності в парі з вільною кооперацією!

Примітка редакції

Містимо цю статтю, що показує, як у нас ведеться фальшива інформація читачів про положення сільського господарства в Україні. Ми не дивуємось п. Майстренкові: він, живучи в вільному світі, вже більше десятка років різними софізмами й перекручуванням фактів намагається представити колгоспну систему в Україні як «поступову». Але дивно, що мюнхенська «Сучасність» помагає п. Майстренкові ширити баламутство, безкрично друкуючи його безпідставні твердження. Якщо це сталося через непорозуміння, то все одно такий недогляд не звільняє редакції «Сучасності» від відповідальності перед читачами цього місячника.

Технізація сільського господарства на практиці

Про індустріалізовану і механізовану сільську господарку можна вчитати в советській пресі багато гарних фраз. Прикладом того, наскільки ще відстають численні колгоспи від механізації передових і досить ще нечисленних може послужити лист доярки колгоспу «Комуніст» Волинської області, поміщений в 224 числі «Радянської України».

«На фермах нашого колгоспу умови праці дуже погані. Тут зовсім відсутня механізація. Розносити воду, роздавати корми, прибирати гній з приміщенень доводиться вручну».

«В цьому році колгосп спорудив новий свинарник і кормоцех. Але водопостачання залишилось дідівське — воду возимо бочками з річки».

Андрій Жук

АВТОБІОГРАФІЯ ЕРУПІСТІВ

(Продовження)

Аркадій Кучерявенко
(1876-1937)

(Визначний член Р.У.П. при її народженні і перших кроках діяльності).

Походив Аркадій Кучерявенко з дрібних дворян Полтавщини, вчився в Полтавській реальній школі, потім служив урядовцем на залізничній станції в Полтаві, а під кінець дев'ятдесятих років став службовиком Статистичного Відділу Полтавського губерніяльного земства, керівником якого був від 1899 року відомий учений статистик і визначний український громадський діяч Олександр Русов, гуртуючи коло себе співчуваючий елемент.

Полтава з Харковом були містами народження Революційної Української Партії (РУП), на базі українських громад студентів високих шкіл у Харкові і учнів Духовної Семінарії в Полтаві. Ініціатором цієї справи був Михайло Русов, звільнений тоді студент Харківського університету, син Олександра Русова. Серед членів РУП в Полтаві було також кілька земських статистиків, в тім Аркадій Кучерявенко, визначаючись рухливим техніком підпольної організації і зв'язковим з Харковом та іншими містами.

В Полтавській організації РУП Кучерявенко належав до по-міркованого гурта членів, які по вибуху революції 1905 р. покинули ряди РУП і пристали до українських радикал-демократів, в тім і Кучерявенко. По цьому якийсь час Кучерявенко був репортером ліберального часопису в російській мові «Полтавщина», що його редактував відомий письменник В. Короленко, а потім працював в українському «Рідному Краю», що виходив під редакцією Дмитрієва в Полтаві, при участі Олени Пчілки.

Дещо пізніше, мабуть 1908 року, Кучерявенко з Кошовим Василем переносяться на Правобережжя, діставши посади у Волинському губ. земстві в Житомирі, Кошовий — керівника Статистичного відділу, а Кучерявенко посаду діловода. Пізніше Кучерявенко був діловодом Дубенської повітової земської Управи. Звідси переносяться він на Кубань і стає ревізором Кубанського Союзу кредитових кооператив (від 1913 року), скріплюючи українську національну струю в цьому рухові на Кубані.

Під час першої світової війни Кучерявенко був торговельним агентом Закупочного Бюро Полтавського Губземства — на потреби війни.

Від 1919 року є Кучерявенко на еміграції, з початку в Константинополі, потім в Берліні, потім в Парижі. Від 1931 року жив і працював на зааренданій курячій фермі під Парижем. Тяжко йому тут жилося. Не мав він щастя і в супружому житті і в 1937 році поповнив самогубством, застрелився!

Ці біографічні відомості про А. Кучерявенка подаються в значній частині (від 1908 р.) за інформаціями проф. Бориса Мартоса, що приходився Кучерявенкові швагром, був жонатий з його сестрою Марією. Складаю йому на цьому місці подяку.

Постать Аркадія Кучерявенка в жандармському на світленні

16-го лютого 1902 р. «унтер-офіцер» Полтавського Губерніяльного Жандармського Управління Денісов — подав своєму начальству такі відомості про Кучерявенка:

«1. марта (1901 року) — писав Денісов — мною був замічений в політичній неблагонадежності бувший реаліст (учень реальної школи) Аркадій Юріевич Кучерявенко, коли він мешкав у домі Анни Іgnatіевни Леонтович, на Кобеляцькій вулиці. Він улаштовував на свою помешканні зібрання, перетримував у себе по три по чотири дні невідомих осіб, сам він майже постійно подорожує по повітах Полтавської губ. і часто їздить до Чернігова і Харкова.

За відомостями, одержаними від Анни Леонтович, властительки дому, де мешкав Кучерявенко, він у квітні минулого (1901) року щось таке друкував на гектографі, подібне на «полкові прикази», що були у нього в кімнаті розложені для просушки. Зацікавившись тим, Леонтович наказала своїй служниці, щоб як буде прибирати в кімнаті Кучерявенка, взяла один листок із тих, що в нього сохнуть. Коли служниця ранком взяла один листок, Кучерявенко зауважив це, скочив з ліжка і в нічній білизні прибіг у кімнату Леонтович і відібрав той листок.

Одятнувшись, Кучерявенко з'явився до хазяйки дому з протестом, яке, мовляв, ваше діло приставати до нас, що ми робимо. Та йому одповіла: — Ви хочби хлопчаків не збивали з толку, гімназистів і семінаристів. Кучерявенко відповів: — гарні хлопчаки, коли мають вже по 18 років. Коли Леонтовичка йому сказала, що пізно чи рано, а попадеться, то на це Кучерявенко зауважив і сказав: скорше можна в морі голку знайти, ніж мене полтавській поліції піймати. Леонтовичка тоді донесла на Кучерявенка бувшому поміщникові поліцмайстра Андрієвському, а Кучерявенкові відмовила помешкання.

12 квітня 1901 р. він поселився по Новопетровській ул. в домі Роговенка ч. 12, в серпні переїхав на Павленки в дім Паславського, де мешкає його сестра і тітка, що служить в Губ. Земській Управі, а під теперішню пору Кучерявенко мешкає на Дворянській вул. в домі Шлюхштейна ч. 36. Належить він до партії українофілів, близьке знайомство веде з Дмитром Миколаєвичем Кохановським, Михайлом Русовим, Ркліцьким, Решетніковим, Кошовим, Ротмістровим і Миколою Завойком. 10. січня с. р. (1902) о год. 3 пополудні Кучерявенко з жінкою йшов зі служби, їх нагнав якийсь молодий чоловік і запропонував жінці Кучерявенка машину до писання, говорячи — працюйте скільки треба, хоч цілий місяць. Того ж дня 10. січня мусіла бути ревізія у Кучерявенка, під час якої знайдено м. інш. брошуру РУП «Самостійна Україна».

На допиті під час слідства Леонтовичка виявляє всякі подробиці життя Кучерявенка, що його відвідували люди в овечих шапках і мазаних (дъогтем) чоботях, що він їздив до Харкова і привозив звідти щось у кошику, що до нього заходила молодь. Оповідає Леонтовичка і про суперечки, що були в неї з Кучерявенком, бо вона давно підозрівала його в революційній діяльності, доносила на нього поліції, а ця й прислала до неї в дворики перебраного поліцая. Кучерявенко зразу догадався, хто це такий за дворник, і зник на деякий час незнати куди.

Я якось сказала Кучерявенкові, — зізнала Леонтовичка — що ви затіваєте, та ж вас повісять! На це Кучерявенко відповів: «Великі діла великих жертв вимагають. Тисячі загинуть, а мільйони спасибі скажуть». Я зрозуміла його слова так: вони будуть бунтувати, буде багато жертв, але кінець-кінцем вони візьмуть верх... Якось Кучерявенко старався приєднати мене на свій бік і говорив мені про неправду на світі і про те, що неправда в Малоросії. Взагалі він виявляв ворожість до правительства...»

(Антонін Дучинський, «Революційна Українська Партия на Полтавщині», в збірнику «За сто літ». Книга II. Київ, 1928, ст. 291).

До цих жандармських відомостей треба додати, що майже всі перечислені тут «близькі знайомі» Кучерявенка були службовиками Полтавського Губ. Земства, з осібна його Статистичного Бюро (Ротмістров, Кошовий, Кохановський, Ркліцький). А через Михайлова Русова, сина шефа Статистичного Бюро Олександра Русова, установа ця стала «яєслами» народженої РУП. Вказівки на це знаходяться також в листах Кучерявенка до автора цих рядків.

Андрій Жук

Перший лист Аркадія Кучерявенка до Андрія Жука

Берлін, 17. 12. 1929

Дорогий приятелю моїх днів молодих Андріє Жуче!

Ще й до того, як одержав я Вашого листа, хотілось було мені перекинутись думками з приводу отого ж самого ювілею Р.У.П., а також і з призоду отої проклайтої риси української (а може тепер — лише української смігрантської), яка шкодить справі нашого народу, справі утворення нашої власної держави. Це безглузді боротьба усякими способами. Причиною ж того, що й досі не написав Вам те, що життя мос... ну... тяжке. Дуже тяжко дастесь мені отої шматок насущного заробити. Настрій завжди тяжкий, перви напруженні до безконечності. І не то що аллатія, а — безвір'я. Ну та що й писати.

Тепер я випадково якійсь час перебуваю в Берліні. Часу іподі маю вільного не мало. То оце рішив хоч і через силу попробувати написати Вам про те, що Ви хочете знати. Але наперед я знаю, що далеко не задовільно Вашого бажання, бо пам'ять мені зраджує; не багато, думаю, вона мені зберегла. Але все ж... от, що пам'ятаю. Почину за Вашим листом.

Олександр Міхновський¹⁾ ніколи ніякої участі в Полтавській Вільній Громаді РУП не брав. Олександр під час свого перебування в Полтавській семінарії був ортодоксом-марксистом і входив у марксистський гурток, де українство тоді вважалося за сресь, або за щось не достойне розумного, порядного і просвіченого хлопця! Тоді до того гуртка входив Андрієвський Петро²⁾, Щепотьев³⁾ і забув ще дехто. А у Вільній Громаді РУП був брат Олександра — Володимир.

Щодо тої прокламації, що дійсно була розповсюджена в лютому-марці 1902 р. найбільше за Ворсклою, по селях положеніях між Константиноградським та Полтавським повітами, то писав її Павло Комличенко (семінарист), а в редактуванні її брали участь Василь Кошовий (статистик) і я. Цих я пам'ятаю твердо. А далі хто саме ще — забув. Скажу лише, що тоді найбільш діяльними членами Громади були ще Гмиря, Сергій Андрієвський, — а що хто тоді — забув. А взагалі були діяльними ще: Петлюра (тоді він був на Кубанщині), Понятенко (теж на Кубанщині)⁴⁾, Фідоровський, Іваницький (ці два діяльними стали пізніше).

В тих часах (перед розрухами 1902 р.), на скільки я пам'ятаю, прокламацій інших не вдавалося, бо якраз тоді було багато у нас літератури РУП. Як зараз я пам'ятаю, що в ті часи у мене в кімнаті (на Дворянській вул.) стояли дві валізи з літературою РУП. І ще пам'ятаю, що не вся та література була з тих валіз вибрана, а до мене (я жив з жінкою) в кімнату (я мав дві кімнати), як нас не було дома, увійшов пристав⁵⁾ і, нічого не помітивши, вийшов, бо хазяйка його випровадила звідти. А крім тих валізок під подушкою на моїм ліжку було, як завжди, чимало книжок загально освітніх, нелегальних, звісно, які члени Громади, здебільшого семінаристи, мені приносили й у мене брали з під подушки, якщо

мене не було дома. В той же вечір я одвіз ті валізки з Колардом, що випадково був тоді в Полтаві, на Монастирську вул. до Михайла Попова, який мешкав там у свого батька, поміщиця з-під села Ковалівка під Полтавою. А Попов Михайло одвіз ті валізки до батька в село, де вони й загинули з останками літератури, під час погрому та пожару, який вчили там селяни.

Всю літературу розвозили по селах Полтавської губернії головним чином учні Полтавської Семінарії, як члени Громади, так і неофіти, чи так звані з «суголосного ґрунту». Щож стосується часу саме перед розрухами 1902 р. і території, де вони відбулися, то я знаю, що літературу РУП ширив Гміря⁶), який перед розрухами став репетитором у одного підпанка в селі Первозванівці, біля ст. Кочубеївка, особисто і через одного (а може й більше — я знав одного) селянина. Чи одержував Олексенка⁷) ще од кого українську літературу — я не знаю. Знаю лише, що я давав йому як проклямаций, так і книжечки РУП. Фамілію Лошилів чуто вперше від Вас. Губарьова я знав особисто, але я ніколи й не думав, щоб він був хоч настроєний революційно.

Ніколи ні від одного з членів Полтавської Вільної Громади я не чув, щоб вони сподівались викликати розрухи. Так, що вони відбулися не лише для мене, а й для всіх — несподівано. А як ми скаменулися скоро після розрухів, побачили, як катували селян, то багато хто замислився над тактикою Громади.

19. 12.

Ну, оце наче і все у відповідь на Вашого листа. А що іще — не знаю. На мою думку так: або дуже багато я міг би написати, або нічого більше. До першого я не маю настрою братись, а до другого — не знаю, що б Вам було цікаво. Тому напишіть мені, що ще цікавить Вас, поставте може конкретні запитання. А зараз більше нічого не напишу Вам. Ви бачите, що писав я цього листа не за один раз. Це тому, що крім твої причини, яку я висловив вище, тут є ще й інші. Чекаю я тут «у моря погоди», тому нервуюся більше ніж звичайно. А до того ще, як сяду писати, то скоро руки холонуть — не топлять у кімнаті, де я мешкаю.

Чув я ще од Рудичева в Парижі та й тут од Порша, що Вам теж не добре стало вестися і що Ви до Львова перебираєтесь мастє. Жалко, що погано живеться, а що до Львова, то може й ліпше, бо ота ж Галичина певно стала Вам другою Батьківщиною.

Напишіть мені ще в усіякому разі. Хочу мати Вашу адресу. А моя тимчасом та сама, паризька, а саме...

Так бажаю Вам кращого життя, а зокрема доброго здоров'я.

А. Кучерявенко.

П. С. У мене в Парижі сесть моя фотографія, яку з мене зняли в тюрмі в 1904 р. Якщо вона Вам потрібна, то перезніму й пришлю Вам.

Примітки А. Жука до першого листа А. Кучерявенка, з 17. 12. 1929.

¹⁾ Олександер Міхновський, братанок Миколи Міхновського, за тиждень чи два тижні перед 19 лютим ст. ст. 1902 р. був, мабуть, проїздом у Полтаві і я його бачив у домі Комліччинків, на Архієрейській 8, (штаб-квартира полтавської організації РУП), при «експедиції» відозви на 19 лютого (день визволення селян з кріпацтва). Тут було ще кілька семінаристів, що вийджали на провінцію і брали з собою ту відозву. Мені здавалося, що Міхновський мав безпосереднє відношення до видання тої відозви, а може, був навіть її автором, і я таке припущення висловив в своему листі до Кучерявенка. О. Міхновський скінчив семінарію, мабуть, в 1899 р., потім вступив до Томського або до Дорпатського університету (до інших університетів семінаристів тоді не приймали) і, можливо, що ніякої участі в діяльності полтавської організації РУП не брав. Але восени 1903 року знаходимо його серед арештованих у справі РУП в Харкові. (Див. про це допис з Харкова, в ч. I. «Праці» за март 1904 р.).

²⁾ Андрієвський Петро вже в 1899 р. був студентом Харківського Ветеринарного Інституту, а членом Харківської організації РУП від 1902 року.

³⁾ Щепотьєва не зустрічаємо серед членів РУП. Але в семінарії він, мабуть, не дуже «погорджував» товаришів не-марксистів, як це можна виводити з факту, що на його помешканні відбувалися сходини гуртка семінаристів в складі таких «сретіків», як С. Петлюра, М. Гміря, В. Фідоровський, П. Капельгородський, І. Рудичев й інш. (Див. про це в спомині І. Рудичева «Симон Петлюра в молодості», в збірнику під тою назвою, Львів, 1936).

⁴⁾ Петлюра і Понятенко виїхали на Кубань вже по розроках, в літі або в осені 1902 р.

⁵⁾ Пристав — це поліційний офіцер. Мабуть після той «візити» пристава у Кучерявенка була ревізія (10. січня 1902 р.) і знайдено брошурку «Самостійна Україна». (Див. про це в цитов. розвідці А. Дучинського, стор. 290).

⁶⁾ Роля Гмірі в селянських розроках 1902 р. переходить далеко поза ширення революційної літератури, але про це на іншому місці.

⁷⁾ Олексенко Анатолій, бувший студент Харківського університету, з землевласницької родини, небіж тодішнього голови Полтавської Міської Ради Трегубова, українофіла старої дати. По звільненні з університету, мабуть, за участь у студентських розроках, жив Олексенко в Полтаві і навідувався до родинного маєтку в с. Лисичому, Білухівської вол., Константиноградського пов., на кордоні з Полтавським повітом. По вибуху розроках поліційні слідства виявили, що революційні відозви і брошюри, відбирали у великих кількостях від селян, поширювали Олексенко. Мені цікаво було знати, від кого Олексенко діставав літературу РУП і яке було його відношення до партії. Показується, що літературу РУП діставав Олексенко від Кучерявенка. А я думаю, що також: і від Русова, який імовірно був знайомий з Олексенком, може ще з Харкова, де обидва студіювали. Впадає, напр., в очі подбінність підходу до справи революційної пропаганди у Русова і

Олексенка. Олексенка на Різдвяні свята влаштовус у себе на селі ялинку для школярів, на якій очевидно були присутні і старші селяни і після цеї ялинки почали ходити по руках школярів і дарувати брошуруки «Дядько Дмитро» й інші. Одночасно М. Русов є на ялпіці в Диканці, Полтавського пов., знайомиться тут між іншими з учителькою церковно-парафіяльної школи в с. Жуках того ж повіту, Каневською, наділяє Каневську українськими книжками, серед яких імовірно був і «Дядько Дмитро», а вона роздає ці книжки до читання своїм учням і робітникам з економії Кочубея. Та коли в Лисичому і сусідніх селах роздані Олексенком книжки безперешкодно читають, передаючи з рук до рук до самих розрухів, то в Жуках це діло зустріло першшкоду раніше. Жандармерія перехопила листа Русова до Каневської і звернула увагу «Преосвященному Іларіону», що учителька школи його відомства кореспондує з «крамольником». В результаті Каневська змусила свою роботу спинити і знайомство з Русовим порвати. (Про цей епізод див. в розвідці А. Дучинського «РУП на Полтавщині» в II. збірнику «За сто літ», стор. 293).

(Далі буде)

Яків Зозуля

НАДДНІПРЯНСЬКА ПОМОЧ ГАЛИЧИНІ В 1919 Р.

(Спомин)

I

Проголошення Української Народної Республіки на землях колишньої Австро-Угорщини — в Галичині й Буковині, доконане 1-го листопада 1918 року у Львові, припало на кінець гетьманського правління на Великій Україні. У цей час не було в Києві такого національного проводу, який міг би оцінити вагу цієї події й дати потрібну поміч українській владі, яка там була створена революційним способом Українською Національною Радою. Гетьман Скоропадський виразно заявив 6-го листопада 1918 року делегатам Національної Ради, Осипові Назарукові та Миколі Шухевичеві, які приїхали просити помочі, щоб утримати Львів в українських руках, що він не може дати отверто військової помочі, щоб не наразити себе на нового ворога, Польщу, яку підтримувала в цей час Антанта. Гетьман погоджувався лише на те, щоб Січові Стрільці самовільно перейшли Збруч, коли він виїде їх з Білої Церкви ніби для очищення залізниць від полонених, а за те вони будуть вилучені з української ар-

мії.¹⁾ Трудно повірити, щоб гетьман боявся війни з боку тільки що народженої Польщі. Це була тільки притока для московського оточення гетьмана, для того, щоб усунути Січових Стрільців зі сцени назріваючих подій. Не довіряючи Січовим Стрільцям з політичного боку, гетьман створив уже 17-го жовтня 1918 року²⁾ військові добровольчі дружини «для підтримки законності й порядку», до яких вступили бувші військові та міські елементи, непевні з українського національного погляду, як каже Д. Дорошенко. Тепер трапилася нагода під добром «національним» претекстом усунути Січових Стрільців з політичної арени, посилюючи впливи й військову силу добровольчих дружин.

Політична завірюха, що виникла в з'язку з закінченням першої світової війни, була одначе сильнішою від волі гетьманського правління і викликала такі сили, з якими не рахувалися гетьманські кола. Вибух протигетьманського повстання стався цілком спонтанно, як безпосередня реакція українського національного патріотизму на новий російський курс гетьмана, проголошений грамотою з 14-го листопада 1918 року про федерацію з Росією.

Але, як тільки Скоропадський зрікся влади, а російські добровольчі дружини були розбиті, новий уряд Української Народної Республіки приступив до реалізації допомоги Галичині. Вже на другий день після того, як Київ перейшов під владу Директорії, з Винниці приїхав Михайло Тимофіїв, уповноважений міністерства продовольчих справ, як перший міністр нової влади. Того самого дня він перебрав керування своїм міністерством в Києві. До утворення першого уряду Директорії, на чолі з Володимиром Чеховським, державні справи провадили уповноважені, призначенні Директорією у Винниці.

Михайло Тимофіїв, приступаючи до рішення проблеми харчування Галичини, потребував знайти для себе таких помічників, які знали б галицькі відносини, або принаймні мали б там з'язки, що дозволили б їм найкраще виконати завдання. Його вибір спинився на двох особах, які в той час не були в складі службовців його міністерства. Це був В. Трохименко і я. За часів Центральної Ради я був незначним урядовцем того міністерства, прийнятим скоріше для практики, як член Центральної Ради. Після гетьманського перевороту 29 квітня 1918 р. я був звільнений новим міністром Юрієм Соколовським зі зрозумілих причин. Тоді я знайшов для себе роботу в «Дніпрозоюзі», як кооператор, де мене й застало повстання проти гетьмана. Тимофіїв просив мене вернутися на службу в міністерстві продовольчих справ, пропонуючи мені виїхати в Галичину на становище за-

¹⁾ О. Назарук. Рік на Великій Україні. Віденсь, 1921. Стор. 6-7.

²⁾ Дмитро Дорошенко. Історія України 1917-1923 рр. Т. II. Стор. 412.

ступника головноуповноваженого в справах харчування Галичини й Буковини. На посаду головноуповноваженого він призначив Трохименка, людину середнього віку, досвідчену в господарських справах. До того часу я не знав ні Тимофієва, ні Трохименка. Тимофіїв сказав нам, що Директорія хоче допомогти галицькій владі у війні з Польщею, забезпечити її всякими продовольчими резервами, які й без того треба вивезти з України в безпечне місце на заході з огляду на відновлення війни з Росією.³⁾

Мое особисте знайомство з полковником Дмитром Вітовським, який по думці Тимофієва став першою особою в галицькому державному житті, промовляє за тим, що мені пощастило найкраще виконати завдання з політичного боку.

Te знайомство почалося з квітня місяця 1918 року, коли південнозахідна частина України була зайнята австро-угорським військом, в склад якого входили також Українські Січові Стрільці. Одна сотня УСС, якою командував Д. Вітовський, займала місто Жмеринку, де я був тоді уповноваженим уряду Української Центральної Ради для зв'язку з австрійським командуванням в справі товарообміну і постачання хліба Центральним Державам у виконанні зобов'язань України на основі Берестейського договору. Я стрічався тоді дуже часто з Д. Вітовським, який помагав мені та радив, як протиставитися безправним військовим реквізіціям та боротися з наджиттям австрійського командування на Україні.

II.

На другий чи на третій день після приїзду Директорії до Києва⁴⁾ я і Трохименко одержали закордонні пашпорти і виїхали на місце призначення. В Підволочиськах ми переходили митну процедуру і тут же дістали на своїх пашпортах печатку про перехід границі від галицької митної служби. Далі ми їхали в вагонах без вікон до Тернополя, куди на той час переїхав Державний Секретаріат зі Львова. Ми спинилися у якомусь готеліку. Тут нам сказали, що в Тернополі перебуває тільки полк.

³⁾ Про важливість харчування Галичини у тому часі ми знаходимо таке авторитетне свідчення ген. О. Удовиченка: «Праця по організації Української Галицької Армії велася в надзвичайні тяжких умовах. Бракувало досвідчених штабових та муштрових старшин, підстаршинських кадрів, зброї, амуніції, одягу. Відчувався великий брак в харчах, бо Галичина, під час великої світової війни, була головним тереном війни, завдяки чому цілі села і міста та великі господарства були знищенні, а поля зриті окопами. Населення напів голодувало.» (О. Удовиченко. «Україна у війні за державність», Вінниця, 1954. Стор. 74).

⁴⁾ Директорія приїхала до Києва 19 грудня 1918 р.

Вітовський і Сидір Голубович, а інші державні секретарі уже виїхали до Станиславова, або ще залишаються у Львові. Мабуть того самого дня ми зустрілися з Вітовським у нашому готелі й обговорили плян нашої співпраці. Від нього ми довідалися, що в складі Державного Секретаріату нема ресорту харчування, а ця справа повинна б належати до компетенції ресорту внутрішніх справ, який очолює Іван Макух.⁵⁾ Вітовський обіцяв нам зголосити наш приїзд Державному Секретаріатові та поінформувати Макуха про наші бажання. Другого чи третього дня ми вже переїхали до Станиславова, куди була скликана на свою другу сесію на 1 січня 1919 року Українська Національна Рада та персіхав Державний Секретаріят.

Зміна в складі Державного Секретаріату затримала нас у Станиславові нечинними два-три дні. В цьому часі відійшов Кость Левицький, а на його місце прийшов Сидір Голубович. Ми винайняли для себе одну кімнату в готелі Уніон. Там же ми й харчувалися в каварні-ресторані, користаючи з нагоди, що там сходилися всі провідники Галичини — члени Національної Ради, державні секретарі, військовики чи політичні лідери. Вони, звичайно, появлялися вечорами. З ними ми знайомилися, щоб краще пізнати спосіб іх життя й праці. Центр міста був зруйнований бомбардуванням. Державний Секретаріят розмістився в будинку державних залізниць. Там нас приймав новий прем'єр С. Голубович разом з державним секретарем внутрішніх справ Іваном Макухом. Обидва вони були підготовані до цієї зустрічі і тому вона тривала досить коротко. Голубович подякував Директорії та Урядові за наш приїзд до Галичини й просив негайно приступати до праці, як у себе дома, порозумівачись у необхідних випадках з Макухом. Між нами не було тоді зроблено ніякого «міжнародного» договору про взаємовідносини. Все уважалося самозрозумілим. Ми, як урядовці наддніпрянського уряду, діставали право вести операції, зв'язані з прохарчуванням населення, через свій власний апарат, який мав публічний характер, і включався до системи місцевого державного ладу, хоч був призначуваний і оплачуваний наддніпрянським міністерством продовольчих справ. Валюта тут була подвійна: австрій-

⁵⁾ В склад першого Державного Секретаріату, утвореного 9 листопада 1918 у Львові, входив Степан Федак, як секретар харчових справ. Але він залишився у Львові і його ресорт не був організований. В тому Секретаріаті ресорт внутрішніх справ належав Л. Цегельському. Він одначе зразу дістав закордонне відрядження, а його заступник Перфельський залишився у Львові. Макух тому з необхідності, крім свого ресорту публічних робіт, виконував обов'язки ресортів внутрішніх і харчових справ. При зміні Секретаріату в Станиславові Макух перебрав внутрішні справи, до яких були включені також харчові.

ська корона й українська гривня, які обмінювалися по курсу один за один та були обов'язковими до приймання.

Зразу після візити у Голубовича ми умовилися з Трохименком, що він негайно вийде до Києва для звіту урядові, для налагодження транспортів і одержання оборотових засобів, а я займуся технічною й правною організацією апарату, який мав бути вже готовий до праці після повороту Трохименка.

Цю працю я перевів в порозумінні з Макухом і приступив до підшукування службовців. Мабуть з доручення Вітовського ми запросили до служби Осипа Скрентовича, як головного книговода Управління Головноуповноваженого для харчування Галичини й Буковини. Своїм становищем і платнею він був найвищим сложбовцем після особи Головноуповноваженого і його заступника. Він знов місцевих діячів і відносин і тому фактично він давав нам потрібні зв'язки й рекомендації. Отже він одержав від комісара міста, проф. Чайківського, будинок кол. австро-угорського банку, який стояв без ужитку, для розміщення канцелярії нашого Управління і на склади харчів та для приміщення грошей. Проблема переховування грошей вимагала окремого рішення. Місцеві банки, як філії австрійських банків з централями у Відні чи Львові, могли ручити за депозити не вище 3-х мільйонів корон. Наше конто однаке зразу мало 10 мільйонів гривень-корон. З цієї причини нам треба було побіч конта у банку мати власну касу з добрими сейфами. Все те знайшли ми в будинку австро-угорського банку. Скрентович негайно передбав цей будинок у наше посідання і постарався, щоб військова стаційна команда призначила для нас постійну варту — зовнішню і внутрішню перед сейфами.

III.

На нараді з Макухом я умовився про утворення повітових харчових управ, підлеглих Головноуповноваженому, ним контролюваних і оплачуваних, та про порядок харчування населення. Цю умову ми написали у формі обіжника, підписаного державним секретарем внутрішніх справ Макухом і мною, як заступником Головноуповноваженого для харчування Галичини й Буковини. Той обіжник був надрукований і розісланий до повітових комісарів Галичини і там вивішений на урядових дошках. Повітові харчові управи були обрані місцевими громадськими і господарськими установами, як напр. Сільський Господар, кооперативи і т. д. з тим, що їх склад автоматично схвалювався Головноуповноваженим. Члени управ виконували свої обов'язки, як почесні функції, а могли діставати платню тільки тоді,

коли ставали постійними службовцями. Як громадський чинник, вони добре виконували догляд над справедливим поділом харчів між населенням. Але, як платні службовці, почували себе незалежними від директив Головноуповноваженого і часто були недисципліновані. Попереднього плянування у нас не могло бути. Харчові управи надсилали до Головноуповноваженого свої запотребування на харчі і одержували їх в кредит або за готівку величими партіями, а навіть вагонами, і розділяли їх за власними плянами. Кількість заявок дуже розбігалася з кількістю надходжень з України. Єдиним мірилом можливостей задоволення була наявна кількість харчів на складах. Надходили запотребування на цукор, борошно, тютюн, шкіру та інші товари. Коли ж ми задоволяли ці запотребування у зменшенні скількості, або з проволокою, тоді почали приїздити делегації, щоб нас «підганяти» або одержати щось поза чергою. Ми не могли вчасно й задовільно виконати замовлення не лише тому, що наші запаси були обмежені, але й тому, що військова інтендантура забирала наші транспорти ще в дорозі, не узгіднивші з нами запотребувань. Полк. Гнат Стефанів, як начальник постачання, скеровував на свої бази все, що знаходив на залізницях Галичини, не вважаючи на протести наших супровідників транспортів. Полк. Вітовський мусів боронити нашу працю й майно перед помічниками Стефanova, який сердився на мене особисто і наддніпрянців взагалі, що вони, мовляв, «не думають про армію». Але цей початковий конфлікт ми полагодили так, що Головноуповноважений зобов'язався видавати з наших складів для інтенданства певну кількість харчів в кредит, в рахунок майбутніх розрахунків. Ми в короткому часі 2-3 місяців наповнили наші склади в Тернополі, Стрию, Станиславові, Отнії й Коломії великими резервами цукру, борошна, пшениці, жита, пшона, тютюну, шкіри і т. п. товарами. З тих складів щоденно відправляли ми ці товари залізницею, фірами чи автами до повітів, які уже продавали їх населенню за встановлені нами ціни, однакові з цінами на Великій Україні.

Скорі одначе постало питання засівів і обробки землі. Ми домовилися з Макухом, в середині місяця лютого, що наш харчовий апарат зайдеться закупами зерна на засів харчів у самій Галичині у тих районах, де були залишки від місцевих потреб. Я виїхав до Винниці, куди на той час переїхав Уряд з Києва, і дістав на цю мету за наказом міністра продовольчих справ 10 міл. гривень оборотового капіталу.⁶⁾ Уложив я цю ве-

⁶⁾ А. Заплітний умістив 1 грудня 1959 в «Свободі» статтю п. н. «Внутрішня політика в Західній Українській Народній Республіці», у якій пише так: «На окрему загадку заслужили харчові управи при Повітових Комісаріятах. Вони перебрали нагляд над поміщицькими землями, запасами зерна та інвентарем. Ці запаси збережено пе-

лику суму грошей у дві валізи, бо вони були упаковані державною скарбницею у великих купюрах по 1000 чи 2000 гривень і не займали багато місця. Пізно вечером заніс ті валізи до банку. Їх там урядовці наповнили грошима, рахуючи пакети по 100 тисяч або й мільйон гривень у одному пакеті. Я таки завіз ті валізи на станцію і там впросився до купе прем'єра Сергія Остапенка, який того дня виїздив з Винниці до Одеси на переговори з Антантою. Я пересів у Жмеринці до іншого потягу й довіз ті гроши до Станиславова без перешкод. Ніхто мене не турбував і трошай у мене не відібрал, хоч тоді вже багато вешталося по залізницях підозрілого люду.

В Галичині наші уповноважені почали накуповувати зерно на засів та всякі сільсько-господарські надвишки для прохарчування населення. У нашій касі нераз було над 100 мільйонів гривень, а щоденні операції доходили й до 20 мільйонів.

Трохименкові й мені допомагали в канцелярській праці в Станиславові, крім згаданого вже Осипа Скрентовича, три помічні урядовці — один наддніпрянський, студент прав, Сокологорський, який після окупації Галичини поляками залишився у Станиславові й відкрив там шевську майстерню і крамницю з черевиками, а також двос галичан, Володимир Стадник і його дружина, які тільки що кінчили гімназію в Городенці й у нас привчалися до урядової кар'єри. Неплатним службовцем був також Бучинський, якого ми запросили на посаду радника й контрольора. Він брав участь у наших нарадах, або їздив на контролю на місця і за те одержував на подорожні видатки й добові.

Десь у місяці лютому 1919 року приїхав до нас інж. Борисів, як фаховець у нафтових справах, для наладнання виміні наших харчів на нафту, потрібну для освітлення й технічних потреб на Великій Україні. Прибув також кол. міністер Микола Ковалевський на додатково утворену для нього посаду радника. Скоро за ними приїхали до Станиславова члени Директорії — Швець, Андрієвський і Макаренко. Швець і Андрієвський мешкали в Станиславові. Члени Директорії заходили до нашої канцелярії, як підлеглої їм експозитури в Галичині, і мали до нас різні вимоги. Ми повинні були турбуватися їх особистими справами, як замовленням одягів, взуття і навіть харчування. У місцевих ремісників ми могли вимінити за цукор чи борошно потрібні для них предмети й дати пошити костюми, плащі чи інші речі.

У цей час відвідав нас також проф. Михайло Грушевський⁷⁾,

ред пограбуванням в початковій фазі постання держави. Вони стали опісля постійним і надійним джерелом забезпечення армії харчовими продуктами».

⁷⁾ М. С. Грушевський приїхав до Станиславова 5 квітня, а виїхав 14 квітня до Амстердаму на міжнародній з'їзд.

переїжджуючи з України за кордон, щоб вимінити у нас гривні на корони. Ми це для нього радо зробили, вимінявши 30 тисяч гривень на таку саму суму корон, не маючи ніяких обмежень від міністерства фінансів. Заходив до нас також кол. міністер земельних справ УНР Микита Шаповал⁶), який тимчасово перебував у Станиславові перед виїздом за граніцю. Здається, гостили ми Олександра Кошиця⁷) перед його виїздом з Капелою у світ, а також багатьох наших послів, що переїздили через Станиславів до Західної Європи.

IV.

Повітові харчові управи обмежувалися у своїй праці на розділювання одержуваних харчів між найближчими громадами чи навіть особами, що близько стояли до управи. До Головноуповноваженого почали напливати численні скарги на ці порядки. Ми змушені були висилати своїх контролльорів на місця для провірки справи й заспокоєння населення. Керманичі повітових управ, що назатал були чесні й віддані справі, були безрадні щось робити за пляном. Вони не мали певності з огляду на військову ситуацію й непевне постачання з України, яке зменшувалося через окупацію большевиками. Але траплялися й випадки недогляду чи надухиття. На чолі повітової управи в Станиславові був тоді дуже симпатичний і всіма шануваний о. проф. Осип Раковський. Він багато разів заходив до нашої канцелярії і завжди одержував значні приділи харчів. І ми ніколи не мали клопоту з цією управою. Аж одного разу наш контролльор дослідив, що спекуляція і хабарництво дісталися між службовців тієї управи. Коли він повідомив про це голову о. Раковського, то цей не тільки не повірив у те обвинувачення, але ще особисто прийшов до нас протестувати проти переведеної контролі. Про цей протест скоро стали поширюватися чутки у місті з дивними коментарями, як напр., що наддніпрянські урядовці поводяться з галичанами гірше від московського генерал-губернатора. Цей протест нас дуже здивував, тим більше, що контролльором був галичанин Бучинський. Розуміється, що о. Раковський не мав нічого спільногого з тими поголосками і з нами далі співпрацював якнайкраще. Але хтось інший зловжив тим випадком. Про «українського губернатора» говорилося навіть в кулуарах Української Національної Ради, хоч відносини з Державним Се-

⁶) М. Ю. Шаповал перебував у Станиславові від 26 лютого до 18 квітня 1919 року.

⁷) Українська Республіканська Капеля, яку очолював Олександр Кошиць, в переїзді через Станиславів дала концерт 12 квітня 1919 р.

кretаріатом здавалися найкращі. Без нашого відома й згоди були прийняті в урядових колах рішення, які змінили наше правне становище в Галичині. 20-го березня 1919 р. ми знайшли на дверях банку, в якому було наше Управління, табличку: «Державний Харчовий Уряд», а вестибюль, сходи і перший поверх були завалені стільцями, шафами та іншими меблями, серед яких крутилися невідомі нам дюди. На мої запити, що вони тут роблять і хто їм дозволив входити у чуже приміщення, вони тільки посміхалися, або казали питатися про те д-ра Ваня. Я тоді вислав п. Скрентовича розвідатися, що це все означає? Він приніс мені звістку, що його дуже непривітно зустріли, називаючи «запроданцем», і не хотіли з ним розмовляти, відсилаючи за поясненнями до Теодора Ваня, адвоката зі Золочева, а тоді члена Української Національної Ради. Скорі нам стало відомо, що Державний Секретаріят створив самостійний Державний Харчовий Уряд, начальником якого став Ваньо. Коли я був у цій справі у державному секретаріяті внутрішніх справ за винесеннями, то тут мені сказали, що все те сталося за плечима шефа, в його відсутності зі Станиславова, але що нічого вже зробити не можна. Ваньо розпоряджався сам, без порад з державним секретарем внутрішніх справ, уважаючи свій уряд незалежним від будь якого ресорту. Він видав приказ, яким касував попередній обіжник і підпорядковував собі всі повітові харчові управи, не переводячи ніякої ліквідації правної чи матеріальної з Головноуповноваженим для харчування Галичини Й. Буковини, як з дотеперішнім їх зверхником, доставцем і розпорядчиком кредитів і майна. Ваньо упростила справу настільки, що цілий харчовий апарат проголосив державним, а його Харчовий Уряд перебрав на себе всі справи харчування, полишаючи для Головноуповноваженого функцію доставця товарів у кредит. Нам тоді довелося пожалкувати, що ми приступили до праці, «як у себе дома», і не списали міжнародного договору, бо ж Галичина була іншою державою.

Я мав з Ваньо одну однісіньку розмову, зайшовши до його канцелярії, щоб вияснити, чому його уряд видає асигнати на харчі та різні товари, які знаходяться у нас на складах. Розмова була гостра і зробила на мене дуже прикре враження. Я протестував проти того, щоб його урядовці втручалися до наших складів і диспонували чужим для них майном. Він заявив, що може зареквірувати всі наші склади, якщо Головноуповноважений не буде респектувати його приказів-асигнат. Чому, або яким правом чи з якої причини були вжиті такі гострі заходи без попереднього порозуміння, його не інтересувало. На таку погрозу я міг тільки відповісти: «Спробуйте, може це збільшить постачання і транспорти з України?». Але далі події не дозволили, щоб конфлікт розвинувся.

Справа товарообміну на нафту мала спорадичний характер, поскільки нафтovий комісар Семен Вітик не погоджувався відпустити нафту в кредит, в розрахунок за наші харчі, передавані війську й населенню, але вимагав безпосереднього обміну в натурі — цукру, борошна і т. п. за нафту, або заплачення австрійськими коронами. Коли ж ми все те зробили, то тоді наші цистерни з нафтою часто були реквіровані військом чи місцевими комісарами в дорозі до Збруча, не зважаючи на те, що це було державне майно, призначене для заспокоєння конечних потреб на Великій Україні. Оборонитися від тих реквізіцій не було ніякої зможи, бо не дозволяв на те ні час, ні обставини. Нам довелося просто відмовитися від товарообміну. Запанувала була якась психоза недовірія й підозріння, що хтось спекулює й безправно наживається на шкоду населенню. Нам доводилося цими проблемами часто займатися, хоч серед наших службовців ми не мали ні одного випадку такої провини.

Утворення Державного Харчового Уряду звільняло нас від багатьох неприємних обов'язків і турбот і ми охоче були б ці зміни прийняли добровільно без пониження державного престижу. В тих же обставинах довелося питання престижу замовчати й погодитися з доконаним фактом. В порозумінні з міністром народного господарства Леонтієм Шрамченком Головоуповноважений Трохименко обмежив свою чинність та приймання нових транспортів, їх ускладнювання й охорону та видачу товарів на прохання Державного Харчового Уряду. Він повідомив про це рішення Державний Секретаріят, застерігши собі тільки право контролі, чи видані ним товари дістаються на призначене місце і видаються споживачам по цінах, умовлених між ним і Харчовим Урядом.

До середини місяця травня надходили транспорти, якими було довезено з Великої України в Галичину велику кількість різноманітних харчів, цукру, товарів і кормів для худоби всього понад 1000 вагонів — по 10.000 кілограмів. Точної статистики я тепер не маю. Мої особисті записи залишилися в Камянці Подільському при моєму виїзді перед наступом большевиків у листопаді 1920 року. Урядова статистика пропала разом з архівами міністерства народного господарства десь в Польщі. Часткові інформації про кількість тої допомоги для Галичини опублікував був д-р Михайло Лозинський і дещо публікувалося у тодішній місцевій пресі у Станиславові. Ця статистика була б надзвичайно показною для встановлення вартості тодішньої надії-прянської допомоги Галичині¹⁰⁾.

¹⁰⁾ Микита Шаповал подає в своєму щоденнику від 13 березня, що було довезено в Галичину до 8. березня 142 вагони цукру, борошна та інших харчів — разом 462 вагони. (М. Шаповал. Мандрівне. «Українське Громадське Слово», 1956, ч. 1/37, стор. 7).

VII.

18-го травня 1919 року я одержав телеграму від міністра Шрамченка, якою він видклікав мене зі служби в Управлінню Головноуповноваженого по харчуванню Галичини й Буковини і призначив на віце директора хлібного департаменту в міністерстві народного господарства. Міністерство тоді знаходилося вже на галицькій території коло Золочева в потязі. Того самого дня стало відомо, що 14-15 травня поляки прорвали фронт і галицька армія почала відступ перед поляками. По нараді з Трохименком ми видали евакуаційний приказ завідуочому нашим складом у Стрию, щоб він вивозив майно до складів в Отинії і Коломиї. З огляду на мій від'їзд зі Станиславова ми ще рішили запросити Володимира Дорошенка, директора бібліотеки НТШ зі Львова, який тоді перебував у Станиславові, на становище заступника Головноуповноваженого з тим, що у випадку окупації Станиславова, він залишиться під польською окупацією і буде охороняти наше майно. Дорошенко на це погодився і вступив до служби в день моого виїзду зі Станиславова.

Заряджена евакуація складу в Стрию, а пізніше в Станиславові майже нічого нам не врятувала. Тільки 5 вагонів цукру доїхали до Збруча перед окупацією Галичини поляками і були повернуті на Україну. Склад в Тернополі, який був під зарядом вет. лікаря Линниченка, був ліквідований на мій приказ за день перед приходом поляків до міста в той спосіб, що всі товари були роздані населенню Тернополя під охороною війська. Склади в Стрию, Станиславові й Отинії захопили поляки, помимо протесту Дорошенка, який старався одержати від них принаймні підтвердження про перебрання. Склад в Коломиї захопили румуни і за нього нічого не заплатили.

Хочутъ назадъ вернуться до Аргентини

Українсько-американський щоденник «Свобода» (за 19 вересня ц. р.) повідомляє, що тисячі українських переселенців, які жили в Аргентині і Бразилії і під впливом советської пропаганди повернули на Україну — тепер масово бажають назад вийхати до Аргентини і Бразилії. Вони розчарувалися націоналізмами і економічними стосунками в Україні. Ім там живеться багато гірше, як жилося в Аргентині і Бразилії. Згідно з повідомленнями з Аргентини і Бразилії — пише газета — досі повернуло туди вже 600 осіб, здебільша молодих, що там уже народилися. Зпоміж старих вERTAOTUТЬСЯ ТІЛЬКИ ТІ, ЩО ІМ ВДАСТЬСЯ ОПЛАТИТИ ПОВОРОТНУ ДОРОГУ, АБО ЦІ, ЯКИМ ДОРОГУ ОПЛАЧУЮТЬ ЇХНІ РОДИНИ ЧИ ЗНАЙОМОІ З АРГЕНТИНОЮ ТА БРАЗИЛІЄЮ. В САМОМУ ТІЛЬКИ АРГЕНТИНСЬКОМУ КОНСУЛЬСТВУ В МОСКВІ ЗАРЕСТРУВАЛОСЯ ДОСІ НА ВИЇЗД ДО АРГЕНТИНИ ЯКИХ 2 600 ОСІБ. ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ ТИХ, ЩО ВИЇХАЛИ ДО СССР В РР. 1955-1957 ОБРАХОВУЄТЬСЯ ПРИБЛИЗНО НА 8 ТИСЯЧ.

ПОСМЕРТНІ ЗГЛДКИ

АЛСІНГ АНДЕРСЕН

4 грудня помер на 69 році Алсінг Андерсен, відомий діяч Данської Соціалдемократичної Партії і від року 1957 голова Соціалістичного Інтернаціоналу. А. Андерсен від молодих літ був активний у робітничім русі своєї країни і як член парляменту та уряду Данії мав великий авторитет на своїй батьківщині і в світі. Доля поставила його на чолі міністерства національної оборони Данії в час 2 світової війни і А. Андерсен мав рішальне слово в той час, коли Гітлер рушив в 1940 році на завоювання скандинавських країн. Завдяки тактові й дипломатичному хистові Андерсена удалося урятувати Данію від военної руїни.

Селянська країна Данія має тепер соціалдемократичний уряд. Соціалдемократична партія Данії охороняє трудове сільське господарство своєї країни, і це дає добре економічні й політичні наслідки: сільськогосподарська продукція Данії постачає свої вироби в індустріальні країни світу, рівень життя маленької країни один із найвищих у світі, все більше розвивається сільсько-господарська кооперація, довір'я народних мас до соціалдемократичної партії непохитне, і диктаторські групи — комуністи й фашисти не мають у Данії ніякого впливу. Як представник данського уряду в Об'єднаних Націях, Андерсен був поставлений на чолі комісії, що розглядала події угорської революції 1956 року проти комуністичного режиму, принесеного на Угорщину з Москви. Ця комісія Об'єднаних Націй документально показала, що угорська революція йшла під прапором демократичного соціалізму, і це зазначено в Звідомленні комісії, в якій провід мав А. Андерсен. А. Андерсен ставився дружньо до українського соціалістичного руху і до боротьби України за незалежність. В 1953 році він дав для часопису «Наше Слово» (Лондон) свою статтю про сільське господарство в Данії, в якій показав вигоду для народу від системи трудового індивідуального господарювання, сполученого з вільною кооперацією. А. Андерсен був рішучим противником системи державної панщини, що зв'яться в комуністичних країнах «колгоспний лад».

Від імені Української Соціалістичної Партії з приводу смерті Андерсена послано телеграму з виразом співчуття управі Данської Соціалдемократичної Партії.

МИХАЙЛО КУРАХ

Мов грім з ясного неба рознеслася в ранніх годинах дня 19 червня 1962 року в Нью Йорку сумна вістка: в одному з нью-йоркських готелів вчора ввечорі загло номер від удару серця визначний український громадянин, активний і провідний учасник визвольних змагань, підполковник Січових Стрільців — інженер Михайло Курах. Ця вістка вразила всіх. Усі, що це того самого дня розмовляли з Покійним — не хотіли цьому вірити. Був це тяжкий удар. Низько склонилися голови приятелів, товаришів і усіх громадян, що знали Покійного.

Відйшов від нас у вічність один з найкращих представників тієї генерації нашого народу, якій доля судила у велику історичну добу винести на своїх плечах увесь тягар величезної праці і трудів для визволення посполеної нації, — член тої генерації, яка змагалася довгі роки зі збросом в руках із відвічними ворогами України за її волю і державну незалежність.

В особі Покійного ми втратили видатного українського громадянина-патріота, який від днів своєї молодості до останнього віддиху жив одною ідеєю: Україна — і був її вірним боєвиком усє своє життя. Ми втратили людину великої душі і шляхотного серця. Невмоляма смерть забрала дорогого товариша, вірного друга, громадського робітника, життєрадісну та повну творчих плянів і надій людину.

Михайло Курах народився дnia 19-ого вересня 1895 року в селі Сердича коло Щирця, львівського повіту. Початкову освіту здобув у Щирці. Потім вчився в реальній школі у Львові, яку закінчив матурую у червні 1913 року. Там був активним членом тайної середньошкільної драгоманівської організації, яка в тому часі вела живу діяльність серед галицької і буковинської молоді. «Мосю хрію» була військова служба» — пише М. Курах у своїй автобіографії і тому зараз після закінчення середньої школи зголосився добровольцем до австрійської армії, де служив при артилерії. Після вишколу та закінчення старшинського курсу, пішов на війну в серпні 1914 року і був на сербськім, потім на італійськім фронти, здобувши ряд відзнакень. В червні 1916 року прибув на галицький фронт, де був під Галичем влітку того ж року, як поручник, тяжко ранений в груди і попав у російський полон.

Після вилікування рані та вибуху російської революції, він відрозголосився до служби в українській армії. Його послано до Саратова, де він взявся за організацію українських частин і разом з іншими свідомими українськими військовиками зорганізував «Перший козацький піхотний полк ім. гетьмана Івана Мазепи», з яким вийшов в серпні 1917 р. на протиавстрійський фронт. (Про організацію і дії цього полку написав М. Курах велику працю, друковану в мюнхенському журналі «Вісті» в 1956 р.). Тут бере активну участь в акції українізації тої частини боєвого фронту і після українізації 34-ого корпусу ген. П. Скоропадського і переформовання його в «Перший Український Корпус» — він став начальником канцелярії Корпусної Ради. Після розвалу цього корпусу виїхав до Києва в листопаді 1917 року і тут приєднався до створеної недавно військової формaciї Січових Стрільців, беручи активну участь

в організації, вишколі і босвих діях першої гарматної батерії Січових Стрільців. (Про це написав обширну статтю в журналі «Вісті», Мюнхен, 1959, чч. 93 і 94).

Був учасником київських боїв у січні і лютому 1918 р. та раненай під час наступу на Арсенал. Відбув похід на Житомир-Коростень-Сарин, в якому Січові Стрільці становили охорону президента М. Грушевського і влади Центральної Ради. Після здобуття Києва з початком березня 1918 р. бере участь в праці при відновленні полку Січових Стрільців та організації повної гарматної батерії, яка стала зразковою частиною тієї формaciї. Після гетьманського перевороту перейшов на службу в І. гарматний полк Запорізької Дивізії, де пробув до кінця серпня 1919 р., після чого прибув до відновленого Загону Січових Стрільців в Білій Церкві. В часі протигетьманського повстання став командантом 2-ої батерії Січових Стрільців і начальником артилерійської групи, яка обслуговувала наш фронт в часі наступу на Київ. Коли в процесі наших визвольних змагань формaciя Січових Стрільців розгорталася з куреня в полк, і вкінці в корпус СС, коли неповна батерія розвинулася в Гарматну Бригаду в складі шести гарматних полків, М. Курах став командантом найкращого, І-ого гарматного полку СС. Був іменованний підполковником і на цьому становищі перебув до грудня 1919 р., себто до ліквідації Січових Стрільців. На чолі своєго полку брав участь у всіх боях корпусу СС, відзначаючися при тому хоробрістю і знанням гарматного діла. Отримував спеціальні завдання: заступав команданта Гарматної Бригади СС, в перших днях січня 1919 року був начальником ударного відділу СС, який ліквідував большевицьке повстання в Житомирі, Овручі і Мозирі. В лютому 1919 р. кілька тижнів командував відділом СС, який боронив коростенський західничий вузол. Був автором артилерійських підручників, які послуговувалася артилерія СС і які в формі машинопису були поширені в наших полках і батеріях. («Золоті Ворота», Львів, 1937).

Після ліквідації формaciї Січових Стрільців Михайло Курах залишився на підпільній роботі в Україні, піддержуючи зв'язки з українськими самостійницькими ссередками і повстанчим центром в Києві. В половині грудня 1919 р. включався в склад групи старшин у Вінниці, які творили тоді тзв. вінницький Ревком, завданням якого було збереження Української Галицької Армії після розгрому і відступу армії Денікіна, здесяткованої страшною пошестютифу та остаточною на ласку долі галицьким урядом. З другими членами Ревкому приймас на себе тяжкий і невдячний обов'язок переговорів з большевицьким командуванням та місцевими органами радянської влади з метою рятунку тисячів українського вояцтва. Беручи активну участь в цій акції, він разом з галицькими радикалами, що лишилися тоді в районі большевицького засяぐу, як М. Балицький, М. Опока, А. Онищук, М. Козоріс, С. Король, Л. Будай і інші — стас до близької політичної співпраці із організацією українських соціялістів-революціонерів, яка почалася тоді між цими братніми і ідейно близькими партіями — ще на відомій державно-політичній нараді в Літині 27. XII. 1919 р. Зокрема стойть тоді в близькім зв'язку з І. Лизанівським, який очоловав есерів. Брав участь в партійній конференції УПСР в Києві на початку лютого 1920 р. разом з іншими галицькими радикалами, на якій ухвалено

ряд постанов програмового і тактичного характеру в цілі відновлення боротьби за державну незалежність України в новій політичній дійсності.

Про цей період політично-громадської діяльності М. Кураха чигасмо дуже багато в книжці д-ра Н. Гірняка «Останній акт трагедії УГА», якої автор у значній частині користувався рукописами, записниками і особистими інформаціями М. Кураха. Про співпрацю свою з І. Лігзанівським і сесерами була надрукована його вічерпна стаття в ч. 34 «Вільної України», п. з. «Іван Лігзанівський», що появилася уже після його смерті.

Під кінець 1920 року працював на підпільній роботі в Кисві із деякими старшинами СС та повстанськими організаторами. В січні 1921 року вернувся до Галичини. Тут став учасником Української Військової Організації, створеної кол. старшинами СС, отісля працював над відновленням січової організації, писав статті в «Січових Вістях», а після їх ліквідації владою закладав тов. «Луг». Коли в липні 1922 року відбувся у Львові перший після війни з'їзд діячів УРПартії в справі відновлення діяльності партії, М. Курах був учасником цих зборів і від того часу включився в активну політичну роботу в Українській Радикальній Партиї, вийїздив на збори до різних місцевостей, співпрацював над розробленням програмово-політичних проблем та партійної ідеології УРП, бо цілий ряд провідних діячів захищалися в своїх політичних принципах і дезорієнтували загал членів партії.

В осені 1922 року М. Курах виїхав на студії за кордон, спершу до Відня, де почав агрономічні студії, а отісля в листопаді 1922 року перенісся до Праги, де перебував понад чотири роки. Тут продовжував агрономічні студії, став членом студентської Драгоманівської Громади та увійшов у більшій зв'язок із працюючою групою УПСР, що її очолював Микита Шаповал. Тут же зібрав скоро коло себе гурт своїх однодумців студентів-радикалів і організував їх в окрему політичну групу, яка згодом оформилася як «Закордонна Група Української Радикальної Партиї» в березні 1923 р., яка видавала свій окремий друкований бюллетень і увійшла в склад створеного тоді в Празі М. Шаповалом і В. Виноградченком «Революційно-Демократичного Бльоку». В склад цієї Зак. Групи УРП входили між інш.: О. Коберський, Р. Зелений, Я. Івасечко, Ю. Кордюк, Ю. Радзікевич, М. Литвин, І. Кічун і інші. Очолював її М. Курах. Секретарем був І. Лучишин. Вони працювали найстисливіше з Закордонним Комітетом УПСР, відбували спільні конференції та ухвалювали спільні політичні постанови, як напр., дня 18. III. 1923 р. в справі насильного прилучення Ангтантою Східної Галичини до Польщі. Одночасно ці групи, при активній участі М. Кураха увійшли в зв'язок із недавно повсталою в Америці робітничою організацією народницького напрямку «Обороною України» і спільними заходами створили ідейно-політичну і матеріальну підставу для дальнього розвитку і праці УРП в краю. Тут вироблено ідеологічні основи та нову соборницьку, самостійницьку, драгоманівську, соціялістичну програму для відновленої Української Соціялістично-Радикальної Партиї в Західній Україні, що створилася на Краєвім Конгресі партії дня 14 лютого 1925 року, після об'єднання галицької УРП із волинською УПСР. Для здійснення цього багато труду вклав

також Михайло Курах. Цій справі дуже сприяла і американська «Оборона України», яка крім ідеально-моральної підтримки, дала в наступних літах основу матеріального існування УСРП. М. Курах в тому часі провадив живу переписку із тією організацією.

В Празі М. Курах брав активну участь також в загальному громадському житті, зокрема серед студентства. Був членом основником «Вільної Громади» після сепарації українських студентів-соціалістів від комунізуючих і смисловесовських елементів. Був співредактором органу української соціалістичної молоді «Життя», заступником голови «Академічної громади», співробітником культ. освіт. відділу ЦЕСУС-а та опісля головою контролальної комісії тієї організації, головою редакційної колегії знаменитого студентського журналу «Український Студент», що появлявся в 1923 році, в якому поміщував свої статті ідеологічного змісту, обґруntовуючи самостійницьку і демократичну політичну думку.

Особливим зацікавленням М. Кураха в Празі були також його наукові студії соціології. Був членом Українського Соціологічного Інституту, що його очолював Микита Шаповал та співробітником журналу «Суспільство».

Був також членом Українського Громадського Комітету та співробітником журналу «Нова Україна».

Покінчивши свої студії як інженер-агроном, повертає до краю і тут стас до праці в Головнім Секретаряті УСРП. Але з причин надірваного здоров'я та з огляду на родинні справи він віходить від політичної діяльності і працює за своїм фахом на Гуцульщині при меліорації гірських пасовищ, з'єднуючи собі прихильність серед гуцульського населення. Від осені 1938 року працював у Львові в централі львівської Рільничої Палати.

За большевицької окупації працював в Обласнім Земельнім Відділі, але не довго, бо в січні 1940 року був арештований організації НКВД і сидів в тюрмі у Львові, в Києві, а вкінці в Москві, де з липні 1940 р. колегія НКВД присудила його на 15 років «трудо-правительного лагера» та запроторила до табору примусової праці на Канінському півострові. На підставі амністії (польсько-сов. договір) був звільнений з табору у вересні 1941 р., перебуваючи ще пару років «на волі» в Казахстані. Завдяки мобілізації в польську армію вирвався з СССР.

При цьому треба ще згадати, що перебуваючи на засланні в СССР, пережив там важку особисту трагедію, втративши дружину Марту з Романовських і двоє дітей, сина Романа і доньку Марту, які там померли серед тяжких обставин сибірського заслання.

Перебував в Інсбруку, а потім в Зальцбурзі, де був секретарем, а пізніше головою Українського Центрального Допомогового Об'єднання в Австрії, головою Союзу Українських Ветеранів на терені Австрії, керівником станиці ЗУАДК-у та головою КОДУС-у. В жовтні 1952 року прибув до Клівленду в ЗДА, де перебував десять років до кінця свого життя..

В Клівленді виявив М. Курах незвичайно активну громадську діяльність. Завдяки його заходам відновився тамошній Відділ ОбВУА, організував і очолив Відділ Т-ва Українських Інженерів, та Від-

діл Товариства Прихильників УНР. З особливою наполегливістю працював на науковім полі, головно в ділянці історії визвольних змагань та економіки України. Був діяльний в Осередку Праці НТШ в Клівленді, де виголосив цілий ряд доповідей, як напр., «Народне господарство України в добі Мазепи», «Культ Мазепи в укр. військових формaciях», «Митрополит Шептицький в Києві після повороту з заслання 1917 р.», «Культ Шевченка між східноазійськими народами» і інші.

Найбільш енергії поклав для науково-історичної праці, зокрема для студій наших визвольних змагань. В цій ділянці М. Курах опублікував цілий ряд незвичайно цінних статей, розвідок і праць у військових журналах: «Бюлєтень Комбата», «Вісті Братства кол. вояків І УД УНА», «Вісті Комбата» і інших, які будуть становити для майбутнього історика цінний джерельний матеріал. Відзначався надзвичайною пам'яттю про події, які переживав; з подивутістю точністю відтворював мінуле, назви місцевостей, осіб та дати. Мав докладні відомості про найважніші події наших визвольних змагань та про діяльність провідних людей української революції. Опубліковані його історичні праці — це була б уже об'ємиста книга про нашу збройну боротьбу 1917/1920 рр. Як старшина Січових Стрільців, що був одним з основників цієї формaciї та перевував у її рядах до останку, — він готовив велику тритомову працю з історії Січових Стрільців, яка мала носити назуви «Записки Січового Стрільця». Для тієї праці він мав уже зібрані і упорядковані потрібні матеріали та виготовив основний конспект. Для довершення задуманого плану він мав перенестися до Нью-Йорку, щоб занятися виключно тією роботою. Та несподівана смерть знищила всі ці задуми. Як один з наших істориків, М. Курах був співробітником редакції історії наших новітніх збройних замагань та взагалі в ділянці військової проблеми.

Як демократ-драгоманівець і некомпромісний соборник-державник, М. Курах був активним членом Української Вільної Громади в ЗДА, а на останньому Загальному з'їзді, за два тижні до його смерті, був обраний членом Головної Управи УВГ. На тому ж з'їзді обрано його членом редакційної колегії «Вільної України». Був активним співробітником цього видання від перших років появи, друкуючи в цьому журналі десятки своїх цінних статей, спогадів і праць, із яких остання про Івана Лизанівського з'явилися вже після його смерті. Як колишній активний член УСРП., був також членом Організації Українських Соціялістів в ЗДА. Вірний вояк Української Народної Республіки, М. Курах був гарячим прихильником Державного Центру УНР на сміграції та активним членом Товариства Прихильників УНР в ЗДА, на якого останньому загальному з'їзді, за місяць до смерті, вибрано його головним секретарем.

Трагічно закінчився цей повний праці, жертвенности і посвяти життєвий шлях Михайла Кураха. В моменті, коли здавалося, що похідчилися турботи його смігрантських буднів і він зможе, перейшовши на пенсійне забезпечення, завершити свої мрії і своє діло — дати майбутнім поколінням повновартісний твір, історію передової війсь-

кової формaciї української революції, Січових Стрільців — він, приїхавши з Клівленду до Нью-Йорку, щоб попрощатися із своїм братом Іваном, відомим мистцем-маллярем, що вертав до Європи та щоб підготувати справу свого переїзду до Нью-Йорку — несподівано після серцевого удару заснув вічним сном...

Коли ще був молодий, серед босвих походів він присвятив своїм упавшим товаришам зброї відомий вірш, що його скомпонував для хору стрілецький композитор Михайло Гайворонський «Коли Ви вмирали...» Молодий пост Михайло Курах співав про упавших товаришів:

«Коли Ви вмирали, вам дзвони не грали
І ніхто не плакав над вами,
Лиш в чистому полі ревіли гармати
І зорі на небі вмикались слозами...»

Він з жалем і болем співав про трагічну смерть борців, які вмирали в самоті при реві гармат. Мабуть не передбачував тоді своєї трагічної смерті далеко від рідного краю і рідного народу, у глухій самоті, у відокремленій кімнаті чужинецького готелю при гаморі мільйонового міста...

Широка громада товаришів, знайомих і приятелів та представників українських організацій прощаючи Покійного на панахиді в Нью-Йорку дnia 22. червня 1962 р. в присягності президента УНР д-ра С. Витвицького. Промовляли д-р Степан Ріпецький від Українського Січового Стрілецтва, інж. Роман Левицький від Т-ва Українських Інженерів, проф. Іван Паливода від Української Вільної Громади, полк. Кирило Дацько від Військового-Історичного Інституту та д-р Іван Козак від Головної Управи ОБВУА. На другий день 23. червня відбувся похорон на цвинтарі «Ворота до Раю» біля Йонкерсу, де над свіжою могилою промовляли: президент УНР д-р Степан Витвицький та генерал Ол. Загродський, що дякували Покійному за віддану службу Україні, та прибулі з Клівленду кол. сотник УСС Ж. Олексин від станиці УСС в Клівленді, інж. Трешнєвський від віддлу Т-ва Укр. Інженерів в Клівленді та голова відділу Т-ва Прихильників УНР в Клівленді Сергій Якимцов, який дуже тепло і зворушливо прощав Покійного від земляків з Наддніпрянщини.

З тяжким болем у серці ми лишали могилу М. Кураха. Всі ми глибоко відчули, що втратили щось дорогое для нас, що вже не вернеться... Михайло Курах відійшов. Зникло все, розвіялось все дочше, злободenne, особисте і перед намі стас ясний і чистий образ Товариша, Працівника і Борця.

Хай вічною буде вдячна пам'ять про Його серед нас і майбутніх поколінь!

Степан Ріпецький

ПАМ'ЯТІ ТИМОТЕЯ ПОЧИНКА

В дні 3. листопада 1962 р. замкнув навіки очі небуденний пionер українського соціалістичного руху й визвольницької ідеї в ЗДА, Т. Починок, на 78 році життя.

Т. Починок народився дня 26. лютого 1885 р. в селі Угринь, Чортківського повіту. Там і покінчив народну школу. Решту освіти досяг самоосвітою.

Вже в краю він став приклоником Української Радикальної Партиї. Читав пильно часописи і книжки, які появлялися на українськім книжковому ринку. Він пережив початки січового руху, сецесію українського студентства з львівського університету і великого рільного страйку на західно-українських землях (1902 р.).

Перед виїздом на чужину на 20-тім році життя він вже мав вироблений соціалістичний світогляд та закарбовану в дусі українську самостійницьку ідею. Як він нераз згадував, його духовими вчителями були Драгоманов, Павлик, Франко, Грушевський і другі. Його практичними вчителями були тодішні визначні інтелігенти й активні селяни на місцях, які організували наші селянські маси в їх боротьбі з польсько-шляхетським ярмом за національні, економічні й соціальні права.

Українці мали в тому часі в Нойберуні на Шлезьку «Руську станицю посередництва праці», через яку мусіли переходити всі робітники українського роду, які хотіли дістати працю в Німеччині. В тім бюрі працедавці зголосували своє запотребування на роботи. Станиця виробляла контракти з робітниками.

Покійний стверджив, що станиця поза виробленням договорів не мала впливу на додержання їх через працедавців, які використовували тяжко наших сезонових робітників. З приїздом до станиці він стрінув наших робітників обох полів у віці 20-45 років, які втекли сюди з робіт. Покійний кликав тоді робітників, щоб вони обстоювали свої права. Станиця позбулася покійного з 50 робітниками, виславши його на працю до Східної Пруссії на будову залізниці. Були це роботи на мазурських болотах, які зимою замерзали. На місці виявилось, що працедавець не додержав контракту. Робітники втекли з робіт. По дорозі найнялися копати буряки і коло Різдва вернулися до станиці в Нойберуні. Станиця вислава знов цю групу робітників до копальні вугілля. Покійний з робітниками по місяці праці вийшов на страйк. Поліція вигнала тоді покійного з міста. Але він дістав працю без посередництва станиці. За це його арештовано, подержано місяць у в'язниці і по в'язниці відставлено до австрійської границі.

Він втік тоді в глибину Німеччини, звідси до вільного міста Бремену, а отісля до Любеку, де й одружився. В Бремені й Любеку він пережив від половини 1906 р. до весни 1908 р., коли то виїхав до ЗДА. В Німеччині покійний запізнався з робітничим рухом і з діяльністю соціал-демократичної партії.

31 березня 1908 р. Починок приїхав до ЗДА. На коротко осів він в Пенсильванії і зараз звернувся до редакцій «Громадського Голосу» і «Землі і Волі» у Львові з прошльбою про адреси абонентів тих часописів. Коли він дістав ці адреси, зараз почав листуватися з ними. Покійний вибрав місцевість Сейлем біля Бостону, де Михайло Галька в спілці з Лесюком мав друкарню.

Відносини в ЗДА були тоді дуже тяжкі, бо заробіток некваліфікованого робітника становив 11 центів на годину, з чого годі було викити. Наші робітники були безпросвітні й не організовані.

Тоді існував тільки один братський союз, який мав назуви «Руський Народний Союз». Не було в ЗДА ще жадних українських політичних організацій. Наші робітники належали до різних братських союзів. Тільки в Нью Йорку було товариство «Гайдамаки», яке скупчувало біля себе наших робітників, що були прихильниками радикалів або соціал-демократів. Вони й почали видавати часопис «Гайдамаки» в 1908 р. В тому самому часі М. Галька почав видавати часопис «Пролетар». В Сейлем він зорганізував в серпні 1908 р. українсько-польський соціялістичний відділ.

В 1909 р. покійний переноситься до Скрентону, де закладає український відділ соціялістичної партії. Там він зорганізував рівно ж товариство «Воля». На вічі, яке влаштував відділ соціялістичної партії в Скрентоні, бандити побили редактора «Хлопського Параграфу» Івана Слюзара, що виходив в Сейлем.

В серпні 1909 р. відбувся вже з'їзд українських робітників в Нью Йорку за почином Олексія Бучака, С. Гладкого і ін. На тому з'їзді вибрано О. Бучака головою, а Починка його заступником для організації української секції Соціялістичної Партиї в ЗДА.

В 1910 р. Починок переїздить до Дітройту. В Дітройті він знов заснував український відділ Соціялістичної Партиї в липні 1910 р., який в 1912 р. начисляв 68 членів. В 1912 р. відбувся II-ий з'їзд відділів Соціялістичної Партиї в Пітсбурзі, де основано Українську Федерацію Соціялістичної Партиї. З дорученням тої федерації Т. Починок почав видавати в 1914 р. в Дітройті часопис «Робітник», що виходив три рази в місяць. В 1915 р. часопис перенесено до Клівленду, бо тамошні соціялісти закупили лінотип і друкарню. «Робітник» перетворився в Клівленді в 1917 р. на щоденник, де він виходив під редакцією М. Січинського і М. Цеглинського в соціялістичнім і національно-самостійницьким дусі до кінця 1917 р. Коли під впливом московсько-большевицької агентури у федерації прийшли до влади комунізуючі елементи, покійний Т. Починок покинув Федерацію, а М. Січинський і М. Цеглинський покинули також редакцію «Робітника». Починок по виході з Федерації працював в новооснованій «Федерації Українців в ЗДА».

В липні 1919 року відділи Української Федерації Соціялістичної Партиї стейту Мишіген вже формально зголосили своє приступлення до Комуністичної Партиї Америки. В своїх записках покійний уболівав, що його працю над освідченням і організацією українського робітництва знищила большевицька агентура. Він переживав болю-

че, коли бачив, що члени бувшої Федерації Соціалістичної Партиї розбивали віча українських самостійників в обороні Української Народної Республіки.

На його очах в Дітройті 27 липня 1919 р. відбулася Окружна Конференція Української Федерації Соціалістичної Партиї, яка згідно з дорученням Г. Ткачука (Настасівського) ухвалила разолюції, що вона підтримує новозасновану Комуністичну Партию Америки 1 вересня 1919 р., засуджує «зрадників робітництва», вітас комуністичну владу Росії та Угорщини та засуджує провідників українського самостійницького руху. На конференції були присутні, як виказує протокол в «Робітнику» ч. 61 з 22. серпня 1919 р., особи, що досі живуть. Покійний ніколи не простиав їм зради свого народу. Бони розкладали українське робітництво до 1935 р. Сліди цієї іншої роботи видно і нині, бо певний відсоток українських робітників з того часу остався далі при комуністичних організаціях і с нашою національною втратою.

Т. Починок бере далі живу участь в місцевих організаціях Дітройту і стає на державницькім становищі Української Народної Республіки. З приїздом Ярослава Чижя до ЗДА в 1923 р. він стає в ряди «Оборони України» і бере живу участь в її діяльності. В 1930 р., коли дітройтські українські комуністи почали видавати «Бюлєтень», а опісля часопис «Робітник», в якім поганили і обливали помилами український самостійницький рух, покійний почав видавати часопис п. з. «Пора», а згодом «Українська Громадська Пора», яка з перебоями виходила протягом 25 років. Цей часопис орієнтувався на Українську Соціалістичну Радикальну Партию в краю і ніколи не схибив з лінії, яку вона займала в краю. В часі побуту в ЗДА Никифора Григорієва часопис редактував останній і дуже близько співпрацював з покійним Т. Починком.

Т. Починок з болем оповідав нам, як большевицька агентура розбивала ряди українського робітництва в Дітройті в часі від 1919 до 1935 р. Він уважав, що стрим тій п'ятій колоні московських большевиків настав щойно в 30-тих роках, коли місцеві відділи «Оборони України» розбили віча українських комуністів 13 квітня 1930 року в Дітройті. Того дня вони улаштували в Дітройті віче на тему «Українська контрреволюція перед найвищим пролетарським судом», себто віче з метою осудження «Стілки Визволення України» Ефремова і тов. та для похвалі большевицьких суддів. «Оборона України» при допомозі других національних груп розбила те віче. Комуністичний «Бюлєтен» написав з того приводу в редакційній статті, що те розбиття віча з заслугою «націоналістичних здегенерованих оборонців».

Про цю добу комуністичного руху написав комуніст М. Настасівський фальшиву книжку «Українська еміграція в Сполучених Державах» (1934). Починок нераз згадував, що треба написати історію бізторонньо, щоби показати ту величезну шкоду, яку заподіяли намешу рухові большевицькі п'ятиколонники.

З приїздом до ЗДА нової еміграції після другої світової війни створено організацію «Українську Вільну Громаду» на місце «Оборо-

ни України», яку розсадили особи, що перейшли на большевицьку орієнтацію. Т. Починок вступив зараз до «Укр. Вільної Громади» і брав жваву участь в її місцевій організації.

Т. Починок був першим піонером соціалізму серед українського робітництва ЗДА. Недарма його прозвано «батьком українського соціалізму в ЗДА». Він рівночасно був беззастережним самостійником. Він був вірним сином своїх учителів Драгоманова і Франка до смерті.

Помер 3 листопада 1962 р., а поховано його 7 листопада 1962 р. серед здиву його приятелів і симпатиків. Полишив в смутку дружину, 7 дітей, 16 внуків і 7 правнуків.

В. Лисий

Д-Р ЛЕВ ГАНКЕВИЧ

В останній день, коли вже цей випуск «Вільної України» докінчували складати, надійшла сумна вістка, що 14 грудня 1962, після довготривалої хвороби помер на 82 році життя д-р Лев Ганкевич. В українському національному й соціалістичному русі Покійний був постійно активним діячем і провідною особою. Початок його діяльності — кінець XIX століття, коли український соціалістичний рух в Зах. Україні набував міцних теоретичних підвалин та організаційних форм. Серед молодих соціалістів, українських патріотів, що шукали шляхів соціального й національного визволення українського народу з польської й московської неволі та створення незалежної соборної демократичної української держави знаходимо ім'я Льва Ганкевича. Тоді кипіла Україна на всіх своїх просторах. Зах. Україна була тереном, де друкованого слова не кувала так безоглядно цензура. Лев Ганкевич був серед тих, які підтримували зв'язок з Україною Наддніпрянською й нелегально передавав політичну літературу для Революційної Української Партиї. Під час революції і творчня Української Народної Республіки Лев Ганкевич був заступником голови Української Національної Ради Західної Області Української Народної Республіки. В Українській Соціалдемократичній Партиї Лев Ганкевич був головою, редактором офіційного органу партії «Вперед», на сторінках якого містив статті на ідеологічні й політичні та культурно-національні теми. З фаху Л. Ганкевич був правник, адвокат, оборонець, який сміливо боронив українців на судових процесах у польських судах. Покійний Лев Ганкевич має великі заслуги перед українським соціалістичним і національним рухом і його діяльність навіки лишила слід в Україні.

Д-р Лев Ганкевич похованний 17 грудня 1962 року на українському цвинтарі в Бавнд Брук, Нью Джерсі. Прощальні промови над труною Покійного витолосили президент УНР д-р Степан Витвицький і від ЦК УСП, ОУС і Української Вільної Громади д-р Степан Ріпецький.

Численна громада українських соціалістів і патріотів завжди буде згадувати з вдячністю свого заслуженого перед Україною провідного діяча.

С. Довгалъ

ВІСТИ З УКРАЇНИ

Документ русифікаторської політики

З трирічним запізненням випущено з УРСР на Захід книгу, яка с найкращим документом русифікаторської політики. Є це «Список літератури, випущеної видавництвами України в 1959 році», що появився накладом Книжкової палати у Харкові в 1960 році. В книзі на 570 сторінок друку зареєстровано бібліографічні дані про неперіодичні публікації УРСР центральних і обласних видавництв.

Насамперед вражас у списку несумісний стосунок між науковими виданнями та пропагандивною літературою. З усієї, на перший погляд, дуже поважної кількості книг, виданих в 1959 році в Україні, що визначається числом 6 817 назв, на пропагандивно-масову літературу припадає нібіто скромне число 662 назви, а на наукову літературу 680 назв. Проте діло виглядає зовсім інакше, коли взяти до уваги тираж одних та других видань. Пропагандивну й агітаційно-масову літературу видано тиражем 11 мільйонів 425 тисяч при-мірників, а наукову в тому ж і науково-популярну, серед якої є теж багато пропагандивних (наприклад, антирелігійних видань), видано тиражем 2 мільйонів 883 тисячі примірників, з чого на саму науково-дослідну припадає всього 892 тисячі тиражу. Багато наукових праць друкуються тиражем від 500-1 000 примірників.

Тоді, коли масова арітка друкується переважно по українськи, науково-дослідні праці — переважно російською мовою. Українська мова переважає лише в наукових публікаціях з ділянки гуманістичних наук, зокрема україністики, тоді як загальніші дисципліни — це вже домена російської мови. По російськи, на яких дві третини всіх видань, поважішого наукового характеру друкують свої праці нібито українська Академія Наук в Києві разом з усіма своїми філіями, високі школи (в тому високі школи південного-східніх областей України друкуються виключно по російські). Навіть Українська академія сільсько-господарських наук публікує свої праці на половину російською мовою. Поголовно всі медичні науково-фахові публікації в УРСР (крім частини популярних для колгоспників) — російськомовні. По російськи друкуються теж видання центральних і місцевих установ міністерств автотранспорту та шляхів і внутрішніх справ.

Українською мовою з'явилося в УРСР 1959 р., згідно зі списком, 4.048 книг тиражем 75 мільйонів 271 тисяч примірників, з того на художню літературу припадає всього 508 назв тиражем 15 мільйонів 976 тисяч примірників. На жаль, мабуть свідомо, не подано в списку розподілу інших ділянок видань за мовами. Російською мовою видрукувано на Україні в 1959 році всього 2.628 книг тиражем 21 мільйонів 998 тисяч примірників, з чого на оригінальні художні твори припадає 219 книг тиражем 9 мільйонів 162 тисячі примірників. При цьому треба ще раз пригадати, що на Україні є всього 17 відсотків росіян, та що туди безпереривно пливе хвиля російських центральних видань.

Боротьба з опозицією в українській літературі

Відлига, введена Хрущовим після смерті Сталіна, хоч вона і не мас таких розмірів, як це інколи оптимістично оцінюють всякі «знавці» радянських справ на Заході, — дас всетаки на Україні свої позитивні наслідки. В першу чергу в ділянці літератури та мистецтва, де найсильніше проявляється гін до свободи, до ліквідації застухлої казенонізму, до нових мистецьких прийомів, які заперечують соцреалізм.

Назверх проявляються всі ці тенденції передусім в творчості нової молодої генерації письменників. Проте молоді повели за собою і багато старших письменників, які починають поволі отрятатися з паралізу, нанесеного їм сталінським терором. Це видно хочби з відомих виступів сеньйора української літератури Максима Рильського в обороні молодих письменників, як теж з нашумілої вже на Україні справи нової повісті репресованого Сталіном письменника Бориса Антоненка-Давидовича «За ширмою». Цю повість надрукував на своїх сторінках літературний журнал комсомолу України «Дніпро» і вона знайшла широке признання мас не тільки за мистецьку вартість, але й за свій зовсім небувалий підхід до життєвих проблем. Це видно хоч би з вибору голосів преси та читачів по цю повість, надруковані в тому ж «Дніпрі». Її хвалять читачі, українські письменники і зокрема молодь.

Не похвалили повісті, а навпаки, засудили офіційні хрущовські цензори на Україні, з теперішнім їхнім провідним письменником Любомиром Дмитерком на чолі. З його ініціативи повість засудила Спілка письменників України. Засудила вона теж і багато інших проявів нового літературного життя в Україні, зокрема молодого критика Івана Дзюбу, що «на своїму прилюдному виступі у Львові, як цекажеться в постанові, «вдався до безсоромної реклами, перекручення справжнього стану сучасної української літератури, політичних хибних тверджень». В зв'язку з цим Президія Спілки письменників України рішуче попередила Дзюбу, що така поведінка може поставити його поза Спілкою.

Пресія, як це видно з дальших подій на мистецькому фронті України, не обмежилася тільки до Дзюби. Після постанови Спілки, в якій говориться про істотні недоліки в українській літературі, — прийшла чистка редакційних колегій літературних журналів, яка нагадує добре сталінські часи. Ці журнали, мовляв, займали безпринципову позицію та друкували безпринципові твори. Головну роль погромника взяв на себе згаданий уже нами сталініст Любомир Дмитерко, який, звичайно, не діс зі своєї власної ініціативи, а з благословення партії. Він став головним редактором літературного журнала «Вітчизна» та відограс головну роль цензора в тижневику «Літературна Україна» (колись «Літературна газета»). До змін прийшло теж в редакційному складі інших літературних журналів, а зокрема в «Дніпрі», редактори якого не тільки видрукували повість Антоненка-Давидовича, але зайняли щодо неї прихильне становище, тоді як Дмитерко про повість писав, що вона викликує «художній несмак», та що цей твір не може бути взірцем для сучасної української прози.

Зміщення антирелігійної боротьби на Україні

В останньому часі помічається на Україні, як зрештою і в інших частинах ССР зміщення антирелігійної боротьби. Не зважаючи на твердження советської пропаганди, наче б сьогодні ця боротьба ведеться виключно в теоретично-ідейній площині, факти свідчать про щось інше. Під тиском партії замикаються масово церкви та ліквідаються релігійні громади й організації. За повідомленням київського радіо, в Одеській області в 1961 році «роздалось» 68 церковних громад, а 75 церков перенесено в клуби. За журналом «Войовничий атеїст» (4 число за 1962 рік) в Дніпропетровській області з 180 парафій в 1958 році, в 1962 році залишилось тільки 40. За даними «Комсомольської правди» з 14 червня ц. р. в Волинській області за останні два роки замкнено 180 церков, на всіх 400. Радіо Черкаси передавало 13 жовтня 1960 року, що в Черкаській області за 1959 рік і в перші місяці 1960 року «роздалось» 40 різних релігійних організацій.

В вересні цього року почалась гостра кампанія проти православної духовної семінарії в Луцьку (Волинська область). «Радянська культура» з 23 вересня ц. р. зекликас советську владу викрити «злочинців і вбивців», що поскривалися нібито під чорними рясами в луцькій духовній семінарії. В семінарії проходять, за словами статті, «жахливі злодіяння», в ній поскривалися «недобіті лицарі обріза — бандерівці та їхні радики, вбивці, грабіжники і бандити, спільні агентів німецької роззідки» тощо.

Мета всіх отих нападів в газеті не затається. Від імені начебто «обуреного громадянства» вимагається закрити семінарію, звичайно «на прохання населення».

Суд над «підпольним місіонером»

Характерним для сучасних релігійних настроїв в ССР є повідомлення з салі суду, надруковане в газеті «Радянська Україна» з 9 вересня 1962, під наазвою «Мрякобіс». Воно свідчить не тільки про енергійну місіонерську діяльність деяких сект, але й про те, що ця діяльність має політичну закраску.

Справа йдеється про суд над священиком-баптистом Прокофевом. Як повідомляє газета, Прокофев засудили до п'яти років тюрми і після відбуття кари в'язниці на п'ять років заслання. Прокофев, що в свій час закінчив технікум і університет, тепер організовував «нелегальні групи сектантів-баптистів, виступав з наклепницькими промовами проти советської громадськості». За це його вже декілька років тому назад засудили до кари тюрми. Проте після відбуття кари Прокофев і далі занимався «підпольною місіонерською діяльністю». Він іздив по всьому ССР та розсилав свої проповіді і послання «повні брехні і злобної клевети на нашу дійсність». Советські закони Прокофев вважав «сатанськими».

Крім того Прокофев мав великий вплив на молодь. Він намагався вбити в ній тягу до світських радоців, визивав не ходити до клубів та до кін, відказувався від зосинської служби. В багатьох містах він нелегально хрестив цілі групи молоді.

Дм. Андрієвський інформує українську еміграцію...

Про це читасмо в ульмівських «Українських Вістях» з 2 грудня 1962 у дописі їх кореспондента під заг.:

«Дивлячись в Україну. (Доповідь Дм. Андрієвського в Лондоні)».

Доповідач — це заступник голови Виконавчого Органу УНРади.

Темою його доповіді в Лондоні — сучасний стан в Україні. З допису «Українських Вістей» видно, що ця доповідь викликала бурхливу дискусію. Щоб її скерувати в бажаному напрямі, доповідач нагадав слухачам тезу із Євангелії: Хто рече, що любить Бога, але свого близького не спасиць, — не вірте йому! Або стосуочи це до України: хто каже, що любить Україну, але своїх земляків ненавидить, — тримайтесь остроріві від такого «патріота». — Так писали «Українські Вісти».

Але хто ж ці близкні, що їх радить п. Андрієвський любити? Він їх назава.

Це — ... Хрущов, Брежнєв, Маліновський, Соколовський, Гречко, Громико. Ці близкі земляки, мовляв, посідають владу. Якщо вони «не с расовими українцями, то походять з України»... Тому, як твердив п. Андрієвський, в Україні «культурний і легалістично-політичний стан є набагато кращим, ніж він був недавно». В кінці п. Андрієвський повідомив свою авдиторію, «що сьогодні в Україні вже існує українська громадська опілія»... Подаємо це за «Українськими Вістями», органом «віцепрезидента УНР» — п. Багряного.

Оточ, п. Андрієвський радить нам вважати прислужників московського поневолення України на чолі з Хрущовим українськими «земляками» й патріотами. Зокрема він «українізус» Хрущова, уродженого в московській частині Курської губернії, що завжди й всюди вважав і вважає себе за росіянином. Тут за кордоном роблять Хрущова українцем хіба російські емігрантські провокатори, щоб показати світові, мовляв, «українець» Хрущов поневолює бідну Росію... Хрущов у нашій історії записаний на віки-вічні, як кривавий кат українського народу. На його сумлінні тяжать сотні тисяч жертв українських патріотів, жертв його кривавих чисток і народовбивства. І за це українці мали б його любити...

Під московською партійною диктатурою українці не мають змоги висловлювати свою незалежну громадську думку. Не мають вони своєї незалежної преси й незалежних від московської деспотії організацій. Це тільки ілюзії п. Андрієвського.

Що в совєтській тюрмі народів диктатура дещо слабне, то це не заслуга Хрущова і його соратників. Це стається проти їх волі. І найгірші невільничі системи вічно не тривали. Вони пропадали під тиском всенароднього спротиву. Коли в Україні стане вільніше жити, то це прийде не з ласки московських окупантів, а лише у висліді впертої боротьби українського народу за свою свободу.

Цю елементарну істину повинні би знати принаймні ті, що називають себе «революціонерами» і виступають від імені УНРади. Видно, вони попали туди помилково.

Лист до редакції

Цюоріх, 25 жовтня 1962.

До Вп. редакції журналу
 «Вільна Україна» в Нью Йорку.

Високоповажаний Пане Редакторе!

В прилозі до цього листа посилаю мою відповідь на пасквіль, надрукований в «Українських Вістях» з 2. 9. 62 (Ульм) під заголовком «І сміх і горе». Цю мою відповідь «Українські Вісті» не помістили, тому я змущений, в інтересах правди, звернутися до Вас із проханням помістити її у Вашому цінному журналі.

З пошаною до Вас

І. Лучиншин

Лист до редакції «Українські Вісті»

Пане редакторе Багряний!

Звертаюся в цій справі саме до Вас, Пане Багряній, бо знаю я, як зрештою знають і всі Ваші найближчі співробітники, що «Українські Вісті» це Ваша, так би мовити, особиста газета. В ній не може бути і немає ні одної думки, що могла б суперечити Вашій волі, Вашим бажанням. Правдивість цих моїх слів потверджують між іншим і ці ж Ваші «Українські Вісті» з 15. липня 1962, які без жодних застережень передрукували радіо-пересилання української редакції Радіо Свобода, що про Вашу газету інформувала слухачів в Україні так (цитую):

«Хоч під назвою газети сказано, що редактує її „Колегія”, спрощенім керівником і головним редактором є письменник Іван Багряний, він же й лідер Української Революційно-Демократичної Партиї...»

А тепер щодо самого пасквілю: він складається з двох частин: з допису нібито з Англії за підписом: «Шавлій Т.» і примітки редакції. Стиль обох частин п. Багряного.

Автор пасквілю не зайняв ніякого становища до суті моїх інформацій, які я, як колишній член української редакції Радіо Свобода, подав до відома української преси, в тому числі й Українських Віостей, НТШ і УВАН та декількох осіб, що спеціально цікавляться проблемами сучасної української літературної мови. Я інформував про наближення мови української радіо-редакції до мови російської; про те, що на пропозицію керівника української редакції п. М. Добрянського Американський Комітет Визволення (АКВ) привласнив собі неналежні йому компетенції рішати навіть про зміну українського правопису для української редакції та про свавільство того ж п. Добрянського у визначенні напрямку української національної політики в радіо-пересиланнях. В цих моїх інформаціях (які Ви одержали) я між іншим писав: «Щодо напрямку української національної політики в радіо-пересиланнях п. Добрянський ніколи не радився зі своїми співробітниками редакції. Він усе робив сам на

власну руку, наперед вгадуючи настрої місцевих службовців Американського Комітету. А настрої ці мінялися, залежно від тиску російських «передрішенських впливів» ітд.

Ви зразу ж пофальшували цю цитату, пропустивши наведений мною факт політичної безхребетності нашого ж таки українця — керівника української редакції. Для ілюстрації цього я подав цілу низку конкретних прикладів. Ви ці факти знахтували, обмеживши лише до повторення моєї критики самого АКВ, мовляв, УВ про це писали. А як же ми можемо вимагати від чужих, неукраїнських керівників АКВ прихильної для української національної справи політики, коли наші ж відповідальні керівники-українці відмовляються солідарно зі своїми співробітниками-українцями боронити елементарних прав українського народу? Зі свого кілька літнього досвіду в радіо-редакції знаю, що напрямок радіомовлення АКВ *міг би* бути далеко задовільнішим, якщо б шефредактори поодиноких національних редакцій мали належний морально-політичний хребет і солідарно співпрацювали зі своїми редакційними колективами та кожночасно координували свою роботу зі своїми національними централізацими.

Ви, видно, з віячності п. Добрянському, що він послав через етер в Україну свої підлесливі звеличування Вашої особи («справжнього керівника», «головного редактора», «лідера» ітд), вирішили критику його хибної політики поміннути мовчанкою, за правилом: «рука руки сміс».

З поважної справи, що її я подав до відома громадянства, Ви зробили собі сміховинку-«гумористику», обертаючи її вістря проти мене та послуговуючися при тому явною неправдою.

Ваші напади на мене зводяться в основному ось до чого:

1) Лучишин, мовляв, колишній «слухняний патріот АКВ», «коли працював у „Свободі“ АКВ, не тільки мовчав про всі неподобства, а ще й завзято нападав на редакцію Українських Вістей, що так енергійно вела кампанію проти промосковської лінії Свободи й АКВ».

Далі Ваша газета ставить до мене такий запит: «пошо ж була тоді вся бійка „опозиції“ проти голови ВО й тодішнього Голови УНРади, які саме через цю політику зірвали стосунки з АКомітетом? І чи не значить це, що вся акція опозиції разом з паном Лучишином була побудована на ганебній основі, ламаючи УНРаду зсередини на потіху тим, які «передрішили, що народи поневонені Москвою мусять залишитися провінціями Російської імперії?»

2) Ви закидаєте мені «подвійне сумління», мовляв: «а де ж було сумління раніше, тоді як працював він» (тобто Лучишин — м. зам.) «у тій установі? Чому він не піднімав голосу? Чи сумління утопло в кориті, а тільки тоді, коли його із АКВ геть усунули, сумління раптом прокинулось?»

Таким то «культурним» тоном промовляє Ваша газета до своїх читачів, під Вашим справжнім керівництвом!

Вам, пане Багряний, що займали й займаєте високі пости: справжнього керівника і головного редактора Українських Вістей, колишні-

нього голови УНРади, а останньо ще й віцепрезидента УНР (обраного двома голосами більшості членів УНРади), гадаю, не випадало би писати таку очевидну неправду, хочби з обов'язку пошанівку цих Ваших високих посад... Але це вже Взаша справа.

На ції Взаші безпідставні напади, на жаль, я змушений відповісти наступне:

до т. 1): Я ніколи не «нападав» на редакцію Українських Вістей за те, що вона критикувала промосковську лінію «Свободи» й АКВ. А вже першком непразди с Ваше твердження, що виступ опозиції в середині УНРади, до якої і я належав, був скерований проти голови ЕО і Вас, тодішнього голови УНРади, за те, що Ви оба мібіто «зірвали стосунки з Амер. Комітетом». Ви цю неправду вже нераз повторяли і далі твердите, що опозиція в УНРаді виникла виключно з метою, щоб стати в обороні промосковської політики Амер. Комітету, та в його інтересі поборювала «незалежну й самостійницьку» політику панів Багряного і Лівицького...

Такі нікчемні наклепи кидали Ви на адресу опозиції, що її творила більшість членів УНРади. Ви в своїх «Українських Вістях» піплюжили цю опозицію, називаючи її кочубеями, гуляями, запроданцями, зрадниками тощо. Що варта така УНРада, коли в ній, за свідченням її голови, більшість запроданці? Яку вартість мала того роду «пропаганда» для української визвольної справи у вільнисму світі? Кому це йшло на користь? Чи так постулюють відповідальні політики?

Цими своїми наклепами Ви порвали всі духові людські нитки, щоєднають людей у суспільній праці. Тому не маєте чого дивуватися, коли люди, що Вас пізнали, не вірять Вам і співпрацювати з Вами відмовляються.

Ви, пане Багряний, у своїх «Українських Вістях» кидали підозри на адресу опозиції, мовляв, вона діє за гропі АКВ. Ви мабуть судили по гріхах своєї партійної групи... Бо хто одержував тисячні суми, напр., на видання додатку до Українських Вістей. Люди мають підстави думати, чи й уся ця комедія з тзв. «приписанням зносин з АКВ» не була стратегічним тиском на АКВ для видобуття дальших подібних субсидій?

Що означає постійно повторюване твердження про те, що «ВО зірвав стосунки з АКВ»? Це ж порожня фраза, призначена на баламучення непоінформованих, або найвінчих людей. Цю фразу перейняли панове Багряний і Лівицький живцем від п. Бойдунника. Цей останній оправдував вихід його фракції з УНРади, мовляв, УНРада пев'язана з «непередрішенським» АКВ і ставив за умову повороту ОУН до УНРади «зірвання стосунків з АКВ». А панам Багряному й Лівицькому, які своєю свавільною диктаторською політикою поставили проти себе опозицію більшості членів УНРади, до загину потребний був союзник, щоб могти далі вдергатися при «владі». Вже в листопаді 1959 р. п. Лівицький подав до АКВ свою чудернацьку цидулку про «зірвання стосунків з АКВ». По довгих переговорах прийшло щойно перед самою 5-ою сесією УНРади до укладення таємної змови між вождями ОУН, УРДП і УНДС. Учасники цієї змови наперед передрішили всі основні проблеми, що їх мала вирішити

сесія УНРади, заздалегідь поділивши поміж собою керівні пости.

Що являє собою у практиці схвалене цими трьома фракціями тзв. «зірвання стосунків з АКВ»? Це свідоме обдурування українського суспільства на еміграції! Бо фактично не було жодного «зірвання стосунків з АКВ». Яке ж те «зірвання», коли ледве не весь ЦК «урядових партій» — УРДП і УНДС та більшість членів їхніх фракцій в УНРаді залишилися далі працювати в установах АКВ?

І пізніша змова між ОУН, УРДП і УНДС не внесла жодних змін. Ці три фракції переперли на 5-ій сесії УНРади ухвалу, повну суперечностей, яка в основі затвердила це кумедне «зірвання зносин». Ось його «логіка»:

«б) Співпраця Державного Центру УНР або його окремих органів з Американським Комітетом Визволення... с неможлива аж без посередньо, аж посередньо».

«г) 5-та Сесія УНРади стверджує, що праця окремих членів УНРади в інституціях або установах Американського Комітету Визволення чи йому подібних не означає співпраці УНРади з АКВ чи з тими інституціями чи установами» (підкреслення мос).

Адже окремі члени УНРади, разом узявшись — це ж УНРада. Вони ж рішують про напрямні політики ДЦ, вони обирають органи того ж ДЦ і тд. Чому ж їхня праця в установах АКВ не означає навіть хочби посередньої співпраці УНРади з АКВ? Де ж тут логіка?

Цими ухвалами три змовницькі фракції потрактували українське суспільство на еміграції просто як дурнів! Цей логічний консенс зроблено, щоб за всяку ціну зберегти для своїх партійців, виражаючися Вашим, пане Багряній, літературним словництвом, — корито!

Свій сепаратний виступ з тзв. «зірванням стосунків з АКВ» ВО УНРади зробив без попередження і порозуміння з Лігою Визволення Народів СССР (Паризьким Бльоком). Це причинилося до послаблення єдності поневолених російським імперіалізмом народів. А керівники АКВ цей необдуманий крок ВО просто злегковажили, побачивши, що мають справу з безвідповідальними людьми.

Зрештою, який ефект Вашого тзв. «зірвання стосунків з АКВ»? Дуже сумний. Вашу заяву про «припинення стосунків» керівники Американського Комітету правильно зрозуміли, що Ви відмовилися втрутатися до його політики та взагалі перестали цікавитися працею українців, зайнятих в установах АКВ.

І так фактично воно є. А для керівника української радіо-редакції — п. Добрянського від того «стало жити весслес». Він почув себе цілком незалежним від української громадської думки й контролі і почав провадити власну «політику».

Ви, пане Багряній, надто добре знаєте, звідкіль узялася опозиція в УНРаді. Створили її Ви з п. Лівіцьким свою негромадською, диктаторською поведінкою. Ви знаєте також, що опозиція виступила проти Вас і п. Лівіцького не тому, що Ви нібито «зірвали стосунки з АКВ», а за те, що Ви затягали кепську «кумедію» для маскування своєї шкурницької, групової гри, щоб вдергатися при тзв. «владі»

на еміграції, чи пак по Вашому власному виразу — при емігрантському кориті!*)

В кінці ще декілька слів до т. 2.

Редакція Українських Вістей одержала інформації, в яких по-дано багато конкретних фактів мосі боротьби проти русифікації української мови, проти втручання АКВ до вирішування навіть питання українського правопису й проти хибної політичної лінії керівництва української редакції. Я був одним з тих, що мав відвагу вступити в політичну дискусію з американцем — тзв. дорадником української редакції, чи вірніш — політичним комісаром над редакцією, і протестував проти заборони, а потім спотворення змісту ухвали Конгресу в справі поневоленіх народів, проти відмови передати в Україну змісту статті в Нью Йорк Таймсі про російський імперіалізм і т. д. Я протестував як звичайний член української редакції, бо її керівник п. Добрянський та його заступник — п. Ромашко, член ЦК УРДП і колишній редактор Українських Вістей, мовчали, щоб не наразитися на неласку влади АКВ... В справі «наближення» мови української редакції до мови російської, яке то наближення проводили шефредактор і його заступник, я виїс окремі меморандуми до НТШ і УВАН, за що дістав від АКВ, на пропозицію п. Добрянського, догану. Я мав відвагу внести до АКВ письмовий протест проти його втручання до українського правопису. Я подав до української радіо-редакції і її тзв. дорадника цілу низку заяв з критичними завважами про хибну національну політику керівника української редакції.

Нарешті, коли побачив, що мої протести — це «голос кричучого в пустелі», я вирішив сам, з власної волі, зрезигнувати з своєї праці в АКВ, подавши про це офіційного листа з 14. травня 1962. р. (переклад цього листа одержала також редакція Українських Вістей). Я сам покинув працю, мене ніхто не усував!

Виповів я свою працю в радіо Свобода, бо побачив, що АКВ трактус емігрантських працівників подібно, як за первісного капіталізму, мовляв, АКВ платить і він рішає про все сам. Ваше право лише слухати й мовчати... До такого понизливого трактування редакційних співробітників причинилася великою мірою гнучкошійна услужливість керівника української радіо-редакції та його заступника.

Питаю Вас, пане Багряний, з яким обличчям Ви пишете в своїх Українських Вістях, що Лучишин з «подвійним сумлінням», що «тоді як працював не піднімав голосу», «його сумління утопло в кориті», що воно «прокинулося, коли його із АКВ геть усунули». Навіщо Вам говорити таку кричущу неправду?

З належною пошаною

Іван Лучишин

*) Сам голова ВО М. Лівицький не трактував поважно свого «розриву» з АКВ, бо на офіційних прийняттях і приватно його часто бачили в товаристві представників АКВ, де він з ними розмовляє і бавиться, а люди дивилися й іронізували: «Диви, як Лівицький розірвав з АКВ!».

Огляд книжок

Панас Феденко: Український рух у 20 столітті. Видавництво «Наше Слово», Лондон 1959, ст. 267.

Історик і активний учасник боротьби за українську державність — автор поставив собі завдання дати підручник історії українського національного руху у ХХ столітті. Цей огляд обіймає всі українські землі під різними зайнанцінами і подає теж факти з життя еміграції. Автор показує труднощі, помилки, перешкоди зовнішні й внутрішні, що стояли на шляху української визвольної боротьби. Українська молодь, яку різні «партійні науковці» (в Україні й на еміграції) фальшиво інформують про події нашого національного відродження та революції, з книги Панаса Феденка довідається цирку правду про ті часи. От хочби Леся Українка, яку Д. Донцов зробив герольдом диктаторського українського націоналізму, була членом української соціалдемократичної організації ще задовго перед першою світовою війною. Теж з особою Миколи Міхновського донцовська «історична наука» має дуже мало спільногого. Автор брошури «Самостійна Україна» Міхновський, під впливом критики його брошури, яку зробив Степан Томашівський, звернув увагу на соціальну сторону національної проблеми. В органі Народної Української Партиї, яку заснував Міхновський («Самостійна Україна»), він писав 1905 року: «Українська Народна Партія є партією робітницької маси українського народу, є партією українського міського і сільського пролетаріату. Українська Народна Партія визнає соціалістичний ідеал як єдиний, який може остаточно задоволити український народ». Отже, чи міг бути Міхновський предком ОУН?

Багато місця присвятив автор виясненню української політичної програми ліберальних і соціалістичних українських партій. Події боротьби за УНРеспубліку живо описані, так само й пізніша доба окупації України большевиками. Менше місця присвятив автор поставі зовнішнього світу, а головно Антанти, супроти української державності по першій світовій війні. А саме це дас багато для зрозуміння деяких подій у вінутрішньому українському житті.

В другому виданні праці Панаса Феденка слід справити деякі неточності, що неминуче стаються в наукових дослідах на еміграції, де не завжди можна користатися джерельними матеріалами. На стор. 22 написано, що Микола Ганкевич був членом Української Радикальної Партії. В дійсності він належав до Галицької Соціалдемократичної Партії, в якій були поляки, українці і жиди. Коли ж ця партія назвала себе Польською Соц. Дем. партією Галичини й Шлезька, то М. Ганкевич покинув її і створив з іншими товарищами Українську Соціалдемократичну Партію.

На стор. 75 треба справити: не Омелян, а Остап Терлецький. На стор. 79 слід згадати другого посла УСДП до Віденського парламенту в виборах 1907 року — Семена Вітика. Слід зазначити в книзі, що в Галицькому Соймі не було польських соціалістів. Едічним соціалістичним пислом у Галицькім Соймі був Андрій Шмігельський, член УСДП. Треба звернути також увагу на те, що боротьба між польськими та українськими соціалістами відбувалася як на політичній площині, так особливо в професійному русі, і вона завер-

шилася перед 1914 р. перемогою Української Соціалдемократії.

Автор не міг спинитися на подробицях і згадувати всі імена, різні тактичні кроки партій, цитувати декларації українських урядів і т. д. Його завдання було — дати загальну картину українського руху в 20 столітті. Сподіваємось, що автор незабаром видрукує й другу частину своєї праці, щоб дати огляд подій другої світової війни. Ця джерельна праця може помогти читачам, особливо ж молоді нашій, зрозуміти «хто ми, що ми, ким, за що закуті».

Я звернув увагу на деякі друкарські помилки, що знаходяться в книзі проф. Феденка, і довідався, що несовісний друкар у Лондоні Ізан Антоненко, хоч одержав гроші наперед на друкування книги, не виконав своєї повинності і помилок не справив, як домагався автор. Наприклад, на стор. 248 надруковано «Ребей» (треба «Ревай»).

Антін Чернецький

*Милован Джілас: Розмови з Сталіном, Нью Йорк, 1962, стор. 214.
(Milovan Djilas: Conversations with Stalin, Harcourt, Brace et World, Inc., New York, 1962.)*

Автор відомий своїми попередніми книгами, що були видані англійською мовою: «Нова класа» і «Країна без справедливості». Джілас був у комуністичній Югославії другою особою після Тіта. Однак його натура, що шукає справедливості в суспільстві, не могла миритися з комуністичною практикою, яка суперечить теорії комуністів. Джілас «збунтувався». За свою критику комуністичного режиму в Югославії він був засуджений на ув'язнення. Однак ця кара не змінила його поглядів і намірів розкривати злочини і всякі неподобства комуністичного режиму. Джілас, випущений на волю, написав спомини про свої зустрічі з Сталіном і передав їх видавництву в вільному світі. Ця книжка вийшла саме в час політичного зближення між Хрущовим і Тітом. Тому що в цій книжці Джілас описує факти з життя Сталіна і згадує непохвально також Хрущова, югославський диктатор рішив поставити автора книжки перед суд, і Джіласа засуджено знову на довголітнє ув'язнення «за розголошення державних тайн».

Книга Джіласа дас більше чіжкаже й заголовок. Автор описує в ній не тільки свої розмови з Сталіном, але й зустрічі з найвидатнішими діячами Комуністичної Партії Сов. Союзу, як в ділових розмовах, так і на інтимних сходинах в «дачі» Сталіна, під Москвою. Джілас згадує, як він, бувши в Югославії, ідеалізував Сталіна і його режим. Навіть при перших відвідинах советської держави при кінці другої світової війни Джілас не хотів бачити непривітної дійсності в комуністичній імперії і холодного цинізму та жорстокості йї диктаторів. Джіласа посилив уряд Югославії до Сталіна як до «старшого брата», в надії на його поміч (політичну й мілітарну) для комуністичного уряду Тіта. Зустріч з советською бюрократією та її вождями принесла Джіласові і його товаришам гірке розчарування. В розмовах з Сталіном і його співробітниками Джіласа здивували імперіялістичні й шовіністичні настрої, їх погорда до інших народів, яких вони збиралися «визволити». Цей російський імперіялістичний націоналізм побачив Джіласа теж серед командирів советської армії та бюрократії. Джілас згадує, як при ньому советський ко-

мендант румунського міста Яси презирливо називав румунів «оці мамалижники! З цього приводу Джілас зазначає в своїй книзі: «Ця поза „вищої раси“ і великороджане чванство нас найбільше сердило». Джілас згадує, як Сталін спокушував югославських комуністів, щоб вони захопили Альбанію:

«Ми не маємо ніякого особливово інтересу щодо Альбанії. Ми згадні з тим, щоб Югославія ковтнула Альбанію». «При тому, — пише Джілас, — він зібрав пальці правої руки, наблизив їх до свого рота і зробив такий рух, мовби хотів їх ковтнути». Коли Джілас заперечив наміри югославського комуністичного уряду «ковтнути» Альбанію (між Югославією та Альбанією йшли розмови про добровільне об'єднання двох країн), то Молотов додав: «Але це ж значить ковтнути!»

Бувши в Москві в квітні 1945 року, Джілас протестував у розмові з Сталіном проти грабунків і насилування жінок вояками совєтської армії, яка захопила була частину югославської території. Цей протест викликав у Сталіна і совєтських бюрократів велике невдовolenня, мовляв, Джілас цим «образив» совєтську армію. Намір Джіласа був інший: він хотів, щоб Сталін звелів припинити всякі незаконні дії совєтського війська в Югославії, бо так можна було б урятувати репутацію армії СССР. Однак, — «як зустріли ці наші добре наміри? Ми побачили нахабство і відмови, типові в відношенні великої держави до малої, сильної супротивної слабої». Цей великороджавний шовінізм російської комуністичної бюрократії супротив інших народів бачив Джілас дуже часто:

«В Кремлі, де ми оглядали царські гробниці, дівчина-провідниця говорила з націоналістичним патосом про «наших царів». Вицість росіян виступала всюди і набирала чудернацьких форм... На кожнім кроці ми відкривали до того часу непомічені вияви совєтської дійсності: відсталість, примітивізм, шовінізм, великороджавний комплекс... Це виявляв також Сталін у розмовах з югославськими делегатами в Москві: він, — пише Джілас, — не вживав офіційної назви «Советський Союз», а називав свою імперію «Росією». Джілас помітив, що провідники комуністичного уряду СССР і рядові партійці потурали антисемітизм. В розмові з Джіласом Сталін запитав, чому в комуністичній партії Югославії мало євреїв, і при тім з задоволенням додав: «У нашому Центральному Комітеті немає євреїв! Підібні слова почув Джілас у Петербурзі («Ленінград») від партійця Лесакова, який хвалився тим, що «товариши Жданов вичистив усіх євреїв із апарату Центрального Комітету! Про звільненого з посади заступника генерального штабу совєтської армії генерала Антонова той самий Лесаков казав Джіласові: «Уявіть собі, виявилося, що він єврейського походження!»

Джілас описує в своїй книзі знуцця уряду СССР над найвидатнішим болгарським комуністичним провідником Г. Димітровим. Сталін не дозволив йому вернутися з Москви в Болгарію після капітуляції Німеччини в 1945 році, бо хотів «упорядкувати» болгарські справи на свій лад. Сталін не дозволив болгарським і югославським комуністам договоритися про федерацію між цими країнами, щоб легше над ними панувати, коли ці країни будуть жити нарізно.

Джілас побував при кінці війни і після війни в Україні. Треба відзначити його талант бачити те, що хотіли б закрити вожді Кремля у їх відношенні до поневолених народів СССР. В квітні 1945 року Джілас пробув у Києві три дні і познайомився з тодішнім голововою комуністичного уряду України Хрушчовим та «міністром за кордонних справ» України Дмитром Мануїльським. Помилково Джілас уважав Мануїльського за жида: в дійсності Мануїльський був українського роду, з Волині. Він учився в середній школі разом з пок. Валентином Садовським, економістом і політиком, що був членом уряду УНРеспубліки за Центральної Ради. Джілас зазначає, що в той час серед комуністів України було бажання нав'язати дипломатичні зносини з «народними демократіями», але Москва цьому спротивилася:

«Сталін досить скоро зустрівся з спротивом навіть у «народніх демократіях», так що ледви чи він погодився б на підсилення будь-якої української окремішності». Джілас побачив ролю, яку грав в Україні Хрушчов. Ще й тепер в світовій пресі шириться легенда, мовляв, Хрушчов «українець». Ця пропаганда має своє джерело в Москві і її ціль зовсім ясна: як Сталін (грузин) свого часу гнобив Росію і свою батьківщину Грузію, так, мовляв, і «українець» Хрушчов гнітить російський народ і свій «рідний край» — Україну. Значить, — українці самі себе поневолоють... Однак Джілас правильно зрозумів дійсне положення в Україні і ролю Хрущова в боротьбі проти «українського націоналізму». Про Хрущова Джілас пише:

«Ми десь чули, що він не був українець родом, а росіянин. Хоч про це ми не говорили, він сам уникав про це згадувати, бо це було б викликало незручність, що навіть прем'єр українського уряду не був українцем! Не було це звичайне навіть між нами-комуністами, які здібні оправдати і пояснити все, що могло б затуманити ідеальний образ комуністичної політики, що між українцями, народом, який числом своїм дорівнює французам і в певному відношенні с культурніший за росіян, не знайшлося ніодної особи, здібної бути голововою уряду».

Джілас зрозумів трагедію українського народу, що став жертвою двох імперіалізмів в час другої світової війни. Він довідався про масову дезертацію українців з советської армії на початку війни 1941 року і чув нарікання російських комуністів на «український буржуазний націоналізм». З цього приводу Джілас зазначає:

«Ми досі не могли погодитися з поясненням, мовляв, ця ситуація в Україні має причину виключно в непокірливості українського буржуазного націоналізму. Питання виникає само від себе: Звідки цей націоналізм, якщо б народи СССР були дійсно рівні? Джілас побачив русифікацію в Києві: російська мова в театрі, російські газети в столиці України. Джілас високо оцінив красу навіть зруйнованого війною Києва, але ця краса не могла закрити перед його очима національного поневолення України: «Україна лишається в моїй пам'яті зв'язана з втратою національної індивідуальності, з утомою і безнадійністю».

Джілас поставився негативно до політичної гри уряду СССР, ідешою «всеслов'янського братерства». В час війни 1941 року в Москві створено «Всеслов'янський Комітет» на чолі з генералом Гун-

доровим. Цей комітет характеризує Джілас як щось старомодне, нежиттєве. Про «діяльність» цього комітету Джілас пише: «У Всеслов'янському Комітеті добре ілося, ще більше пилося, а найбільше говорилося. Підіймалися тости довгі й беззмістовні, що мало чим різнилися один від одного, і напевне не були такі гарні, як бувало за царських часів. Я був дійсно притягнутий відсутністю будьякої свіжості у всеслов'янських ідеях».

Для історії і для сучасності мають вагу спостереження Джіласа над приватним життям комуністичних вождів в час, вільний від іх служби. В розмовах з Сталіном і його найближчими співробітниками Джілас міг бачити концентровані «ненаситні стремління советської політичної бюрократії», що прямує до того, щоб всяким способом звесь світ загарбати під свою владу. Сталінові вважалося, що найпевнішим шляхом до поширення його влади в світі буде нова світова війна:

«Ралтом він встав, підсмикав свої штани, неспаче він хотів боротися або битися навкулачки і вигукнув майже в захопленні: „Війна скоро кінчиться. Ми повинні поправитися за 15 або 20 років, а тоді буде нова війна“».

В той час людність СССР жила в великій біді наслідком веснінної руїни, але, як свідчить Джілас, комуністичні вожді бенкетували в дачі Сталіна, пили й іли, навіть на шкоду своєму здоров'ю. З цього приводу Джілас зазначає:

«П'яні бенкети советських вождів, що все більше набирали характеру справжніх вакханалій, до яких вони пробували заманити також і югославських провідників, могли в моїх очах і в очах інших тільки ствердити незгідність між советськими ідеалами та ділами, їх визнавання етики на словах і їх неморальність на ділі».

Ця суперечність ідеї загальної рівності й братерства з темною дійсністю комуністичної поліційної держави і гниблена народніх мас викликала у Джіласа глибоку відразу супроти «нової класи» — комуністичної бюрократії. Даліші міркування і досліди положення в комуністичних країнах і в вільному світі дали Джіласові переконання, що політика без моральних основ не може принести користі людству. В цьому Джілас зближився з поглядами основника українського демократичного соціалізму Михайла Драгоманова, який, критикуючи російських попередників большевизму, так званих народників, як Ткачов, Стефанович, Дейч, Тіхоміров, писав: «Чисте діло потребує чистих рук». Джілас визнає ідею людяного демократичного соціалізму, що має в основі свободу, справедливість і пошану до гідності людини. Тим то він присвятив свою книгу памяті Енайріна Бевана, одного з найталановитіших діячів Британської Трудової Партиї, що був міністром в соціалістичному уряді Англії від р. 1945 до 1950. Джілас зазначає при кінці своєї книги, що політика без моральних основ не служить поступові, і такі «великі люди», як Сталін, принесли народам сдиний «устіх» — насильство, фізичне і духове нищення. «Для мене, — пише Джілас, — великі політики й великі державники с ті, що можуть сполучити ідеї і реальність, які можуть іти твердо до своїх цілей і в той же час визнають основні моральні цінності».

П. Ф.

«Говорить Радіо Свобода», Мюнхен, 1962, стор. 224.

В жовтні 1962 р. появився новий, третій випуск збірки радіопересилань української редакції під заголовком «Говорить Радіо Свобода». Цей збірник подає зразки радіо-пересилань за 1958, 59, 60 і частинно за 1961 рік. За кінець 1961-го року до жовтня цього, 1962-го року українська редакція не внесла до цього збірника ні одного своєго пересилання. Чому? Про це пізніше.

На вступі книжки написано: «Це вибір із наших щоденних програм за останні роки — вибір, який мас дати загальне уявлення про тематику й спосіб трактування порушених проблем. Все, що тут подамо, було переслане в Україну в дослівному тексті».

На жаль, так воно не є, бо запропонований вибір матеріалів є однобічний і дає хібне уявлення про зміст програм, їхню мову та не відзеркалює всієї тематики.

До тематики пересилань входили не тільки проблеми оборони права самовизначення українського народу, оборона української мови й української культури, але й питання економіки, проблеми демократії, критика російського марксизму-ленінізму, російського імперіалізму й колоніалізму, критика системи диктатури, її фальшивої філософії, забріханості й взагалі кожночасне реагування на різноманітні прояви підсвітського життя. Обрібка цього всього матеріалу була розподілена головно між постійними членами української редакції, яка складалася спершу з 5-х, а потім, з «ощадностевих» мотивів, з 4-х осіб, а далі між гуртом постійних вільних співробітників, як наприклад, панів: Ю. Гайдара, М. Донченка, проф. П. Феденка, М. Стиранки, І. Максимця, І. Грицанюка, пані М. Рудницької і т. д. Поданий в збірці розподіл редакційного матеріалу між членами редакції та її постійними співробітниками, як і тематика пересилань, виявляєть значну диспропорцію й однобічність матеріалу, що власне й не дас «загального уявлення» про працю української редакції.

Наприклад, у цьому збірнику шефредактор М. Добрянський, який писав найменше статей, висунув себе на перше місце щодо кількості матеріалу (14 статей), зокрема щодо української тематики, в той час, як деяких інших членів редакції, чи її співробітників обмежив до одної-трьох статей і то з однобічною тематикою, або їх зовсім не згадав.

На вступі книжки сказано, що весь поданий в збірнику матеріал «пересланий в Україну в дослівному тексті». Але з порівнянням оригінальних скріптиків деяких авторів з надрукованим текстом у книжці є видні мовні коректури.

В статті з 3. VII. 1960 під заг.: «Енциклопедія як вираз національної політики КПРС» п. Добрянський між іншим каже: «Перспективний план ЦК КПРС в національній політиці змагає до того, щоб в Україні запанувала культура російська, сповідана советизацією і покалічена дикторським втручанням партії у культурний процес російського народу» (підкреслення мое). Хтось міг би подумати, що п. Добрянський не мав би нічого проти, коли б «в Україні й запанувала культура російська», але тільки коли б вона не

була «спотворена совстизацією» і не була б «покалічена диктаторським втручанням партії у культурний процес російського народу».

Найважливішою характеристикою надружкованого збірника є назагал, (за малими винятками), добра мова, з її соборницьким всеукраїнським правописом з 1929 року. Ось кілька прикладів: кляса, класовий, парламент, плян, пляновий, роля, Люгано, Гана, Нігерія, мітинг, конгрес, агресія, орігінальний, еміграція, і т. д. Виходило б, що й вся дискусія та протести проти русифікації української мови, що відбувалася в українській редакції продовж років 1960-62, були безпідставні й непотрібні? В чому ж загадка?

А ось у чому: керівник української радіо-редакції завдав собі стільки праці, що з-поміж величезного редакційного матеріалу вибрав для друку в збірнику радіо-пересилання з років 1958, 59 і першої половини 60-го, коли ще панував усеукраїнський правопис з 1929 року, а з пізніших років узяв тільки матеріали без русифікованої термінології і советського правопису. Остаточний перехід на советський правопис і зросійщене словництво п. Добрянський провів самовільно щойно в кінці 1961-го і початком 1962-го року. Тому матеріалів з цього періоду він не опублікував у теперішньому збірнику «Говорить Радіо Свобода». Видно п. Добрянський посортувався показатися перед українським суспільством на еміграції зі своїми новинами «досягненнями» в українських радіо-пересиланнях!

І справді, в новому, третьому збірнику вилучені всі програми, що були засмічені советським правописом чи зросійщеним словництвом. У збірнику немає такого «збагачення» з російської мови, як наприклад: «благополуччя», «запускати» (ракети), «легкові» (авта), «валовий» (урожай), «девяносто» — (замість забороненого п. Добрянським «дев'ятдесят»), «клас», «г» замість «г», «кредитний», «машинний», «роль», «пафос», «поштamt», «грип» ітд, ітд; не показано родових відмінків чужоземних міст за російським зразком, як наприклад: «з Лондоном, до Бонна, уряд Вашингтона, з Нью Йорка, з Ленінграда, з Рима, з Орана, з Белграда, і так далі.

Так само щодо політичної лінії українських радіо-пересилань, то в опублікованому збірнику не поміщено ні однії зі статей, в яких деякі автори, за благословенням шефредактора, вихваляли Леніна, як нібито прімхильника національного відродження України, або в яких наслідно повторяли за советською пропагандою агітаційні тези, мовляв, «в Советському Союзі усунено експлуатацію людини людиною», чи, за вказівками керівника української редакції, повстримувалися від критики самої комуністичної системи, а тільки «подавали позитивні думки, як її (цио систему) поліпшувати», і тим подібне.

Отож, як бачимо, книжка «Говорить Радіо Свобода» дає зовсім фальшиве уявлення про тематику, про зміст, про українську мову й політичну лінію українських радіо-пересилань.

НАДІСЛАНІ ВИДАННЯ:

- Олександер С. Брик. Українсько-свейські взаємовідносини, Вінніпег, 1961, стор. 384.
- Всеволод Голубиничний. Новий конфлікт у комуністичному таборі, Мюнхен, 1962, стор. 72.
- Е. Маланюк. Книга спостережень, проза, Торонто, 1962, стор. 328.
- Говорить Радіо Свобода. Збірка матеріалів української программи, книжка 3, Мюнхен, 1962, стор. 224.
- Алла Івчинська. Незабутнє, немеркнуче... (повість-спогади про Миколу Зерова), Нью-Йорк, 1962, стор. 64.
- Микола Коваленський. При джерелах боротьби, спомини, враження, рефлексії, Інсбрук, 1960, стор. 717. Гарне видання з твердій оправою.
- Problems of the Peoples of the USSR* — англомовний квартальник, орган Ліги визволення народів СССР. Співорітничачають провідні діячі і журналісти поневолених народів та прихильники їх визвольного руху. Редактує С. Довгаль.
- Річна передплата 2 ам. дол., окреме число — 0.50 дол.

НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВІЛЬНОЇ УКРАЇНИ» ЗЛОЖИЛИ:

Н. Білий — 10 англ. фунтів, Відділ УВГА — Нью-Йорк — дол. 20.00, Л. Марголіна-Гансен — дол. 10.00, д-р М. Незд — дол. 6.00, Нат. і Гр. Ничка — дол. 7.36, Ол. Гончар — дол. 5.00, О. Маланчук — дол. 4.00, по дол. 1.00: В. Кривуцький, В. Гоц, М. Дерій, А. Дзюбінківна — 8 англ. шіл. і Г. Вакаро — 6 англ. шіл. Щира дяка всім ВШ. Жертоводавцям за їх цінну допомогу. Проголошуємо одночасно добродіями нашого видавництва Проголошуємо одночасно добродіями нашого видавництва ВШ. Н. Білого і Л. Марголіну-Гансен.

Редакція і Адміністрація Журналу

ЧИТАЙТЕ Й ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ КВАРТАЛЬНИК «ВІЛЬНА УКРІНА»

Ціна цього подвійного 35-36 числа — 2 ам. долари.

УВАГА!

УВАГА!

В адміністрації журналу можна набути такі книжки:

1. Д-р І. Макух: «На народній службі», 1958, по ціні: тверда оправа \$ 9.25, м'яка \$ 6.75.
2. Д. Соловей: У справі оцінки акту державного перевороту 29 квітня 1918 року, 1959, по ціні \$ 0.50.
3. В. Данилович: На маргінесі VII Конгресу УККА, 1959, по ціні \$ 0.30.
4. Д-р С. Мішко: Гадяцький договір, 1959, по ціні \$ 0.60.

Ціна цього подвійного 35-36 числа — 2 ам. долари.

5. Степан Ріпецький: Михайло Драгоманів-наш (Відповідь со- ветським вченим), по \$ 0.40.
6. Д. Соловей: Людність України за сорок років влади ЦК КПСС, 1961. (Нове справлена видання після виявлення деяких поми- лок, що їх надруковано в ч. 27 «Вільної України»). Ціна \$ 1.50.

Прохаемо замовляти в адміністрації журналу недавно видані книжки:

Михайло Грушевський: «ВИБРАНІ ПРАЦІ», стор. 260 — в твер- дій оправі по ціні дол. 4.50.

Панас Феденко: «УКРАЇНСЬКИЙ РУХ У ХХ-МУ СТОЛІТТІ», стор. 272 по ціні дол. 3.00.

Панас Феденко: «Марксистські і большевицькі теорії націо- нального питання», 1960, по ціні \$ 1.00.

Належність просимо слати на адресу:

UKRAINIAN FREE SOCIETY OF AMERICA
P. O. BOX 4 PETER STUYVESANT STATION NEW YORK 9, N. Y.

ЗАПРОСИННИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ НА РІК 1963-ИЙ.

«ВІЛЬНА УКРАЇНА» починає десятий рік свого існування. Да- куємо всім організаціям і особам за допомогу під- тримку. Просимо надсилати передплату на рік 1963-ий, а також пожертвувати на пресовий фонд.

Річна передплата становить дол. 4.00. Поодиноке чи- сло коштує дол. 1.00. Подвійне ч. 35-36 — дол. 2.—

«ВІЛЬНА УКРАЇНА» прохаче приєднувати її нових передплат- ників. Так давні, як і ново приєднані передплатники мо- жуть одержати в адміністрації книжку спогадів визнач- ного діяча д-ра І. Макуха «НА НАРОДНІЙ СЛУЖБІ» по знижений ціні, а саме: дол. 5.25 в м'якій оправі (повна ці- на дол. 7.75), а в твердій дол. 6.75 (повна ціна 9.25).

Річна передплата:

АНГЛІЯ — 12 шілінгів. Поодиноке число коштує 3 ші- лінги.

ФРАНЦІЯ — 10 франків. Поодиноке число коштує 2.50 франка.

Передплату і датки на пресовий фонд з тих країн слати на адресу наших представників:

Англія: Mr. G. VACCARO, 551 Chiswick High Road, London, W. 4, England.

Франція: Dr. Bohdan FEDENKO, B. P. 150 — 14, Paris 14, France.

Західна Німеччина: Ing. Spyridon DOVHAL, München 23, Beichstrasse 8-9/1.

Адміністрація журналу